

T.C.
İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LÜBNAN SİYASAL SİSTEMİNİN
AÇIK VE KAPALI MEDENİYET
YAKLAŞIMLARI

KUBİLAY ÇAKIR

130401008

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR.RECEP ŞENTÜRK

İSTANBUL 2017

T.C.
İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LÜBNAN SİYASAL SİSTEMİNİN
AÇIK VE KAPALI MEDENİYET
YAKLAŞIMLARI

KUBİLAY ÇAKIR

130401008

Enstitü Anabilim Dalı: Medeniyet Araştırmaları

Enstitü Bilim Dalı: Medeniyet Araştırmaları

Bu tez/...../ 2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği /Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Recep Şentürk Doç. Dr. Talha Köse Yrd.Doç. Dr. SüleymanElik

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Lübnan Siyasal Sisteminin Açık ve Kapalı Medeniyet Yaklaşımlıadlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

KUBİLAY ÇAKIR

ÖZET

Bu çalışmada, medeniyet kavramına getirilen *açık ve kapalı* medeniyet yaklaşımının siyasi ve hukuki düzlemdeki teorik çerçevesini ve bu iki yaklaşım arasındaki farkı ortaya koyarak, bu yaklaşımın ışığında modern dönemde iki medeniyet yaklaşımını da tecrübe etmiş hususi bir vaka olarak Lübnan Devleti'nin son 200 yıllık tarihindeki siyasi olayları ve hukuki gelişmeleri ele alınmıştır. Açık ve kapalı medeniyet yaklaşımlarının Batı ile dünyanın geri kalanı arasındaki kırılmanın düzlemini yansıtması ve bu kırılmaya rehber oluşturabilecek bir yaklaşım olarak Recep Şentürk tarafından ortaya konmuştur. Bu anlamda Lübnan tarihinin 1860-1920 yılları arasında huzurlu geçen, açık medeniyet yaklaşımının *modern* devlet sistemi ile uyumlu yapısını gözlemlediğimiz *mutasarrıflık* dönemi incelenecektir. İkinci olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız mandası altında geçen 1920 ile 1943 yılları arasındaki kapalı medeniyet paradigmalarının bir idare sistemi oluşturmaya çalıştığı ve Batı medeniyet düşüncelerinin yerleşik medeniyet anlayışı yerine ikame edilmeye çalışıldığı dönemi; üçüncü kısımda ise Lübnan'ın Fransa'dan bağımsızlığını kazandığı 1943 sonrasında bugüne değin artık yerleşmiş bulunan kapalı medeniyet yaklaşımının siyasi ve toplumsal düzlemdeki sonuçları anlatılıp, sonuç bölümünde bu iki yaklaşım karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler:Lübnan, Medeniyet, Osmanlı, Devlet, Toplum, Din

ABSTRACT

In this thesis, the political events and legal developments in the last 200 years of the Lebanon have been discussed as a case of experiencing the open and close civilizations approaches in the modern period. Firstly, the theoretical framework of the open and closed civilization approach to the concept of civilization and the difference between these two approaches is trying to be revealed. It is introduced by Recep Senturk that the open and closed civilization approaches reflect the plane of the break between the West and the rest of the world and that it can guide this breakdown. In this sense, we will examine the period of *mutasarrifate* in Lebanese history, between the years 1860-1920, where we have observed the harmonious structure of the open civilization approach with the modern state system. Secondly, the period of the closed civilization paradigms between 1920 and 1943 under the French mandate, after World War I, attempted to establish an administrative system and the attempt was made to substitute Western civilizations' for established understanding of civilization; In the third part, the political and social consequences of the closed civilization approach, which has been settled since 1943, when Lebanon gained its independence from France, will be explained and these two approaches will be compared in the conclusion.

Key Words:Lebanon, Civilisation, Ottoman, State, Society, Religion

ÖNSÖZ

Medeniyet kavramına dair yaklaşımlar dair on yıllardır çeşitli hakim düşünce dünyalarının tanımlamalarıyla ortaya konulmaya çalışılırken, bu tanımlamaların ve onun üzerinden geliştirilen siyasetlerin fikri dayanaklarını eleştiren ve hakikati söylemekte cesur davranan bilim insanları ortaya çıktı. Huntignton'un Medeniyet Çatışmaları, Fukuyama'nın Tarihın Sonu ve Son İnsan gibi Batı medeniyet algılarının açık örnekleri olan çalışmalara karşılık, Recep Şentürk'ün Açık Medeniyet Çok Medeniyetli Toplum ve Dünya'ya Doğru ile İbrahim Kalın'ın İslam ve Batı arasındaki tarihi süreci anlattığı Ben, Öteki ve Ötesi'nin çok katmanlı düşünce dünyasının en güzel örneklerini yansıtırken, ironik bir hataya düşmeden konuyu kavramsal bir çerçeve oturtmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında akademik hayatının başında olan ve Türkiye gibi medeniyet algısında ciddi bir kırılma yaşayan ülkenin bir vatandaşı olarak bu eserlerin ışığında gerek özel hayatımda gerek sosyal hayatımda ontolojik sorgularına kendi adıma tatmin edici cevaplar vermekteyim. Habercilik mesleğim dolayısıyla kısa bir dönem kaldığım Lübnan'da gözlemlediğim durum bana bu fikirlerin pratik örneklerini göstermiş, Lübnan örneğine bu zaviyeden bakmaya çalıştığım bu çalışmayı ortaya koymama sebep olmuştur.

Bu çalışmalarım esnasında esnekliği ve yoğun meşgalesi arasında fikirleri ile çalışmamda bana destek olan tez danışmanın Prof.Dr.Recep Şentürk'e, fikirlerinden yoğun bir şekilde faydalandığım Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Prof.Dr.İbrahim Kalın'a, Doç.Dr.Talha Köse'ye, özellikle çalışmamın son haline gelmesinde yönlendirmeleri ile desteğini esirgemeyen Yard.Doç.Dr.Süleyman Elik'e ve kaynak olarak faydalandığım tüm akademisyenlere teşekkürü bir borç bilirim. Bu süre zarfında bana destek olan ve bu günlere gelmemdeki en önemli şahıslar olan başta Annem Saime Çakır ve Babam Hamza Çakır'a ve abilerime, yengelerime ve enerjileri ile beni destekleyen yeğenlerime ve yüksek lisans derslerimi bitirmemde ve bu tez çalışmam boyunca duaları ile destek olan herkese teşekkürlerimi sunarım.

KUBİLAY ÇAKIR

İÇİNDEKİLER

Beyan.....	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iii
Önsöz.....	iv
İçindekiler.....	v
Giriş.....	1
I. Medeniyet Kavramına Yaklaşımlar.....	3
A. Açık ve Kapalı Medeniyet.....	3
B. Açık ve Kapalı Medeniyet Modellerinin Çatışma Alanı Olarak Osmanlı Devleti.....	5
C. Açık Medeniyet Modelinin Kurumsal Örneği Olarak Osmanlı Modernleşmesi.....	6
II. Açık Medeniyet Örneği Olarak Osmanlı Lübnan'ı 1860-1920 Mutasarrıflık Dönemi.....	21
A. Mutasarrıflık Dönemine Giden Süreç.....	21
B. Açık Medeniyetin Modern Devletteki Kurumsal Örneği Olarak 1861-1915 Mutasarrıflık Dönemi.....	26
III. Kapalı Medeniyete Geçiş.....	42
A. Zihniyet Değişiminin Nüveleri.....	42
B. Fransız Mandası 1918-43.....	47
IV. Kapalı Medeniyet Tecrübesi Olarak “Bağımsız” Lübnan Devleti.....	56
A. Kapalı Medeniyet Yaklaşımının Bir Sonucu: Dinsel Paylaşımli Siyasi Sistem.....	57
B. Uluslararası Kuruluşların Kapalı Medeniyet Pratikleri.....	74
V. Sonuç: Lübnan’da Açık ve Kapalı Medeniyet Tecrübelerinin Kıyaslaması.....	76
Kaynaklar.....	80
Haritalar ve Grafikler.....	93

GİRİŞ

Lübnan çok kültürlü, çok dinli ve çok etnisiteli yapısıyla Ortadoğu topluluklarının hemen hemen her unsurunu, siyasi tarihleri ile birlikte yansıtan bu coğrafyanın küçük bir ülkesidir. Geleneksel çok çeşitli yapısı, 1950'lerden itibaren daha da artmış son dönemde Afrika, Çin ve Hint medeniyetleriyle İslam medeniyetinin ortak coğrafyalarının temsilcilerinin de eklenmesiyle daha da çeşitlenmiştir. Coğrafi olarak küçük bir alanda bulunsa da Müslüman ve Hristiyan toplulukların kendi içinde mezhepsel bir kaç alt gruplara ayrıldığı nüfus yapısının yanında, diğer inanç gruplarından insanlara da ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca ırksal anlamda Arap çoğunluğunun yanında azımsanamayacak miktarda Türk, Kürt, Rum, Ermeni, Etiyopyalı, Bangladeşli, Sri Lankalı ve Nepalli topluluklar da Lübnan'ın çeşitli bölgelerinde yaşamaktadır. Bu kadar çeşitli dini ve etnik unsurun bir arada yaşadığı Lübnan, farklı medeniyetlerin aynı potada bulunduğu Ortadoğu coğrafyasının tüm hususiyetlerini taşıyan özel bir örnektir. Bu sebeple Ortadoğu'nun son 200 yıllık tarihi içerisinde yaşadığı fikri ve siyasi değişimlerin yansımalarını derinden tecrübe etmiş bir ülkedir.

Bu fikri ve siyasi değişimlerin sonuçları olarak ortaya çıkan yeni toplum düzenleri ve yönetim sistemleri ile bunlara bağlı yaşanan gelişmeleri yansıması dolayısıyla Lübnan, bize geçmişin ve bugünün hakim medeniyetlerinin yaklaşımları arasındaki farkı göstermesi açısından dikkat çekici bir örnektir. Bugün Ortadoğu'da, Avrupa'da ya da dünyanın çeşitli yerlerinde son dönemlerde meydana gelen iç savaşlar sonucunda ortaya çıkan bölünmüş toplumlarla ilgili durumların *Lübnanlaşma* terimi ile tanımlanması, Lübnan'ın bu çalışma kapsamında neden ele alındığını açıklamaktadır.¹ Çünkü çalışmanın çıkış noktasını oluşturan açık ve kapalı medeniyet yaklaşımı, bir toplumda çok medeniyetli bir toplum düzeni kurulmasına hangi medeniyet kuramının imkansağladığını mukayese ettiğinden Lübnan'ın

¹Cenk Reyhan, "Toplumsal Yapının Ulus Öncesi Ölçeklere Ayrışması: Bölünmüş Toplum Tipi Örnekleri", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 5, Sayı 10; Yaz 2012, s. 1 (Çevrimiçi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/73911> 31 Mayıs 2017)

hemçok medeniyetli toplum yapısı hem de modern dönemde iki farklı medeniyet anlayış altında yönetildiği için özgün bir örnektir.²

Bu anlamda medeniyetlere bakışta ortaya konan farklı teorik yaklaşımları esas alarak, bunların siyaset ve toplum üzerindeki sonuçlarını inceleyen araştırmalar, bu teorik yaklaşımları sınamayı amaçlarken, diğer yandan bu sınamanın yapılacağı model ülkenin toplumunu ilgilendiren sosyopolitik (sosyal ve politik unsurları birlikte içine alan) bütünleşme sürecine dönük geleneksel sorunlarına tarihin perspektifinden bakarak rehber oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın konusu da, Lübnan'ın Osmanlı yönetimi idaresi altında olduğu 19'ncü yüzyıl ortalarından, 1920'de Fransız manda idaresi altına girdiği, daha sonra 1943'de bağımsız bir devlet olma sürecini kapsayan dönemleri de içine alarak, bugüne değin yaşadığı siyasi, hukuki ve toplumsal değişimlerin, Recep Şentürk'ün medeniyetlere bakışta yeni bir yaklaşım olarak ortaya koyduğu açık ve kapalı medeniyet ayrımı yaklaşımı ışığında incelenmesidir.

Çalışmamda ilk olarak Recep Şentürk'ün medeniyet kavramına getirdiği *açık ve kapalı* medeniyet yaklaşımının ne ifade ettiğini, teorik çerçevesini, diğer benzer yaklaşımlar arasındaki farkını ve bu yaklaşımların rekabet alanı olarak Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılında yaşanan gelişmeleri dönemin hukuk metinleri ve idari reformlarına referansla ortaya koymaya çalışacağım. Daha sonra ilk olarak 1860-1920 yılları arasında Lübnan topraklarının geçmiş ve gelecek dönemlere göre daha huzurlu ve sakin olduğu açık medeniyet yaklaşımının *modern* devlet sistemi ile uyumlu yapısını gözlemlediğimiz mutasarrıflık dönemi ele alınacaktır.^{3,4} Üçüncükısımda ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız manda idaresi altında geçiren Lübnan'ın 1920 ile 1943 yılları arasındaki kapalı medeniyet değerleri üzerine inşa edilen bir idare sisteminin oluşturulmaya çalışıldığı ve Batı

²Recep Şentürk, **Açık Medeniyet: Çok Medeniyetli Toplum ve Dünyaya Doğru**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014 s. 171

³Şentürk, **a.e.**, s. 35

⁴Engin Deniz Akarlı, **The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920**, Berkeley: University of California Press, 1993 s. 1 (Çevrimiçi: <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft6199p06t&brand=ucpress> 31 Mayıs 20017)

medeniyet düşüncelerinin yerleşik medeniyet anlayışı yerine ikame edilmeye çalışıldığı dönemi incelenecektir. Dördüncü kısımda ise Lübnan'ın Fransa'dan bağımsızlığını kazandığı 1943 sonrasında bugüne değin artık yerleşmiş bulunan kapalı medeniyet yaklaşımının siyasi ve toplumsal düzlemdeki sonuçlarını anlatmaya çalışacağım. Son olarak Lübnan'ın açık ve kapalı medeniyet tecrübelerini kendi içindeki tarihsel dönemler ışığında ele alarak, medeniyetlere bakışta ortaya konan bu yeni yaklaşımın somut örneklerini kıyaslayacağım.

I. Medeniyet Kavramına Yaklaşımlar

A. Açık ve Kapalı Medeniyet Yaklaşımı

Recep Şentürk'ün medeniyetlere bakışta yeni bir yaklaşım olarak sunduğu açık ve kapalı medeniyet yaklaşımlarının siyasi tarih içerisindeki izdüşümlerini, fikri araçlarının pratik karşılıklarını ve bu yaklaşımların hukuk metinlerindeki yansımalarını incelemek medeniyet kavramını, medeniyetlerin kendilerini ve diğer medeniyetlerle ilişki biçimlerini anlamak adına bilgi vericidir. Bu noktada medeniyet kavramı üzerindeki tekillik çoğulluk tartışmalarında, medeniyet kavramının esnek ve çok katmanlı yapısı da dikkate alındığında tekil yaklaşımların kapsamlı bir açıklama ve çözüm ortaya koymadığı gözlenmektedir.⁵ Çünkü konuya tek katmanlı bir bakış açısı ile yaklaşıldığında sosyal hayatın tüm değişkenlerini tek bir düzleme indirmek ve onun çok boyutlu paradigmasını yok saymak gerekmektedir. Bu ise medeniyet düşüncesine yaklaşım olarak, sosyal açıdan oluşacak önyargıları ve çatışmaları değerlendirirken oryantalizm örneğinde olduğu gibi Batı merkezci tavrın düştüğü indirgemeci ve tekçi algı hatasına düşülmesine ve hali hazırda çalışmanın özü itibarıyla eleştirdiği bu yaklaşım dolayısıyla ironik bir duruma sebep olacaktır.^{6,7} Burada bu açıklamanın yapılmasındaki amaç bu tartışmayı girmekten ziyade, bir vaka çalışması olarak Lübnan'ın modern dönem tarihini incelerken

⁵ İbrahim Kalın, "Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş", **Divan Dergisi** 2010/2 s. 6-8 (Çevrimiçi: http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D01525/2010_29/2010_29_KALINI.pdf 28 Mayıs 2017)

⁶ Şentürk, **a.g.e.**, s. 77,198

⁷ İbrahim Kalın, **Ben, Öteki ve Ötesi: İslam ve Batı İlişkileri Tarihine Giriş**. İstanbul, İnsan Yayınları, 2016, s. 453

medeniyet kavramına bakışta neden açık ve kapalı medeniyet yaklaşımının referans alındığını ifade etmektedir.⁸

Sınırların geniş, yüksek tellerle, hatta duvarlarla ve mayınlarla kesildiği modern dönem, her ne kadar bu sınırlar içinde bağdaşık toplumlar oluşturmaya çalışsa da son 200 yıldır yaşanan teknolojik gelişmeler ister istemez insan yaşamının tüm alanlarını etkilemiş, düne göre çok daha farklı unsurlar içeren toplumlar ortaya çıkarmıştır. Özellikle savaşlar ve bu savaşların sonucunda yaşanan göçler, bununla birlikte ekonomik sebeplerle Avrupa'dan Ortadoğu'ya, Afrika'dan Amerika'ya tüm toplumlar zaman içerisinde değişmiş ve daha çeşitli bir yapısal özellik göstermeye başlamışlardır. 18. ve 19. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprak kayıpları sonucu başlayan Avrupa'dan Osmanlı içlerine gelen göçler ile yerleşik topluluklar, devam eden yüzyılda Birinci Dünya Savaşının ortaya koyduğu yeni siyasi sınırlar ile daha karmaşık ve ayrışık bir yapıya dönüşmüştür. Aynı dönemlerde yeni kıta Amerika'nın keşfiyle, Avrupa ve Afrika'dan Amerika'ya yapılan göçler ile benzer sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Topluluklar arasındaki bu yoğun temasın getirdiği geçişlilik ve bu değişim devam eden on yıllarda sürmüş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılan Avrupa'da kırılan nüfusun eksikliğini gidermek için Türkiye ve çeşitli Afrika ülkelerinden Avrupa'ya göçler olmuştur. Tarih boyunca yaşanan bu devinim farklı medeniyetlerin birbiriyle sürekli temasına sebep olmuş, kimi zaman güçlü olanın güçsüzü yok etme mücadelesine sahne olan savaşların ortaya çıkmasına, kimi zaman ise güçlü olanın bu değişimi bir katkı olarak algıladığı ortak bir dünya oluşturmaya ve insanlık birikimine kalıcı katkılar sunmasına vesile olmuştur. Birinci yaklaşımın bir örneği olarak modern teknik dönemde Batı'nın yükselişi ile birlikte tanık olduğumuz modernleşme sürecinde, Arnold Toynbee'nin deyişiyle insanlık tarihinde etkisi olan yirmi altı medeniyetten Mısır, And, Çin, Minoa, Sümer, Maya, Hint, Hitit, Suriye, Helen, Babil, Meksika, Arap, Yukatan, Sparta ve Osmanlı medeniyetlerini kapsayan on altısının ölmüş ve tarihin derinliklerine gömülmüş olduğunu, geriye kalan ve varlığını idame ettirmeye çalışan Hristiyan Yakındoğu,

⁸ Marshall Hodgson, **İslam'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1993, s. 30

İslam, Hıristiyan Rus, Hindu, Uzakdoğu Çin, Japon, Polinezya, Eskimo ve Göçebe medeniyetlerinden dördünün ise Batı medeniyeti tarafından imha ve asimile edilme tehdidi altında olduğunu görmekteyiz.^{9,10} Öte yandan 711 yılından 1492'ye kadar yedi asır hüküm sürmüş, bir arada yaşama ahlaki tecrübesinin önemli bir örneği olarak İslam Medeniyetinin en önemli temsilcilerinden Endülüs, ortak iyi üzerinde Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Arap, Berber, İspanyol ve Fransız gibi farklı milletlerden ve dinlerden insanların bir araya gelip ortak bir medeniyetin inşa edildiği yer olarak ikinci yaklaşımın açık bir örneğidir.¹¹ Bunun yanında fikri altyapısı ve geleneği itibariyle Endülüs'ün devamı sayabileceğimiz Osmanlı Devleti, Orta Avrupa'dan, Basra Körfezine, Kafkasya'dan, Fas'a kadar olan topraklarda onlarca farklı etnik ve dini unsurun bir arada yaşama kültürünü ve dolayısıyla çok medeniyetli toplum düzenini tecrübe etmiş, açık medeniyet modelinin bu anlayışını modern devlet yönetimi altında kurumsallaştırma başarısı göstermiştir.¹²

B. Açık ve Kapalı Medeniyet Modellerinin Çatışma Alanı Olarak Osmanlı

İslam medeniyetinin kurumsal anlamda en kapsamlı ve en son temsilcisi olarak Osmanlı gerek klasik dönemde gerek modern dönemde çok medeniyetli toplumsal yapısı ve buna bağlı çok katmanlı düşünce yapısı üzerine kurulu idare yönetimi sayesinde hükmettiği topraklarda tarihin diğer dönemlerine göre nispeten huzurlu bir dönemin geçmesine vesile olmuştur. Ancak 14. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar altı asır süren Osmanlı idaresi yönetim sistemi açısından 1800'ler itibariyle önemli bir kırılma yaşamıştır. Modern çağla birlikte gelen eşitlik, adalet ve hürriyet gibi ilkeler temelinde gelişen milliyetçilik, liberalizm gibi siyasi kavramlar Osmanlı Devleti geleneksel millet sistemini tehdit etmiş, Batılı güçler ile Osmanlı Devleti arasında değişen güç dengesi iki güç merkezi arasında çatışma alanları doğurmuş ve

⁹ Hodgson, **a.g.e.**, s. 30

¹⁰ Arnold J. Toynbee, **A Study of History**, New York: New York University Press, 1939, s. 286.

¹¹ İbrahim Kalın, "Akılda Kalan Programı", Habertürk TV, 28 Nisan 2017 (Çevrimiçi: <https://www.youtube.com/watch?v=YTfN9XfMk-g&t=4691s> 28 Mayıs 2017)

¹² Şentürk, **a.g.e.**, s. 35

günümüze kadar etkilerini sürdüren bir siyasi dönüşüme sebep olmuştur. Değişen bu güç dengesi, 17'nci yüzyıl sonlarına kadar Batı'ya karşı siyasi ve askeri olarak tartışmasız üstünlüğü bulunan Osmanlı'nın, jeopolitik rekabet alanında bulunduğu Batılı devletlerin siyasi ve askeri baskılarına maruz kalmasına sebep olmuştur. Bu baskının en önemli dayanak noktası, Batı'nın teknolojik gelişmeler sayesinde Osmanlı'ya karşı kurduğu askeri üstünlüğü, Fransız İhtilali'nin de etkisiyle ortaya çıkan yeni siyasi akımlar aracılığıyla Osmanlı idaresi altında bulunan dini, mezhebi ve etnik topluluklar üzerinden genişletme çabası olmuştur. Osmanlı, idaresi altındaki toplulukların tamamını etkileyen dünya siyasetindeki bu yeni duruma rağmen, değişime ayak uydurma konusunda çeşitli reform hareketlerine girişmiş, tüm siyasi sistemini etkileyecek köklü değişiklikler yapmıştır.¹³ Bu anlamda uluslararası güçler arasındaki bu mücadele iki gücün hakim medeniyet değerlerinin karşılaştırılabileceği müşterek örnekler ortaya çıkarmıştır.

Bu bölümde, Osmanlı modernleşmesi olarak anılan Osmanlı'nın 1800'lü yıllardaki köklü değişikliklerine, bu değişim ve dönüşümün sebeplerine, referans noktalarına değinerek devam eden kısımda açık veya kapalı medeniyet modeline sahip devletlerin ve toplumların pratiklerini karşılıklı olarak vererek, bu yaklaşımların ilerideki bölümlerde anlatılacak olan açık ve kapalı medeniyet yaklaşımlarının Lübnan özelindeki yansımalarını okumak adına rehber olması amaçlanmaktadır.

C. Açık Medeniyet Modelinin Kurumsal Örneği Olarak Osmanlı Modernleşmesi

Osmanlı'nın gerek klasik dönem yönetim sisteminin gerekse modern dönemde uygulamaya konulan yeni idari düzeninin fikri altyapılarının esası İslam hukukuna dayanmaktaydı. İslam medeniyet düşüncesinin en dikkat çekici pratiklerini gözlemleyebildiğimiz hukuk metinleri, bu medeniyetin çok katmanlı düşünce dünyasını gösteren açık medeniyet düşüncesinin genelde Osmanlı'da özelde

¹³ Kubilay Çakır, "İslahat Fermanı ve Kanun-i Esasi Bağlamında Osmanlıda İnsan Hakları", 2016, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi MEDİT, s. 5

Lübnan'daki sosyopolitik şartlara göre nasıl vücut bulduğunu göstermektedir. Recep Şentürk'ün İslam medeniyetinin toplum anlayışı, ahlaki ve hukuki düzeni olarak adlandırdığı, İslam hukuku olarak bilinen fıkıh, Osmanlı Devleti gibi çok unsurlu bir toplumda açık medeniyetin sosyal içselleştirme aracı olması vesilesiyle bu devletin dünya savaş tarihinin en önemli coğrafyasında altı asır boyunca hükmedebilmesini sağlamıştır.¹⁴ Ancak bununla birlikte bu çok katmanlı yaklaşımı dolayısıyla Osmanlı, bu dönemde Batı medeniyetinin pozitivist bilim gibi belirli yaklaşımlarını yeni bir unsur gibi değerlendirilmesi sonucunda, bu unsurun çok katmanlı düşünce dünyasının diğer unsurlarını yok etme ihtimalini öngörememiş tek katmanlı düşünce dünyasının hakim olmasına sebep olmuştur.¹⁵

19. yüzyılın ikinci çeyreğine Osmanlı Avrupa'sındaki milliyetçi isyanlar ve Ortadoğu'da Mısır sorunu ile giren Osmanlı, modern devlet sistemine geçişini ve idari sisteminin açık medeniyeti referans alan çok katmanlı yapısının dönüşümünü bu dönemde gerçekleştirmiştir. Askeri ve teknik anlamda zayıflayan Osmanlı, Batı'ya karşı mücadelesini bu dönüşümün sonuçları olarak ortaya çıkan hukuk metinleri ile vermekteydi. İşte bu dönüşümün ilk ve en önemli adımı 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla atılmıştır. Dolayısıyla dönemde hukuki reformlar salt iç politikaya yönelik değil aynı zamanda bir dış politika parametresi olarak da ortaya çıkmaktaydı. Tanzimat Fermanı da içerik bakımından iç politikayı ilgilendiren bir hukuk reformu olmasına rağmen, sebepleri ve sonuçları itibariyle bir dış politika ürünü olarak ortaya çıkmıştı.¹⁶ Ancak bunlardan öte İslam hukuk geleneğinin bir devamı niteliğindedir. Örneğin; Tanzimat Fermanında yer alan sultanın tebaasının can, namus ve malının güvence altına alınması maddesinin ve Osmanlı Hristiyanlarına eşit haklar vaadinin olduğu madde siyaseten uluslararası ilişkileri etkileyen bir argüman olduğu söylenebilir.¹⁷ Ancak Osmanlı yargısının İslam hukukuna bağlılığı göz önüne alındığında Müslüman ve gayrimüslimler arasındaki eşitlik düşüncesi bakımından, farklı unsurların yoğun bir şekilde yer aldığı Anadolu

¹⁴ Şentürk, **a.g.e.**, s. 143

¹⁵ Şentürk, **a.g.e.**, s. 64

¹⁶ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2008 s.88

¹⁷ Zürcher, **a.e.**, s. 94

ve Ortadoğu bölgelerinde doğurduğu sonuçlar itibariyle ve aynı zamanda Fransız İhtilali ile ortaya çıkan eşitlikçi düşünce akımlarına İslam hukuku içerisinde bir cevap olması açısından da önemlidir. Bu yolla geleneksel çoğulcu, çok katmanlı yapı korunmaya çalışılmıştır.

Öte yandan bu fermanı önemli kılan bir diğer konu Ortadoğu özelinde ve Osmanlı toprakları genelinde Batı medeniyeti temsilcileri arasındaki ekonomik ve siyasi çıkarların çatışma alanını ve araçlarını göstermesidir. Bu maddeler ile Osmanlı, tebaası içindeki azınlıklar üzerinden ekonomik ve siyasi manevra alanı oluşturmaya çalışan Rusya, Fransa ve İngiltere arasında bir denge kurmaya çalışmaktaydı. Bu ferman ile Rusya'nın Ortodoks tebaa üzerindeki himaye yetkisini etkisizleştirecek, bu sayede İngiltere ve Fransa'nın kendi menfaatleri ile çakışan Rusya'nın yayılcı politikası konusundaki endişelerini gidermiş olacaktı.¹⁸ Osmanlı bayrağı altında yaşayan belirli dini ve mezhebi toplulukları himaye etme hedefindeki Batı temsilcileri yüzyılın geri kalanında Lübnan özelinde ve Ortadoğu genelinde, ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere modernleşme, eşitlik ve hürriyet gibi ilkeler etrafında bu toplulukları manipüle edecek, kendi ekonomik nüfuz alanlarını genişletecekti.

İngiltere, Fransa ve Rusya gibi Batı medeniyetinin temsilcilerinin, Osmanlıya karşı elde ettikleri siyasi ve askeri üstünlüğü kendi menfaatlerine dönük hedefleri doğrultusunda Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim topluluklar üzerinden yürütmesi aslen 18. yüzyıl itibariyle başlamıştı. Fransa'nın Katolikler için arabuluculukta bulunması, Rusya'nın Ortodoks haklarının savunuculuğunu yapması, İngilizlerin yerine göre Dürziler, yerine göre Vahabiler üzerinden Osmanlı iç işlerine müdahalesi bu konudaki en belirgin örneklerdir.¹⁹ Buradaki temel gerekçeler hemen hemen her zaman azınlık hakları çerçevesinde gelişmiştir. Ancak azınlık terimi seküler düşüncenin de etkisiyle zamanla dini topluluklardan ziyade etnik topluluklar

¹⁸ Zürcher, **a.g.e.**, s. 79

¹⁹ Gazi Erdem, "İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında İslahât Fermânı'na Yeniden Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 51:1, 2010, s. 327-348 (Çevrimiçi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1340/15535.pdf> 16 Haziran 2016)

için de kullanılmaya başlanmıştır.²⁰ Bu anlamda Batı medeniyetinin temsilcilerinin sömürgeci hedeflerine ulaşmak için kullandığı bu araçlara karşılık Osmanlı, yüzyılın geri kalan döneminde de İslam hukuk çerçevesinde ortaya koyduğu yeni hukuk metinleri ve idari düzenlemelerle bu baskıya direnmeye çalışıyordu.

Uluslararası ilişkilerin tarihi örneği olan bu olaylar aslen iki farklı medeniyet yaklaşımının tezahürüdür. Özellikle bu dönemde belirli bir grubun hamisi olmaya çalışan Batı medeniyet temsilcileri ile tüm kesimler arasında ortak bir denge kurmaya çalışan İslam medeniyetinin temsilcisi olarak Osmanlı'nın karşı karşıya geldiği gözlenmektedir. Genelde 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ve 1856 tarihli Islahat Fermanının ilanı, Lübnan özelinde iki kaymakamlı idari düzen ve 1850 nizamnamesi ve sonrasında gelecek 1861 Lübnan vilayet nizamnamesi ile bu mücadelenin siyasi ve hukuki zeminde ilerleyen yıllarda sürdüğü görülecektir.

Açık medeniyeti bir modeli olarak İslam medeniyetinin temsilcisi Osmanlı'nın, var olan idari yapısını tehdit eden bir diğer konu, 19. yüzyılın başlarından itibaren gelişen akılcı ve seküler düşüncenin, fizik ötesi alana da hükmedebilen dinlere ve ona bağlı geliştirilmiş sosyal ve idari yapılara meydan okuması olmuştur.²¹ İlk başta bu yaklaşımın ortaya koyduğu bilim anlayışını “hikmet” olarak değerlendirip yeni bir unsur olarak kabul eden Osmanlı düşünce geleneği, bu unsurun tekçi bir anlayış ile çok katmanlı düşünce dünyasının diğer unsurları yok edeceğine tanık olacaktı.²² Bu düşünce 19. yüzyıl içerisinde ırk, dil ve milli kimlik birlikteliğinin meydana çıkardığı ortak ulus bilinci ve bu bilincin topluluk enaniyetine dönüşmesiyle birlikte hem farklı uluslar arasında rekabete hem de çok uluslu devletlerin yer aldığı çatışmalara yol açmıştır.

²⁰ Şentürk, Recep, “Minority Rights in Islam: From Dhimmi to Citizen” editörler: Shireen T., Hunter and Huma Malik, **Islam and Human Rights: Advancing a U.S.- Muslim Dialogue**, Washington D.C., Center for International and Strategic Studies, Significant Issues Series, 2005, s. 67-99 (http://recepturk.com/media/uploads/pdf/Minority_Rights_in_Islam_-_From_Dhimmi_to_Citizen_-_Recep_Senturk.pdf 1 Temmuz 2015)

²¹ Recep Şentürk, “İsmet Âdemiyyetledir: İnsan Haklarına Fıkhi Bakışlar”, **İslam Araştırmaları Merkezi**, 2006, s. 6 (Çevrimiç: <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/insanhaklari/248.pdf> 10 Mayıs 2016)

²² Şentürk, **Açık Medeniyet**, s. 64

Osmanlı Devletinin, bu tarihe kadar etnik temelli ayrımları dikine kesen, onları azaltıcı veya onların en azından fikri ayrılıklardan sosyal çatışma düzeyine geçişini engelleyen İslam medeniyetinin açık medeniyet özelliğinin bir yansıması olan çok katmanlı idari sistemi, çeşitli ulusların aynı idari sistem içerisinde yönetilebilir durumda tutmasının dayanaklarından biri olmuştur. Millet sistemi olarak adlandırılan bu idari sistemde, bireyleri mensubu oldukları dini veya mezhebi topluluklar üzerinden ele alan bir devlet-birey ilişkisi yürütülmekteydi. Ancak ulus merkezliliği ve bireyselliği esas alan düşünce akımlarının, devlet-birey ilişkisinin vatandaşlık temelinde aracısız kurulmasına dönük talebi, diğer bir deyişle tüm vatandaşların devlet önünde eşit muamele görmesi gerektiği iddiası Osmanlı idarecilerini mevcut idari sistem üzerinde değişikliğe iten sebeplerden bir diğeri olmuştu. Ancak bu değişim idari sistemin çok katmanlı yapısını koruyarak yeni bir devlet-birey ilişkisi ortaya çıkaracaktı.

Bu değişimin bir örneği de, klasik liberal düşüncenin yansımalarını gördüğümüz tebaanın canını, namusunu ve malını güvence altına alma düşüncesinin Tanzimat Fermanı'nın en önemli maddelerinden biri olarak yazılmasıydı.²³ İslam hukukuna göre ademiyet olarak tanımlanan temel insan haklarından mülkiyet hakkının korunmasına dönük bu ifade açık medeniyetin çoğulculuğunun bir örneğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte Hristiyan cemaatlerin arasındaki milliyetçilik ve ayrılıkçılığın sosyal bir çatışma ortamına dönmesini durduracağı düşünüldükçe yazıldığı izlenimini veren Osmanlı Hristiyanlarına eşit haklar vaadinin olduğu maddetoplumu oluşturan farklı unsurların gerek kendi içlerinde gerek mevcut otorite ile ilişkilerini dengelemeye dönük temel bir referansa işaret etmektedir.²⁴ 1856 tarihli Islahat Fermanı'nda ise bu yaklaşımı daha da belirginleştiren Osmanlı bürokratları, fermanla gayrimüslimleri Müslümanlar ile eşit hale getiren yeni bir düzenleme yaparak yabancı devletlerin himaye bahanesiyle Osmanlı İmparatorluğu'na karışmaktan mahrum bırakmayı, ortak bir toplum fikrinin doğması

²³ Zürcher, **a.g.e.**, s. 79

²⁴ Tanzimat Dönemi, 1839 (Çevrimiçi:

https://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf 30 Mayıs 2017)

için olumlu bir zemin hazırlayarak milliyetçilik akımının tesirlerini azaltmayı hedeflemişlerdi.²⁵

Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlerin haklarını koruma ve imtiyazlarını arttırma hedefinde gelişen bu hukuki reformlar insanın şahsiyet olarak varlığını konu edinen bir hak olması dolayısıyla pek tabii olarak en temelde insan haklarının konusudur. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin Avrupa merkezli yaşadığı tüm bu siyasi ve askeri baskılar bir yana Osmanlı yöneticileri için modern çağın ortaya çıkardığı yeni insan algısını kavramak, bu insanın hakları konusundaki anlayış ve yönetim tarzına uyum sağlamak önemli bir konuydu. Osmanlı bu ihtiyaca bir ikame yoluyla değil kendi içinden çıkarmaya çalıştığı bir dönüşümle cevap vermeye çalışmış, bu noktadaki en büyük dayanağı İslam hukukgeleneği olmuştur. Burada bu yaklaşım İslam medeniyetinin bir açık medeniyet örneği olarak modern dünya ile değişen hak, hukuk gibi kavramlara yaklaşımını göstermesi açısından da ayrıca önemlidir.

Ayrıca Osmanlı idarecilerinin, özelde azınlık hakları genelde insan hakları konusunda Osmanlı hukuk sistemi içerisinde yapmaya çalıştıkları değişiklikler iki düşünce arasında sıkışmakta ve bu iki düşünce arasında bir uyum oluşturmaya çalışmaktaydı. Bu iki düşünceden ilki 19'ncü yüzyıla kadar süregelen Osmanlı hukuk sisteminin temel referansı olan İslami düşünce, ikincisi Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı eşitlik, hürriyet ve adalet ilkeleri temelinde gelişen düşüncedir. Burada iki düşünceye de kaynaklık eden referans noktalarına değinilerek açık bir medeniyetin sosyal içselleştirme alanı olarak İslam hukukunun yani fıkıhın pratik örneklerinin temel referansları ile Batı'nın kendi içinden çıkardığı aydınlanma filozoflarının düşünce kalıplarının nasıl bütünleşik bir hukuk metni haline gelerek bir yönetim sistemi ortaya koyduğu anlatılmaya çalışılacaktır. Bu karşılaştırma Batının insanlık birikimine katkısı olarak kabul edilebilecek bazı ilkelerin farklı bir medeniyet yaklaşımı ile nasıl müspet bir toplumsal düzen ortaya koyduğunu göstermesi açısından da ayrıca bir önem arz etmektedir.

²⁵ Musa Gümüş, "Anayasal Meşrûfî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi", **Bilig**, Sayı 47: s. 215-240 (Çevrimiçi: https://www.academia.edu/5758512/Anayasal_Me%C5%9Fr%C3%BBt%C3%AE_Y%C3%B6netime_Medhal_1856_Islahat_Ferman%C4%B1_n%C4%B1n_Tam_Metin_%C4%B0ncelemesi 15 Haziran 2016)

İslam hukukunda azınlık hakları ilk defa Medine sözleşmesinde yer almış, devam eden süreçte İslam devletleri de genel itibariyle bu belgeyi referans alarak idareleri altında bulunan toplulukları yönetmiştir.²⁶ Bu sözleşme aynı zamanda İslam tarihinde devletin kuruluş esaslarını, organlarını ve temel prensiplerini ortaya koyan yazılı bir anayasa metninin ilk örneği olarak da kabul edilmektedir.²⁷ Hz. Muhammed (s.a.s) hicretten sonra Müslümanların yanı sıra, Medine toplumunu oluşturan Yahudileri ve diğer grupları bir şehir devleti halinde teşkilatlanmaya ikna etmiş, bu teşkilatın esaslarını yazılı bir metin halinde ortaya koymuştur.²⁸ Medine şehir devletini oluşturan toplulukları, bunların birbirleriyle ve yabancılarla olan münasebetlerini, bu toplulukların idari ve adli yapılarını, fertlerin sahip oldukları din ve vicdan hürriyetini belirli esaslara bağlayan bu metin İslam'ın ve ortaya çıkardığı medeniyetin insan haklarına yaklaşımını temsil eden en önemli belgelerden biridir.²⁹ Bu anlamda Hz. Peygamber'in veda hutbesi de can, mal ve namus dokunulmazlığı, cezaların şahsiliği prensibi, hakların ihlâli ve zulüm yasağı gibi hususları içermesi açısından insan hakları alanındaki bir diğer başlıca metinlerden biridir. İslâm bilginleri ve düşünürleri de dinin amacının “zaruret-i hamse” denilen canın, aklın, namus ve haysiyetin, dinin ve malın korunması şeklinde beş temel ilkeyi yerleştirmek olduğunu ifade etmişlerdir.²⁹ Bu beş ilke aynı zamanda bugün insan hakları çerçevesinde düşünülen insanın var olması sebebiyle sahip olduğu bütün temel hak ve hürriyetleri kapsarken, herhangi bir şahsın Müslüman olup olmadığına bakmaksızın evrensel olarak bütün insanların temel haklarını belirlemeye yöneliktir.³⁰ İnsan haklarını getirilen bu temel yaklaşım doğal olarak bu medeniyetin diğer medeniyetlere açık bir tavır sergilemesine sebep oluyordu.

²⁶ Murat Şen, “Anayasal Belge Olarak Medine Sözleşmesi”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. VI, 1998, s. 1-2, (Çevrimiçi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/261917> 7 Haziran 2016)

²⁷ Mehmet Akif Aydın, “Anayasa”, **TDV İslam Ansiklopedisi** Cilt: 03; Sayfa: 153 (Çevrimiçi: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=030153&idno2=c030125> 16 Haziran 2016)

²⁸ Hayreddin Karaman, “Kur'an-ı Kerim'e ve Örnek Uygulamaya Göre Devlet”, **İlim ve Sanat**, Ocak, 1994, sayı: 34, s. 7

²⁹ Recep Şentürk, “İnsan Hakları”, **TDV İslam Ansiklopedisi** Cilt 22; s. 328 (Çevrimiçi: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=220327&idno2=c220202#1> 16 Haziran 2016)

³⁰ Recep Şentürk, “İnsan Hakları”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, s. 328

Bu açık medeniyet yaklaşımın kurumsal fikri temellerini görmek için ve o medeniyette insan haklarının varlığından ve onun din, dil, kültür, coğrafya gibi herhangi bir ayırım fark etmeksizin tüm insanlığa hitap edebilir olmasından bahsedebilmek için ilk olarak o medeniyeti temsil eden hukuk biliminde insan kavramının içinin nasıl doldurulduğu sorusuna cevap aramak gereklidir.³¹ Çünkü insan hakkı dediğimizde hakkın öznesi konumunda olan isim insandır. Ve yaratılışı itibariyle tüm insanlar aynıdır.³² Nitekim Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'nun 6. Maddesinde de belirtildiği üzere: "Herkesin, her yerde, hukuktan önce, şahıs olarak tanınma hakkı vardır." Sosyal ve kültürel farklılıklar temel insan haklarını etkileyen bir durum olmadığı gibi, bu farklılıklar sivil hakları yani vatandaşlık haklarını ilgilendiren konulardır.³³ Bu yaklaşımı benimseyen medeniyetlerin, açık medeniyet yaklaşımını benimseyen kurumsal yapılar olduğunu gözlemlerken, diğer yandan kapalı medeniyetlerde gördüğümüz sosyal ve kültürel farklılıkların insanların insan olma durumlarını da değiştirdiğini düşünen kesimler bugün olduğu gibi tarih boyunca da var olmuştur.

İnsan tanımlaması konusunda medeniyetler arasındaki bu farklılık doğal olarak temel insan hakları konusunda da farklı görüşleri doğurmuştur. İnsan hakları konusunda temel tartışma noktasının evrensel adaleti savunanlar ile adaleti sadece kendileri için isteyenler etrafında şekillendiği gibi, İslam hukukçuları arasında da benzer bir ayırım vardır.³⁴ Bu ayrımı belirleyen soruların başında hukukun konusunun kim olduğu sorusu gelmektedir. Yani diğer bir deyişle devlet karşısında insana hukuki statüsünü kazandıran zimmet sahibi olma durumunu belirleyen şeyin ne olduğu sorusudur. Hukuki şahsiyet sahibi olma diye de tanımlanabilen zimmet, İslam devletlerinde yaşayan gayrimüslimlerin belirli bir vergi karşılığında emniyet güvenceleri için devlet ile yaptıkları anlaşmadır.³⁵ İslam hukukçularının bir kısmı zimmet sahibi olanların, yani hakka ve dolayısıyla bu hakların doğurduğu sorumluluklara sahip

³¹ Şentürk, "İsmet Âdemiyyetledir: İnsan Haklarına Fıkhi Bakışlar", **İSAM.**, 2006, s. 6

³² "Araf Suresi 189", Kuran- ı Kerim

³³ Şentürk, **a.e.**, s. 11

³⁴ Şentürk, **a.e.**, s. 18

³⁵ Abdülaziz Hatip, "Kur'ân Ve Sünnette Azınlık Hakları", **Kuran ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 75, İstanbul Eylül 2014, s.189 (Çevrimiçi: http://www.isav.org.tr/img/20150616__6825219989.pdf 16 Haziran 2016)

olanların ayırım gözetmeksizin tüm insanlar olduğunu, diğer bir kısım ise Müslümanlar ve İslam devleti ile anlaşma halinde olanlar yani genel bir ifadeyle vatandaşlar olduğunu savunmaktadır.³⁶

Bu iki yaklaşımdan ilki İslam hukuk ekollerinden Hanefi mezhebinin kurucusu Ebu Hanife ve takipçileri tarafından savunulmuştur. Onlara göre evrensel insan hakları, şarttan bağımsız olarak, evrensel anlamda herhangi bir insanın yaratılıp dünyaya gelerek, insan olma şerefini kazanmalarıyla sürekli ve eşit temelde sahip oldukları haklardır ve bu haklar hiçbir otorite tarafından çekip alınamaz. Ebu Hanife'nin ademiyet olarak tanımladığı insanın insan olma durumu doğal olarak bir dokunulmazlık hakkını ortaya çıkarır. Bu dokunulmazlık ise ismet olarak isimlendirilmiş, iki kavram arasındaki ilişki "İsmet ademiyetledir" olarak formüle edilmiştir.³⁷ Yani her insan varlığı itibarıyla sahip olduğu dokunulmaz haklar vardır diye ifade edebileceğimiz bu düşünce modern evrensel insan hakları yaklaşımı ile birebir örtüşmektedir. Öte yandan İslam hukuk ekollerinden bir diğeri olan Şafi mezhebine göre ise ismet sahibi olan, diğer bir deyişle hukuki haklara sahip olan kişiler ancak İslam dinine mensup kişiler veya İslam devleti ile zimmet anlaşması yapmış kişilerdir. Aksi halde iki kesim arasındaki durum ya belirsiz ya savaş halidir.

Osmanlıda 19'ncü yüzyılın ikinci yarısına kadar zimmi adı verilen gayrimüslimler sosyal ve ekonomik yaşamlarını İslam hukukunun belirlediği bu ilkeler çerçevesinde sürdürmüşlerdir. Buna rağmen *millet* sistemi adı verilen bu idare sistemi altında Müslüman ve gayrimüslimler yüzyıllarca sorunsuz bir şekilde hayatlarını sürdürdüler. Gayrimüslimler askere alınmama, devlet hizmetine girememe gibi bazı sosyal haklardan mahrum da olsalar temel haklar noktasında bir Müslüman kadar haklara sahiplerdi. 1855'de Islahat fermanının yayınlandığı tarihe kadar temel insan hakları noktasında Şafii mezhebinin cemaatçi yaklaşımının benimsediği görülen Osmanlı, bu tarihten itibaren Hanefi mezhebinin insan haklarına getirdiği yaklaşımın

³⁶ Şentürk, "İsmet Âdemiyetledir: İnsan Haklarına Fıkhi Bakışlar", **Köprü Dergisi.**, 2006 s. 12

³⁷ Recep Şentürk, "Minority Rights in Islam: From Dhimmi to Citizen", **Islam and Human Rights: Advancing a U.S.- Muslim Dialogue**, s. 67-99

da yardımıyla hem hukuki anlamda çok medeniyetli toplum yapısının idare hukukundaki çok katmanlılığı sürdürmüş, hem de mikro ve makro düzeyde yani gerek kişiler gerekse gruplar arasındaki ilişkileri düzenlemiş, bu yaklaşım tarafların karşılaştığı problemleri çözme aracı olmuştur.³⁸

“İsmet ademiyledir” şeklinde özetleyebileceğimiz İslam hukukunun Hanefi ekolüne göre insan hakları, koşulsuz ve şartsız olarak, dünyadaki tüm insanların, insan olma şerefini kazanmalarıyla sürekli ve eşit temelde sahip oldukları haklardır ve bu haklar hiçbir otorite müdahalede bulunamaz. Bu noktada temel referans noktaları şunlardır:³⁹

1. *İnsanlığın yaratılış amacı, imtihan olmak ve davranışlardan sorumlu tutulmaktır. Dolayısıyla insanlara hürriyet ve dokunulmazlık verilmemesi yaratılış amacı ile ters düşmektedir*

2. *Allah yarattığı varlıklara zarar verilmesini ve onların yok edilmesini istemez, dolayısıyla insan korunmalıdır. Bu ise ancak onların her birine dokunulmazlık vermekle mümkün olur.*

3. *Kur'an'da ve hadislerde insanın saldırıya uğraması ve katledilmesi kesin şekilde yasaklanmıştır.⁴⁰ Diğer yandan, savaş sırasında, gayrimüslim kadın, çocuk ve din adamlarının korunması emredilmiştir.⁴¹*

4. *Kâfirler Müslümanlara karşı savaşmadıkları sürece; inkâr, normal şartlarda Müslümanlar için bir tehdit değildir. Bu nedenle hoş görülmelidir.*

5. *Cihat, taarruz değil, savunma savaşdır. Bu nedenle, saldırmadıkları sürece Müslüman olmayanlar da dokunulmazlıktan yararlanırlar.*

³⁸ Şentürk, **Açık Medeniyet**, s. 143

³⁹ Recep Şentürk, “İnsan Hakları”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, s. 328

⁴⁰ “İsra Suresi 33”, Kuran- 1 Kerim

⁴¹ “Bakara 190”, Kuran- 1 Kerim

6. Savaşmanın gayesi, düşmanları imha etmek değil, gerektiğinde vergi alarak huzuru ikame etmektir.

7. Bir savaş için meşru görülebilecek neden, saldıranlara karşı kişi dokunulmazlığını, kutsallığını korumaktır. Düşmanların imansız oluşu, savaş için geçerli bir sebep değildir. Dolayısıyla, barış durumundayken, herkes dokunulmazlıktan yararlanır.

8. Müslüman olmayan insanlara İslâm'ı öğrenmeleri için şans verilmelidir. Fakat dokunulmazlığa sahip olmadıkça bu mümkün değildir.

9. Kur'an'ın ifade ettiği üzere dinde zorlama yasaktır.⁴²

Bu ilkeler, Osmanlı idarecilerinin hukuk alanındaki reformlarda açık medeniyetin sosyal içselleştirme aracı olarak İslam hukukunun nasıl bir örnek teşkil ettiğini göstermek, hem de açık medeniyetin fikri içselleştirme aracı olarak açık bilim kültürünün net bir örneğini sunmaktadır. Bununla birlikte bir toplumun, kendi yerel varsayımlarını evrenselleştirerek veya yerel kültürlerini kozmopolit bir üst benliğe dönüştürerek kendisi dışındaki coğrafyalara hükmedebilme veya bu evrenselleşme sürecini başarmış benzer toplumlara direnebilme gücü veren devletler üstü bir formu olarak medeniyet kavramının içinin nasıl doldurulduğu göstermesi açısından önemli bir örnektir.

İslam medeniyetinin bu fikri altyapısı incelediğimiz buraya kadarki bölüm bir tarafa Batı medeniyet düşüncesinin doğurduğu eşitlik, hürriyet ve adalet kavramlarının rakip bir medeniyetin düşünce dünyası potasında nasıl bir şekle büründüğü, modern devlet sisteminde nasıl pratiğe döküldüğü sorularının cevabını Osmanlı'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında yaptığı idari sistem değişikliğinde buluyoruz. Bu dönemde gayrimüslimler ve Müslümanlar arasındaki sosyal haklar bağlamındaki farklılıklar gerek gayrimüslim tebaa tarafından gerek Avrupalı güçler tarafından tüm tebaanın eşit olmadığı gerekçesiyle itiraz konusu olmaktaydı. Bunun yanı sıra 17'nci yüzyıl itibariyle Batıda gelişen teolojik meselelerden siyaseti ayırma düşüncesi, aklın ön

⁴² "Bakara 256", Kuran- 1 Kerim

plana çıktığı bilimsel gelişmelerin Hristiyanlığın temel düşünce kalıplarını sarsması devlet ve idari sistemlerden dini soyutlamayı öneren seküler düşüncenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁴³ Gerek bilimsel gelişmelerin, gerek düşünce dünyasındaki gelişmelerin merkezi olması dolayısıyla Avrupa merkezli yaşanan bu dönüşüm yukarıda da örnekleri verildiği üzere topraklarının büyük bir kısmı Avrupa’da olan ve çok uluslu bir yönetim sistemi olan Osmanlı gibi bir devleti de doğal olarak etki alanına almıştı. Ancak bu düşünce dünyaları ile mecburi bir yüzleşme ve karşılaşma yaşamasına rağmen İslam medeniyetinin yukarıda bahsedilen dayanak noktaları ile bütünleştirici bir yorum ortaya koyması, çok katmanlı düşünce dünyasının modern devlet düzeni altında kurumsallaşmasına olanak sağlamıştır.

İslam düşünce geleneğinin karşı karşıya kaldığı Batı merkezli bu değişimlerin altında Montesquieu, Rousseau, Voltaire gibi Avrupa toplumunun aydınları olarak anılan isimlerin ortaya koyduğu;

- *Yasama erkinin halkı temsil eden vekiller aracılığı ile kullanılması,*
- *Güçler ayrılığı,*
- *Parlamentar bir sistem,*
- *İnsanların doğuştan eşit olduğunu ve çoğunluğun iradesine (halk egemenliği) dayanan siyasal rejim*⁴⁴

gibi fikirler vardı. Bu fikirler devam eden yüzyıllarda büyük topluluklar tarafından benimsenmiş ve Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik gibi sosyal bir akımın patlamasına sebep olmuştu. Ancak dönemin toplumsal düzenini derinden sarsan bu hareketlerin fikri altyapısını oluşturanlardan Montesquieu, insan karakterinin

⁴³ Adıbah Binti Abdul Rahim Çev.: İknur Türe. “Sekülerizmin Dini İnanc ve Yaşantı Üzerine Etkisi”. **İktibas Dergisi**, 2013 (Çevrimiçi: <http://www.iktibasdergisi.com/sekulerizmin-dini-inanc-ve-yasanti-uzerine-etkisi/> 16 Haziran 2016)

⁴⁴ Haz.: Alatl, Alev. “İnsan Hakları ve Yurttaşlık Bildirgesi (1789)” **Batı’ya Yön Veren Metinler 3**, s. 918-1368 Alfa Yayınları (Çevrimiçi: <http://www.genelturktarihi.net/wp-content/uploads/2013/10/Bat%C4%B1ya-Y%C3%B6n-Veren-Metinler-Cilt-3-Derleyen-Alev-Alatl%C4%B1.pdf> 16 Haz. 2016)

biçimlenmesinde ve dolayısıyla toplumsal müesseselerin ve toplumların biçimlenmesinde ve farklılaşmasında dini örf ve âdetler, ahlaki yönetim biçimi gibi toplumsal müesseseleri sıralarken, bunların arasına kanunları da katıyordu. Böylece toplumsal düzenin sağlanmasında kanunların tek başına etkili olmadığını da vurgulamaktaydı. Ona göre aklen bulunabilecek en mükemmel kanunlarla bile bir toplumu istenilen biçime sokmak mümkün değildir. Toplumsal yaşamı düzenlemede kanun koyucuların rolü vardır; fakat bu sınırsız değildir. Kanun koyucu da içinde bulunduğu koşullara bağımlıdır.⁴⁵ Montesquieu'nün bu yaklaşımı Osmanlı bürokratlarının Lübnan'da 1850 tarihli iki Kaymakamlı İdare Düzenini uygulanırken ve 1860 Lübnan Nizamnamesini yazarken içinde buldukları durumu özetler niteliktedir. Akılcılığın, seküler düşüncenin ve milliyetçiliğin etkisiyle, bir yandan Avrupalı güçlerin Osmanlı'nın hukuk ve toplum düzeninin değişimi üzerine kurduğu baskıyı karşılamaya çalışan Osmanlı devlet adamları aynı Montesquieu'nün de işaret ettiği gibi içinde bulunduğu koşullara uygun ve İslam hukukun sunduğu evrensel bakış açısı ile toplumsal düzeni sağlamaya çalışmışlardır. Ancak bu şekilde çok medeniyetli toplum düzeninde tek bir toplum düşüncesi oluşturulabileceği düşüncesi hakimdi ve bu düşünce Lübnan örneğinde görüldüğü üzere 1920'de Fransız işgali ile kesilene kadar giden barışçıl bir dönem ortaya çıkarmıştı.

Toplum düzenini yeniden sağlama hedefindeki Osmanlı idarecileri için Lübnan toplumundan gelen en önemli talep, devlet önünde herkesin eşit kabul edilmesi ilkesiydi. Farklı sosyal ve kültürel yapılarda olsalar dahi gayrimüslim cemaatler vasıtasıyla ortaya konulan bu talep, millet sistemindeki farklı iç hukuk mekanizmalarını ortadan kaldırılıp, herkes için tek bir yasa oluşturulması anlamına geliyordu. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi adlı eserinde dile getirdiği "Yasaların konusu geneldir dediğim zaman şunu anlıyorum: yasa yurttaşları bir bütün, davranışları da soyut olarak göz önüne alır yoksa özel bir kişiyi ya da özel bir davranışı dikkate almaz" düşüncesi bu taleplerin kökünü gösterir

⁴⁵ Ülker Gürkan, "Montesquieu ve Kanunların Ruhu (Hukuk ve Sosyoloji Açısından Bir Değerlendirme)", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1988, Cilt 40, Sayı 1-4, s. 9-31 (Çevrimiçi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/302/2834.pdf> 15 Haziran 2016)

niteliktedir.⁴⁶ Rousseau için adalet nesnel bir olgu, kanun ise onun somut bir uygulamasıdır. Ona göre yasaların genelliği, yasaların toplumu oluşturan bütün fertler tarafından, yine toplumu oluşturan bütün fertlere uygulanmak üzere çıkarılması gerekliliğini ifade eder. Yani, yasaların çıkarılmasında, uygulanmasında toplumu oluşturan bütün fertler aynı ve eşit hak ve yükümlülüklerle sahip kılınmalıdır, aksi durumda yasalar 'genellik' niteliklerini yitirmiş olurlar. "Genel irade" toplumu oluşturan bütün fertlerin iradelerinin toplamından oluştuğuna göre, "genellik" niteliğini yitiren yasalar, genel iradeyi değil, olsa olsa özel iradeyi yansıtır; bu durumda ise toplum düzeni bozulmaya doğru gidiyor demektir.⁴⁷ Rousseau'nun dile getirdiği bu düşünceler Osmanlı gibi millet sistemi içerisinde farklı dini ve etnik toplulukların kendi iç hukuklarını sürdürmelerini sağlayan sistemine aykırı bir durumu teşkil ediyordu. Bunun da ötesinde dini mezhebi cemaat veya etnik merkezilikle hareket eden toplulukları temel alan, onları refere eden hukuk metinlerinin de başarılı olamayacağını ifade etmekteydi. Ancak 19'ncü yüzyıl öncesi dönemde Osmanlı devleti, devlet-birey ilişkisini yürütürken, bugün modern devletin üzerinde olan, idari ve hukuki sorumluluğunun büyük bir kısmını dini cemaat temsilcileri ve yerel liderlere verdiği yetki üzerinden paylaşmıştı. Ancak yukarıda bahsedilen adalet ve eşitlik ilkeleri temelindeki talepler ve 'modern' devlet düzeni, Osmanlı'yı tebaası ile direkt ilişki kurmaya ve dolayısıyla idaresi altındaki kişileri vatandaş olarak tanımaya iten bir düzene zorlamış, Osmanlı'nın ülke genelinde 1856 yılında Islahat Fermanını, taşra teşkilatlanması olarak da 1860 yılında yayınladığı Lübnan Nizamnamesi ile Osmanlı eyalet yönetiminde adem-i merkeziyetçiliğin ilk ve aşırı somut örneğinin ortaya koymuştur.⁴⁸

Bu gelişmeler karşısında Islahat Fermanı, ilke olarak bütün Osmanlı tebaası arasında müsavat yani eşitlik kavramını yerleştirmek amacı ile hazırlanmıştı.⁴⁹ Kavramın bu

⁴⁶ Ahmet Gürbüz, "J. J. Rousseau Ve Toplum Sözleşmesi Kuramı'nın Değeri", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, s. 5 (Çevrimiçi: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000067894> 16 Haziran 2016)

⁴⁷ Gürbüz, a.e., s.5

⁴⁸ İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri(1840- 1880)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 2000, s. 52

⁴⁹ Gümüüş, a.g.e., s. 215-240

noktadaki referansı Fransız İhtilali ile ortaya konan 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 6. Maddesinde okunmaktaydı:

Madde VI: Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşların gerek bireysel olarak, gerekse temsilcileri aracılığı ile yasanın oluşturulmasına katılma hakları vardır.Yasa herkesi aynı şekilde korumalı veya cezalandırmalıdır. Yasa önünde eşit olan tüm yurttaşlar, kapasitelerine göre ve erdemleri ile yetenekleri dışında hiçbir ayırım gözetmeksizin her türlü kamu görevi, rütbe ve makamlarına eşit olarak kabul edilirler.

Aynı yaklaşımın ve gayrimüslim tebaanın zımmilik sıfatını ortadan kaldıran Fermanı'nın 15. Maddesi⁵⁰ ise;

Ve mezheb ve lisân veyahûd cinsiyet cihetleriyle sunûf-ı tebaa-i saltanatu seniyyemden bir sınıfın aher sınıfından aşağı tutulmasını mutâzâmmın olan kâffe-i ta'birât ve elfaz ve temyizât muharreratı divaniyyeden ilelebet mâhv-ı izâle kılınması ve ahâd-ı nâs beyninde veyâhud memurîn taraflarından dahi mucibi şin ve ar olacak veya namûsa dokunacak her türlü tarif ve tavsifin istimâli kanûnen menolunması.

Dinine bakılmaksızın bütün Osmanlı tebaasının kanun önünde eşitliğini daha kesin bir dil ile ilân etmekteydi.⁵¹ 15'nci madde, bir anlamda bütün Osmanlı tebaasını, dini ne olursa olsun birbiri ile eşit olacağını, tebaadan kimsenin diğerini aşağı göremeyeceğinin ifadesidir. Bu durum, Osmanlı gayrimüslimlerinin yönetim şeklinin tamamen ve hukuken değiştirildiği anlamını taşıırken, İslam medeniyetinin çok katmanlı düşünce dünyasının sürekliliğinin devam ettiğini ve sosyal içselleştirme aracı olarak hukukun nasıl bir işlevi olduğunu ortaya koymaktaydı. Fermanın bütününe baktığımızda ise bütün Osmanlı tebaasını Osmanlılık ilkesine dayalı olarak yeni bir vatandaşlık bağı getirecek içerikle hazırlanmıştır.⁵² Bu, aynı zamanda yeni bir siyasi görüşün şekillenmeye başladığını göstermektedir. Bu siyasi görüş, tek vatandaşlık sıfatı altında bütün tebaanın eşit hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal şartlar altında,

⁵⁰ Gümüüş, a.e., s. 215-240

⁵¹ Gümüüş, a.e., s. 215-240

⁵² Gümüüş, a.g.e., s. 215-240

Osmanlı devlet felsefesine hâlel getirmemek ilkesine bağlı olarak herkese eşitlik sağlamayı öngörmektedir.⁵³

II. Açık Medeniyet Örneği Olarak Osmanlı Lübnan'ı 1860-1920 Mutasarrıflık Dönemi

A. Mutasarrıflık Dönemine Giden Süreç

Büyük ölçekte yaşanan mücadele ve bu değişim Osmanlı'nın başkenti İstanbul'u etkilediği kadar en uzaktaki bir taşra teşkilatını etkileyecek kadar kapsamlıydı. Lübnan örneğinde incelemeye çalıştığımız bu değişim, açık bir medeniyet ile kapalı bir medeniyetin siyasi ve hukuki zemindeki karşılaşmasını ve bu medeniyet yaklaşımlarının sınırlarını göstermesi açısından faydalı olacaktır. Osmanlı'nın 1839 yılında ilan ettiği bu karşılaşmanın ilk ve en önemli tezahürü denilebilecek Gülhane-i Hattı Hümayun isimli hukuki ve idari reformların yer aldığı Tanzimat Fermanı, bir dönemin sonunu işaret etmekteydi. Tanzimat dönemine kadar taşra teşkilatlarının mülki idare yapılanmasını eyalet sistemi üzerine kuran Osmanlı Devleti, eyaletleri merkezi idarenin emir ve talimatlarını uygulamak üzere, genellikle merkezi idare tarafından belirlenen eyalet yöneticileri ile yönetmekteydi. Bu eyaletlerin modern devlet sistemlerindeki mülki idarelerde olduğu gibi ayrı bir tüzel kişiliği ve seçilmiş organları söz konusu değildir. Tanzimat döneminden itibaren modern devlet düzenine geçmeye çalışan Osmanlı, bu yönde yeni bir teşkilatlanmaya giderken eyalet sistemi, yerini vilayet sistemine bırakmıştı.⁵⁴

Bunun Lübnan için önemi, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı'nın tebaasına dönük taahhüt ettiği etnik ve mezhebi ayrımı yapmadan herkesin can ve mal güvenliğini sağlayacağını ve ayrıca herkesin gelirine göre vergi vereceği ilkesi ve vergilerin merkezden atanan *muhasıl* olarak adlandırılan

⁵³ Gümüş, a.e., s. 215-240

⁵⁴ Lütfi Özcan, Abdulkadir Aksoy, "Tanzimat Dönemi Taşra Politikalarının Cebel-i Lübnan Örneğinde Analizi Bilgi", **Bilgi**, 2013, s. 96

memurlartarafından toplanacağı ve doğrudan devlet hazinesine gönderilecek olmasıydı. Bununla birlikte *muhassıllık* meclisleri oluşturularak vergi konusunda bu döneme kadar devlete vekaleten vergi toplayan *mukataacı* (*devlete vekâleten vergi toplayan kişiler*) denilen yerli büyük aşiretlerin tekeline kırarak sınıfsal adaletsizlikleri önlemek, modern devlet anlayışının getirdiği anlayışla, devlet ile vatandaşın birebir muhatap olmasını sağlamak ve çeşitli dönemlerde isyanlara yol açan vergi dağıtımını ve toplanması sorununun çözülmesi amaç edinilmişti.^{55,56,57}

Çünkü bu döneme kadar 18'nci yüzyıl boyunca Lübnan Dağında yaşanan ticari gelişmeler ve buna bağlı değişen güç dengesi, Lübnan'ın geleneksel köklü Dürzi ailelerinin daha da güçlenmesine sebep olmuş devam eden yıllarda gerek kendi aralarında gerek Hıristiyan Marunîler gibi diğer unsurlara karşı baskı kurmalarına ve güç çekişmelerine sebep olmuştu.⁵⁸ Yerel liderlerin yükselen bu ekonomik gücü doğal olarak dış dünya ile artan ilişkileriyle bağlantılıydı. Öte yandan 1820 yılında Dürzi *mukataların* ek vergi taleplerine karşılık Lübnan dağının kuzey kesimlerinde yaşayan Marunîler bu ek vergiye itiraz etmiş, çok geçmeden bu itiraza Şii komşularından da destek gelmişti. Bu itiraz Dürzilerin imtiyaz sahibi olduğu mevcut sistemin değişimine dönük bir talebe dönüşmüş, sınıfsal ve bölgesel merkezli siyasi sorunlar mezhebi bir hal almaya başlamıştı. Bu muhalefet hareketini organizasyonunda Marunî kilisesinin genç papazlarının da ciddi manada etkisi olduğu açıktı. Ancak bu muhalefet daha sonraları Dürzi liderlerin ittifakında sert bir şekilde bastırılmıştı. 1825'e gelindiğinde yine ekonomik sebeplerle neredeyse Lübnan Dağının tüm mezhebi unsurlarının olduğu bir savaş patlak vermişti. Bu savaş öncesinde Hristiyanlığın Marunî mezhebine geçen Dürzi lider Beşir Şihab ister istemez savaşın da içeriğini etkilemiş, sonuçları itibariyle geri kalan dönemde Lübnan dağının sosyopolitik ayrılmalarının daha da mezhebi temelli olmasına sebep

⁵⁵ Ekrem Buğra Ekinci, **Lübnan'ın Esas Teşkilat Tarihçesi**, s. 23,24
(Çevrimiçi:http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/8f01b8ac0778c69_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi 18 Mayıs 2017)

⁵⁶ Özcan, Aksoy, **a.g.e.**, s. 96

⁵⁷ Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme" **Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü**, s.133-134 (Çevrimiçi: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/939/11696.pdf> 30 Mayıs 2017)

⁵⁸ Akarlı, **a.g.e.**, s. 20

olmuştur. Öte yandan 1831 yılında Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi işgali ve askerlerinin Osmanlı ordusunu mağlup edip Kütahya'ya kadar gitmesi dolayısıyla, bölge uluslararası güçlerin de işin içine girdiği daha karmaşık bir döneme girmektedir.⁵⁹

Lübnan Dağı'ndaki tüm bu bölünmüş sosyal yapıyı, Batılı dış güçler kendi menfaat alanlarını genişletmek adına araçsallaştırmaktaydı. Askeri olarak bölgeye hükmetme açısından zayıf kalan Osmanlı, idari reformlar ile bölgede yükselen tansiyonu sakinleştirmek ve bu şekilde söz konusu toprakları elinde tutmaya çalışıyordu. Rusların Ortodokslar, Avusturyalıların Rum Katolikler, Fransızların Maruni Katolikler, İngilizlerin Dürziler üzerinden yürüttükleri politikalara karşılık iç reform hamleleri ile bu müdahaleleri bertaraf etmeye çalışıyordu. Bu döneme kadar yerel geleneklere, sözlü anlaşmalara ve feodal bir sisteme dayalı Lübnan'da değişen devlet algısı ile birlikte getirilmeye çalışılan yeni düzenlemeler, Lübnan topluluklarının kendi aralarındaki sınıfsal ayrımlar ve dış güçlerin ekonomik menfaatleri için müdahaleye yer aramalarıyla birlikte sosyal bir çatışma halini almıştı. 1841 de büyük bir iç savaşa dönüşen bu durum gelecek yüzyılda da sürecek büyük bir kan davasının temelini atmıştı.⁶⁰ Savaş sonrasında Batılı ülke temsilcilerinin mezhebi gruplar arasındaki ayrımı pekiştirici destekleri, konuyu daha da çetrefilli bir hale getirecekti.

1845'de Osmanlı dış işleri bakanı Şekip Efendi'nin bu sorunları çözmek üzere Lübnan'a gönderilecektir. Bu süreçte yaşananları tarihi kaynaklarından aktaran Erdoğan Keleş Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin uygulanması isimli makalesinde Şekip Efendi'nin Beyrut'a vardığından sonra yaptığı bir kaç girişimden sonra İstanbul'a gönderdiği raporda; "*Lübnan'daki karışıklıkların İngiliz ve Fransız konsoloslarının birbirleri ile olan rekabetin ve dolayısıyla Lübnan'daki toplulukları tahriklerinden kaynaklandığını, bu sebeple konsolosların Lübnan' dan çıkarılması gerektiğini aksi takdirde asayişin sağlanamayacağını*" bildirmişti. Konsolosları yanına çağırarak, Cebel' de asayişin sağlanması için alacağı tedbirleri anlatırken,

⁵⁹ Akarlı, a.g.e., s. 20

⁶⁰ Keleş, a.g.e., s. 133-134

“gerekirse şiddet ve cebir kullanacağını ve bu sırada iç taraflarda yaşayan ecnebi tebaanın bir tehlikeye maruz kalmaması için hemen Beyrut’a nakledilmelerini, bunların mal ve mülklerine garanti verecek ise de canlarına gelecek zarardan dolayı mesuliyet kabul etmeyeceğini” bildirdi. *“Lübnan’ın asayişini sağlamak için ilk tedbir olarak halkın silahlarının toplanmasını”* kararlaştırdığını belirtir.

Fransız sefirinin büyük muhalefetine rağmen konuyla ilgili yerel unsurlar ve diğer yabancı diplomatlar ile yaptığı uzun istişareler sonucunda Lübnan idaresini iki bölgeye, iki kaymakamlı olacak şekilde düzenleyen 1839 Tanzimat Fermanına atıfla Tanzimat isimli iki beyanname ile Lübnan idaresini şu esaslara bağlamıştır;

1. *Cebel-i Lübnan bir Dürzi ve bir Marunî kaymakamlığa ayrılmıştır.*
2. *Bu kaymakamlar Sayda valisine bağlıdır.*
3. *Halkı karışık bulunan yerlerdeki azınlık mukataaları kendi vekillerince idare edilecektir.*
4. *Her kaymakamın maiyetinde on iki üyeli bir muhtelif meclis bulunacaktır.*
5. *Bu meclislerin adli, idari ve mali yetkileri olacaktır.*
6. *Her meclisteki on iki üyeden bir kaymakam vekildir. Müslüman, Marunî, Dürzi, Ortodoks Rumlar ve Katolik Rumların ikişer ve Mütevalilerin (Şii) bir temsilcisi bulunacaktır.*
7. *Lübnan devlet hazinesine 3500 kese vergi verecektir.*
8. *Vergiler mükelleflerin mali kudretlerinde toplanacaktır.*

1850’de danışma meclislerinin seçimi ile ilgili küçük değişiklikler ile tekrar düzenlenen bu yönetim sistemi, Lübnan’da ilk defa bürokratik bir hükümet sistemi ortaya çıkarmış, Lübnan’ın özerk statüsüne son vermiş, feodal düzenin devamını sağlayan mukataa düzeni kısmen düzenlenmiştir.

Daha da önemlisi bu yeni düzende getirilen belki de en dikkat çekici ilke her bölgenin kaymakamına yardımcı olacak Lübnan’ın altı unsurunu temsilen altı yargıç ve altı danışmanın olacağı danışma kurullarının kurulması olmuştur.

Kaymakamlardan Hıristiyan Marunî olan Cebel-i Lübnan'ın kuzeyinden, Dürzi olan ise güneyinden sorumlu olacaktı. Danışma kurulları ise vergi başta olmak üzere, kaymakamlara yardımcı olmak, vergi adaletsizliklerinin önüne geçmek, keyfi idari değişikliklere karşı toplumun tüm kesimlerinin korunmasını sağlamakla görevlendirilmişti.⁶¹ Bu sayede modern devlet düzeni ile klasik yönetim sistemi arasında bir form oluşturulmaya çalışılmış, sınıfsal ve bölgesel bir denge oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak kısa süren yeni uygulama umulanın tersine sonuç vermişti. Gerek değişikliklerin Avrupa kamuoyuna yanlış ve asılsız bir şekilde iletilmesi, gerek Lübnan'ın özerkliğini büyük ölçüde yok ettiği için iç unsurların ve dolayısıyla dış güçlerin menfaatini tehdit ettiğinden bu yeni sistem çatışma dönemini durdurmaya yetmemiştir. Bununla birlikte sistemin uygulanması sırasında, nüfusun Lübnan topraklarında heterojen bir şekilde dağılmış olması sebebiyle güçlükler çıkarmıştır. 1842 başlarında *muhassıllık kurumuna* son verilerek vergi toplama da eski usule yani *iltizam* sistemine dönüldü. Eyalet yönetiminde ise yeni düzenlemeler yapıldı.⁶²

Tüm bu bilgilerin ışığında görülmektedir ki Batı aydınlanmasının fikri değerleri ve teknolojik modernleşmenin itici gücüyle yükselişe geçen Batı medeniyetinin temsilcileri 19. yüzyılın ekonomi merkezinde yükselen siyasi rekabetini, toplumların sosyal farklılıklarını bu rekabetin aracı yaparak suni bir şekilde ortaya çıkarılan çatışma ortamından ekonomik menfaat elde etmekteydi. Kendisini merkeze alıp, ötekini ikincil gördüğü varlık kategorisinin alt başlıkları haline getiren bir düşüncenin emarelerini gördüğümüz Lübnan siyasi tarihinin bu örnekleri Lübnan'ın 1860 ile 1920 arasındaki dönemi hariç tekil örnekler olarak kalmayacaktı. Batı nispetinde bir askeri gücü olmasa da modernite ile birlikte doğan fikir akımlarını, İslam düşünce dünyasının çok katmanlı potasında eriterek toplumda her daim mevcut olabilecek farklılıkları siyasi idare anlamında bir bütünün parçası haline getirebilme

⁶¹ Keleş, a.g.e., s. 133-134

⁶² Keleş, a.g.e., s. 133-134

kabiliyetine sahip Osmanlı devlet geleneği, Lübnan tarihinin 60 yıllık bir kısmı içerisinde nispeten sakin bir dönemin kapılarını açacaktır.⁶³

B. Açık Medeniyetin Modern Devletteki Kurumsal Örneği Olarak 1861-1915 Mutasarrıflık Dönemi

1860'a gelene kadar gelişen yeni ekonomik durum ve dolayısıyla Lübnan'ı dış müdahalelere daha da açan gelişmelerle, Lübnan'ın tüm yerel unsurlarının gerek mezhebi, gerek dini, gerekse de ailevi aidiyetlerini kendi varlıklarının merkezine alan yaklaşımları eskiden beridir siyaseten bir çatışma ortamını tetikliyor, yukarıda örneklerde olduğu dönem dönem büyük kayıpların olduğu savaflara dönüşebiliyordu. Batılı güçlerin tahakkümü ve Osmanlı'nın buna cevaben idari anlamdaki çoğulcu yaklaşımı bir yana, Lübnan'ın yerel topluluklarının varlık sorunlarını oturttukları çerçevenin Lübnan coğrafyasını kapsayacak bir boyuta bile genişlemesi mümkün görünmüyordu. Lübnan Dağı'nın değişik kesimlerine dağılmış Dürzi, Maruni, Şii, Rum Ortodoks ve Sünni grupların kendi yaşam alanları dışındakileri de kapsayan mevcut sorunlara tüm kesimleri de içeren bir çözüm sunabilecek anlayışa sahip değillerdi.⁶⁴ Bu bakımdan bu otantik medeniyetler kendisini domine etmeye çalışan hakim medeniyetlere rağmen bir var olma direnci gösterirken, bu varoluşu en temelde Lübnan geneline genişletecek bir düşünce dünyası ortaya koyamamışlardır. Bu anlamda kapalı medeniyet yaklaşımının ortaya çıkardığı tek katmanlı düşünce yapılarına sahip bu topluluklar bir diğer kapalı medeniyet örneği olan Batı medeniyeti temsilcilerinin de katkısı ve Osmanlı'nın Avrupalı tüccarlara ve onların yerel ortaklarına açık kapı politikası sonucu Lübnan'ın farklı unsurları arasında açılan ekonomik sınıfsal makas, ister istemez çatışma ortamının zeminin yeterince hazırlamıştı. İşte bu zemin 1860 yılının ilkbaharında büyük mezhebi bir iç savafla dönüşecekti.

⁶³ Akarlı, a.g.e., s. 1

⁶⁴ Ussama Makdisi, **The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon**, Los Angeles The Regents of the University of California, 2000, s. 4 (Çevrimiçi: <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft2r29n8jr&brand=ucpress> 28 Mayıs 2017)

Savaş sonunda Osmanlı'nın dış işleri bakanı Fuad Paşa'yı bölgeye sevk etmesi ve mevcut duruma sebep olan kesimleri, önlemekte aciz kalan memurları da kapsayan ciddi tedbirlerin alınmasına sebep oldu. 1860 Ekiminde Beyrut'ta Fuad Paşa başkanlığında, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya devletlerinin temsilcileri ile durum değerlendirmesi için bir toplantı yapıldı. Temsilciler Lübnanlıların sıkıntılarında ziyade kendi çıkarları ile ilgili endişe etmekteydi. Uzun süren görüşmeler sonunda ilkesel olarak Lübnan Dağı bölgesi bir bütün olarak kabul edilecek ve bu bölgenin sorunları bu birliğin altını dinamitleyen değil bu birliği arttırıcı şekilde olmasına karar verildi.⁶⁵ Burada dikkat edilmesi gereken nokta açık bir medeniyetin önemli araçlarından olan açık hukuk anlayışının egemen olduğu bir örneğin ortaya çıkmasıdır. Bugünün dünyasındaki hukuk algısının dini herhangi bir fikre kapalı olması örneği de göz önüne alınırsa bir açık hukuk örneği olarak bu anlaşmanın önemi daha da anlaşılmaktadır.

1861 yılının Haziran ayında İstanbul'da büyükelçiler ve veziriazam Ali Paşa başkanlığı altında bir araya geldiği toplantıda son hali verilen ve uluslararası bir protokolle tescillenen Lübnan'ın yeni statüsü Lübnan Dağı'nın Örgütlenmesi ile ilgili Talimatname ile belirlenmişti. Bu talimatnameyle sınırları yandaki haritada belirtilen Lübnan Dağı bölgesine, Osmanlı'nın hususi bir eyaleti olarak mutasarrıflık adı verilen bir yönetim sistemi getirilmiş oluyordu.^{66,67} Bu sistemle artık 1845'de getirilen çift kaymakamlı ve çift idareli sistem ilga edilmişti. Islahat Fermanı'nın yukarıda bahsedilen yaklaşımının bir devamı olarak taşra teşkilatlanmasında ortaya çıkan 1861 Lübnan Dağı Nizamname'sinin şu maddeleri ise açık medeniyetin bu yaklaşımının modern devlet düzeninde nasıl kurumsallaştığını göstermekteydi;^{68,69,70}

⁶⁵ Akarlı, **a.g.e.**, s. 32

⁶⁶ Akarlı, **a.e.**, s. 32

⁶⁷ Akarlı, **a.e.**, s. 32

⁶⁸ Özcan, Aksoy, **a.g.e.**, s. 110

⁶⁹ Ekinci, **a.g.e.**, s. 22

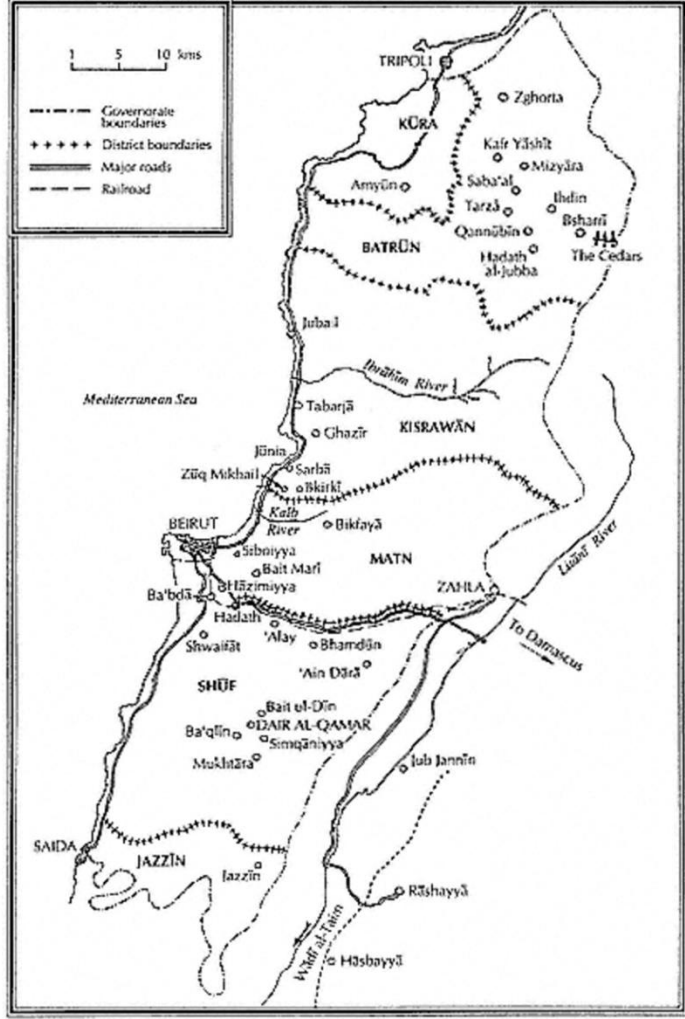
⁷⁰ Erkan Tural, "Minyatür Bir Tanzimat Ülkesi: Lübnan ve 1861 Lübnan Vilayet Nizamnamesi",

Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 14 Sayı2, Nisan 2005, s. 65-91 (Çevrimiçi:

https://www.academia.edu/3059892/Minyat%C3%BCr_Bir_Tanzimat_%C3%9Ckkesi_-

[_L%C3%BCbnan_ve_1861_L%C3%BCbnan_Vilayet_Nizamnamesi](https://www.academia.edu/3059892/Minyat%C3%BCr_Bir_Tanzimat_%C3%9Ckkesi_-) 4 Haziran 2017)

1. *Cebel-i Lübnan taraf-ı devlet-i aliyyeden mansub ve doğrudan doğruya Bab-ı âli'ye merbut bir Hristiyan mutasarrıf ile idare olunacaktır. İşbu mutasarrıf kabl'el-azil olub yani kayd-ı hayat ile olmayıb idare-i icrâiyyenin kaffe-i vezaifini hamil olarak ve cebelin her tarafında asayiş ve nizamının hıfzına nezaret ve tekalifi mesuliyeti tahtında olarak idare-i mahalliye memurlarını nasb ve hükkamı ik'ad edecek ve meclis-i kebiri cemm ve riyâsetini îfâ' ve sekizinci maddede münderic olan kuyudun haricinde olarak mehakim tarafından kanunen verilmiş olan ilâmatı icra eyleyecektir.*

Harita 1

Günümüz Türkçesi ile özetle: Lübnan sancağı, Bâb-ı Âlinin tayin edeceği bir Hristiyan mutasarrıf tarafından idare edilecek ve bu mutasarrıf doğrudan doğruya Bab-ı Âliye tabi olacaktır. Tayini gibi azli de Bâb-ı Âliye ait olan Lübnan mutasarrıfına her türlü idari ve mali yetkiler verilecek, bütün idare memurlarının tayini, mahkeme kararlarının infazı ve asayişin sağlanması kendine ait olacaktır.

2. *Bütün cebel için Maruni olarak ikisi iki Kisrevan müdürlüğü ve biri Maruni ve biri Dürzi ve biri Mütevali olarak dördü Metn müdürlüğü ve*

yalnız bir nefer Dürzi olarak Sevk müdürlüğü ve bir nefer Rum olarak Küre müdürlüğü ve yine bir Rum Katoliği olarak Zahle müdürlüğü taraflarından mebus on iki nefer azadan mürekkebe bir idare meclis-i kebiri olacak ve bu idare meclis-i tevzi-i tekâlîfe ve cebelin varidât ve mesarîfat-ı idaresinin teftişine ve mutasarrıfın kendisine arz edeceği mesail üzerine âli tark'ül-istişare mütalaasını vermeye me'mûr olacaktır.

Günümüz Türkçesi ile özetle: Mutasarrıfın başkanlığında bütün Lübnan'ı temsil eden bir idare meclisi oluşturulacak, bu mecliste bizzat cemaatler tarafından seçilecek, dört Maruni, üç Dürzi, bir Rum-Katolik (Melkit), iki Rum-Ortodoks ve bir Mütevâli (Şiiler) ve bir Sunii'nin olduğu 12 kişiden oluşacaktı. Ahaliyi teşkil eden cemaatlerden her birinin, Maruni, Dürzi ve Rum Katolik (Melkit) mutasarrıfın yanında bir vekili bulunacaktır.

3. *Cebel-i Lübnan evvela sahil-i bahrde kain olub ekser ahâlîsi ehl-i İslam olan al-Kamun nam kasaba hariç olarak aşağı tarafı ve sekenesi Rum mezhebinde bulunan arazi-i mütecâvire ile Küre'den ve saniyen cest'ül-beşri ve Zaviye ve Bilad-ı batruni havi olan Lübnan'ın kıtaat-ı şimaliyesinden ve salisen bilad-ı cibayel ve cesti'l- mezri ve fevt ve nefis ve Kirvandan nehr'ül-gülba kadar Lübnan'ın kıtaat-ı şimaliyesinden ve rabien Zahle arazisinden ve hamisen sahil nisar ile kanar bulmayan arazisi şamil olduğu halde Metn'den ve sadisen Cezîn'e kadar Şam tarikinin canib-i cenubiyesinde olan mahalden ve sabien Cezîn ve Tîfâh'tan mürekkebe yedi kazaya tak- sim olunacaktır ve zikr olunan kazaların her birinde ya ahâlîni miktar-ı nüfusuyla veya- hut mutasarrıf olduğu emlak ve arazisinin ehemmiyetiyle galib bulunan mezhepten intihâb olunarak mutasarrıf tarafından nasb ve ta'yîn olunmuş birer idare memuru bulu- nacaktır.*

Günümüz Türkçesi ile özetle: Lübnan sancağı yedi kazadan (ilçeye) oluşacak, her birinde cemaatler tarafından seçilen ve 3-6 üyeden meydana gelen bir idare meclisi görev yapacaktır. Kazalar, mümkün olduğu mertebe buranın halkının ekserisinin mezhebine göre birer idare memuru tayin olunacaktır.

4. *Kazalar ber-vech-i takribi mukaddemki ekalim mesâbe sûrette nâhiyelere taksim olunacaktır ve her bir nâhiyede kaza müdürünün inhası üzerine muta- sarrıf tarafından nasb ve ta'yîn olunmuş birer memur bulunacaktır ve her bir karyenin ahâlî tarafından intihâb olunarak mutasarrıf tarafından nasb olunmuş birer şeyhi bulunacaktır.*

Günümüz Türkçesi ile özetle: Kazalar nahiyelere (bucaklara) ayrılacak, nahiyeye müdürleri kaymakamın teklifiyle mutasarrıf tayin edecek, köylerin başında da yine mutasarrıf tarafından tayin edilen bir şeyh bulunacaktır. Muhtelif cemaatlerle meskun bulunan yerlerde her cemaatin ayrı bir şeyhi olacaktır.

5. *Huzûr-ı kanunda cümlenin müsâvi tutulması ve â'yân-ı memleket ve hususuyla mukataacılara aid bulunan bi'l-cümle imtiyazâtın feshi ve ilga kılınması mukarrerdir.*

Günümüz Türkçesi ile özetle: Herkes kanun önünde eşit kabul edilecek, *mukaatacılara* ait tüm imtiyazlara son verilecektir.

6. *Cebelde her biri mutasarrıf tarafından mansûb bir hakîm ve bir vekil- den ve cemaat tarafından müntehib altı nefer resm-i deâvî vekillerinden mürekkeb birinci derecede üç mahkeme bulunacaktır ve hükümetin merkez idaresinde Sünni İslam ve Mütevali ve Maruni ve Dürzi ve Rum ve Rum Katoliki cemaat-i sottesinden mutasarrıf marifetile intihab ve ta'yîn olunmuş altı nefer hakimden ve işbu cemaatin her biri tarafından ta'yîn olunmuş altı nefer resmi deâvî vekillerinden mürekkeb bir mehakeme-i meclis-i kebiri bulunacaktır. Protestan ve Yahudi mezhebinde bulunan kesândan birinin davası zuhurunda zikrolunan on iki azaya şu iki mezhepten dahi birer hakîm ve resmi dava vekili ilave kılınacaktır baş mahkemenin riyâseti mutasarrıf tarafından mahsûsen ta'yîn olunmuş bir me'mûr tarafından icra' olunacaktır. İhtiyacât-ı mahalliye lüzum gösterdiği halde mutasarrıfların birinci derecede mehakimin adedini ta'zife ve hüküme- tin sûret-i muntazamada cereyanı için mar'ül-zikr birinci*

derecede mehakimin bulundurulacağı mahalleri şimdiden ta'yinine istihkakları olacaktır.

7. *Hakim'ül-sulh vazifesini ifâ eden karye şeyhleri iki yüz guruşa kadar olan davaları bila-istînâf hükmedeceklerdir. İki yüz guruşdan yukarı olan deâvînin rûyeti birinci derecede olan mehakime meclislerine aid bulunacaktır mesalih-i muhtelite yani ikisi bir mezhepte bulunmayan eşhas beyninde tekvîn eden deâvîde tarafeyn müddeî aleyhin mezhebinde olan hakîm'ül-sûlhün kabul etmedikleri halde deâvî-i mezkûre her kaç guruştan ibaret olursa olsun derhal birinci derecede bulnan mehakime nakl olunacaktır. Kaffe-i mesalih esasen a'zânın ekseriyet-i ârâsı ile rûyet olunacak ise de müddeî ve müdde-i aleyh olan taraflar hem-mezheb buldukları halde mezahib-i sa- irden bulunan hakîmi kabul etmemeye istihkakları olacak ve fakat bu halde kabul olun- mayan hükkam mehakimede hazır bulunacaklardır.*
8. *Mevadd-i cezâiye mehakemesinin üç derecesi olacaktır. Şöyle ki, kabahat-ı hakim'ül-sulh vazifesini ifâ eden karye şeyhleri ve cünha ve cerâim birinci de- recede bulunan mehakemelere cinayet mehakeme meclis-i kebiri taraflarından rûyet ve mehakeme olunacaktır ve işbu meclis-i kebir tarafından i'tâ' olunacak ilâmlar memâlik- i mahrûsa-i şâhânenin sair mahallerinde mutad olan merasim ve muamelat ikmal olun- madıkça mevki-i icraya konulamayacaktır.*
9. *Mevadd-ı ticarete dair olan bi'l-cümle deâvî Beyrut ticaret meclisinde rûyet olunacaktır. Tebaa-yı ecnebiyeden ve yahud ecnebi cümlesinden ulunan kesândan böyle cebel ahâlisinden bir kimesne beyninde mevadd-ı adiyeye dair olan dava bile yine meclis-i mezkûr marifetile rûyet kılınacaktır. Şu kadar ki, cebel ahâlîsi ile tebaa-yı ecnebiye beyninde zuhur edecek münâzaâta mümkün ise tarafeyn beyninde bade'l-ittifâk hükm marifetile hükm olunacak ve bu halde cebel-i Lübnan memurin mahalliyesi düvel-i fehime-i mütehabe konsoloslar heyeti ile müttefiken tanzim olunarak canib-i Bab-ı ali'den tasdik olunmuş olan bir tarif mucibince nakl-i deâvî*

mesarîfını davayı kayb edecek tarifin tediye etmesi iktizâ' edecektir. Şurası mukarrerdir ki, tara- feynin hükm-ü ittihazına muvafakiyetlerine havi olan mukavele senedini usûlüne tatbiken tanzim ve imza eylemeleri ve Beyrut mahkemesiyle cebelin meclis-i kebiri mahkemesine kayd ettirilmeleri lazım gelecektir.

10. Hakîmler, mutasarrıflar tarafından nasb olunur ve idare meclis azası nâhiyelerde karye şeyhi ve şeyhler dahi her bir karyenin ahâlîsi marifetile intihâb kılınır. İdare meclislerinin a'zâsının her iki senede bir sülüsü tecdid olunarak azalıktan çıkan kesân tekrar a'zâ intihâb olunacaktır.
11. Bi'l-cümle mahkeme meclislerinde emr-i murâfaa aleni olarak bir katib-i mahsûs tarafından zabt ve deâvî kılınacaktır ve bundan maada işbu katib emval-i gayr-ı menkûle ferağ ve intikalata dair olan senedâtın bir defterini tutmaya me'mûr ola- cağından senedât-ı mezkûre usûl-ü vechle işbu deftere kayd olunmadıkça müteber tutu- lamayacaktır.
12. Cebel-i Lübnan ahâlîsinden sair sancaklar irtikâb-ı cürm eden müttehemlerin davaları cürmün vuku' bulduğu sancakta vesair sancakların ahâlîsinden Cebel-i Lübnan dairesinde irtikâb-ı cürm eden kimesnelerin davaları Cebel-i Lübnan'da muhakeme ve hükm olunacaktır. Bina'en-aleyh gerek bir livadan ve gerek başka mahaller ahâlîsinden Cebel-i Lübnanda irtikâb-ı cürm ederek aher bir sancakta firar eden müttehemlerin Cebel-i Lübnan idaresi tarafından vaki olacak iş'ar üzerine derhal ol- sancak zabiti tarafından tutulub idare-i mezkûre tarafına teslim olunacağı misüllü keza- lik gerek sair mahaller ahâlîsinden ve gerek Cebel-i Lübnan ahâlîsinden aher bir sancak dahilinde bir cürm ve irtikabıyla Lübnan'a firar eden müttehemler dahi ol sancak zabiti- nin iş'arı üzerine cebel idaresi tarafından derhal tutularak mezkur sancak tarafına teslim kılınacaktır. Bu makûle mütteheminin aid oldukları mahkemelere iadesi hususuna dair ita olunan evamirin icrasında müsamaha veyahud esbab-ı meşruaya mebni olduğu ispat olunamayacak tehirâtı tecviz eden idare me'mûrları haklarında o

makule müttehmleri hükümetten ketm ve ihfa eden eşhas misüllü ber-mucib kanûn icra-yı mücazât kılın- caktır el-hasıl Cebel-i Lübnan idaresiyle civarında bulunan sancaklar idaresi beyinde olacak münasebât memâlik-i devlet-i asliyenin sair sancakları beynlerinde cari ve düs- tur'ul-amel olan münasebâtın aynı olacaktır.

6. maddeden 12. maddeye kadar olan maddelerin günümüz Türkçesi ile özeti: Üç dereceli bir adliye teşkilatı kurulacaktır. Buna göre köylerde reis konumundaki şeyhler sulh hakimi vazifesiyle ikiyüz kuruşa kadar olan hukuk ve kabahat derecesindeki ceza davalarına bakacaktı. Sancakta birinci derece mahkemesi olarak üç kaza (ilçe) meclisi yer alacaktı. Bunlara mutasarrıf tarafından Sunni, Mütevali, Dürzi, Maruni, Katolik Rum ve Ortodoks Rum cemaatlerinden birer hakim ve vekili tayin edilecek, ayrıca bu cemaatlerce seçilecek altı resmi dava vekili bulunacaktı. Mutasarrıf icabında bu mahkemelerin sayısını azaltabilecekti. Buralardaki davalarda davacının Protestan veya Musevi olması halinde onların mezhebinden de birer hakim ve birer resmi dava vekili ilave edilecekti. Sulh mercilerinin bakabileceği miktarın yukarısındaki hukuk ve kabahatten ağır ve cinayetten hafif olan derecedeki ceza davaları, ayrıca davacıların hakimi kabul etmedikleri davalara bakma vazifesi birinci derece mahkemelerininindi. Bu mahkemede kararlar ekseriyetle verilecekti, ancak taraflar aynı mezhepte oldukları ve diğer mezhepteki hakimleri kabul etmedikleri takdirde bu hakimler sadece mahkemede hazır bulunup karara katılmayacaktı. Öte yandan sancak merkezi olan Deyrül Kamer'de de her kazanın ikişer üyeyle temsil edileceği 12 kişilik Meclisi Kebiri Adli adında bir temyiz mahkemesi kurulmuştur. Bu meclisin üyelerinden yarısını bütün cemaatler arasından mutasarrıf, diğer yarısını ise bizzat cemaatler seçecekti. Ayrıca meclis reisini de mutasarrıf tayin edecekti. Bu meclis, Osmanlı hukuk tarihinde yalnız temyiz vazifesi yapmak üzere kurulmuş ilk kanun yolu mahkemesi sayılmak bakımından mühimdir.

13. Hükkamın kaffesi muvazzaf olacaktır. Eğer bunlardan birinin irtikâb veyahud sıfat-ı me'mûrinine yakışmayacak sûrette bir hareket lede'l-tahkik ta'yîn ederse işbu hakim azl olunduktan başka irtikâb eylediği kabahata göre te'dib olunacaktır.

Günümüz Türkçesi ile özeti: Hakimlerin tümü görevli olacaktır. Eğer bunlardan biri iş bekletir veya memurluğuna yakışmayacak şekilde bir hareket ederse, bu hakim görevinden alınıp, beklettiği iş ile ilgili soruşturma geçirecektir.

14. *Evkât-ı âdiyede asayişin muhafazası ve kavaninin icrası bil- hasa ahâlînin ale't-tahmin bin nüfus üzerine yedi nefer hesabıyla tahrir olunmuş muhtelit bir fırka-yı zabtiyye marifetile mutasarrıf tarafından temin olunacaktır. Hanelere zabtiyye ikamesiyle havale usulü ilga olunarak onun yerine mahkumun ahz ve hapsi gibi esbab ihbariye vaz' olunacağından zabtiyye me'mûrlarına ahâlîden gerek nakdi ve gerek aynı bir guna ücret talep etmeleri tediyât-ı şedide altında olarak men' edilecektir ve zabtiyyelerin üzerinde bir üniforma veyahud me'mûriyetlerinin alâmet-i fârikası olacaktır. Zabtiyye fırkasının âdî zamanlarda mahmûl olduğu kaffe-i vezaif ifâsı muktedir olduğu mutasarrıf tarafından tasdik olununcaya kadar Beyru'tan ve Şam ve Sayda ve Trablus yolları asâkîr-i şâhâne ile muhafaza olunacaktır ve bu asker mutasarrıfın refakât ve idaresinde bulunacaktır. Ahval-i fevkaladede ve lede'l-iktiza mutasarrıf idaresi meclis-i kebirinin reyini aldıktan sonra Suriye'de olan hükümet-i askeriyye tarafından asâkîr-i muntazamanın muavenetini talep edebilecektir. Bu askerin bi'z-zat kumandasına me'mûr olan zabıt ittihaz olunacak tedabiri mutasarrıf ile kararlaştıracak ve hareket ve nizamat-ı askeriye misüllü sarf-ı askere aid olan mesâilde zabir müşarünileyh muhtar ve müstakil olduğu halde Cebel'de bulunduğu müddetçe mutasarrıfın maiyetinde olacak ve onun mesûliyeti tahtında hareket edecektir. İllet-i gaiyye virudu ber-taraf olduğu mutasarrıf tarafından kumandanına resmen ifade ve ilan bulunduğu gibi asakir-i merkûme ce- belden çekilecektir.*

Günümüz Türkçesi ile özeti: Lübnan'ın asayiş ve güvenliği nüfusun binde yedisi oranında gönüllü yerli ve karma bir zabıta heyeti vasıtasıyla temin edilecektir. Osmanlı Devleti burada asker bulundurmayacaktır. Lübnan mutasarrıfı olağanüstü hallerde şayet gerekli görürse Suriye ordusundan yardım isteyebilecektir.

15. *Devlet-i aliyye cebelden el-yevm muayyen olan ve ahvalin müsaadesi hininde yedi bin keseye iblağı caiz bulunan üç bin beş yüz kise akçe vergisini mutasarrıf vasıtasıyla tahsile derkâr olan hakkını muhafaza edib şu kadar ki, bunun mahsulü her şeyden evvel cebelin idaresi ve menafi-i umumiyesi masarîfına mahsus tutulacak e ziyadesi olduğu halde hazineye aid olacaktır. İdarenin hüsn-ü cereyanına gayetle elzem olan mesarîf-ı umûmiye hasil tekalifi tecavüz ederse işbu fazla mesarîf hazine-i celileden tesviye olunacaktır. Bahâlikler yani emlak-ı hümayûn varidâtı vergiye dahil olmadığından varidât-ı mezkûre hazine-i celile hesabına olarak cebel sandığına teslim kılınacaktır. Fakat âmâl-i umûmiye vesair mesarîf-ı fevkaladeden kendisinin evveleminde kabul ve tasdik etmemiş olduklarını saltanat-ı seniyye ifâ etmeyecektir.*

Günümüz Türkçesi ile özeti: Osmanlı hükümeti Lübnan'dan almakta olduğu 3500 kese vergisini gerektiğinde 7000 keseye çıkarabilecek ve bu para mahalli ihtiyaçlara sarf edildikten sonra artan miktar devlet hazinesine gönderilecektir. Masraflar geliri aştığı takdirde, aradaki farkı Bâb-ı Âli karşılayacaktır.

16. *Cebel ahâlîsinin mahal-be-mahal ve millet be-millet bir an akdem tahrir-i nüfusuna mübaşeret olunacak ve mezru' olan kaffe-i arazinin bil-müsaha haritası yapılacaktır.*

Günümüz Türkçesi ile özeti: Lübnan Dağı halkının nüfus sayımı ve ekili arazilerin bir an evvel yapılacak.

18. *Yalnız manastır rahabini ile kilise papasları efradı beyninde olan kaffe-i deâvîden maznun veya müttehem olan taraflar hükümet-i ruhbaniyeye tabiolub meğerki pisikoposhane bunların deâvî meclisine havalesini taleb eyleye.*

Günümüz Türkçesi ile özeti: Manastır rahipleri ile kilise papazlarının aklında olan kesinlik kazanmamış tüm davalar ruhbanlığın yönetimine tabidir, eğer değilse piskoposluk bunları dava meclisine havale edebilir.

Nizamname ile Lübnan halkını oluşturan tüm dini ve mezhebi toplulukların eşit bir şekilde yönetime katılma imkanı sağlanması ve adil bir hukuk sistemi ortaya çıkarılmasıyla memnuniyetleri sağlanmış ve dış aktörlerin manipüle edecekleri argümanlar ellerinden alınınca Lübnan yakın tarihinin uzun bir dönemini kapsayacak sükunet dönemi başlamıştır. Bu noktada gerek iki kaymakamlı sistemi ortaya çıkaran 1850 Cebel-i Lüban Nizamnamesinin hedeflerinin belirtildiği kısımda ⁷¹

“Sultan’ın, devlet yönetiminin kademeli olarak iyileştirilmesi ve Yüce Devlet’in tüm kesimlerinin mutluluğu ve refahını yerine getirme konusundaki haklı istekleri dolayısıyla Lübnan halkı üzerinde de özel idari statüler vermiştir. Böylece Lübnan’ın güvenlik ve refahı doğru bir uygulama biçimiyle, aralarındaki anlaşmazlıkların adil bir şekilde çözülebilmesiyle, her bir toplumun geleneklerine saygıyla, her insanı ezilmekten ve haksızlıktan koruyarak arttırılabilir.”

ile 1861 Nizamnamesi’nin arkasındaki gerekçelerin bahsedildiği Sultan Abdülmecid adına yazıldığı belirtilen giriş kısmında,⁷²

“Lübnan Dağı’nın sorunlarının tekrarlanmasıyla ilgili derin üzüntü duyduğum herkes tarafından biliniyor. En büyük isteğim ve endişem, Yüce Devletimin iyi korunan eyaletlerinin tüm kesimlerinin güvenliği ve refahının ön planda tutulmasıdır. Bu sebeple, Lübnan Dağında bildirilen sıkıntıların sonuçlarının Allah’ın izniyle ortadan kaldırılmasının ve halkının kamu güvenliği ve düzeni sağlanmasının son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinin ve mevcut yönetmeliklerin (Lübnan Dağı ile ilgili) tadil ve tadilatını gerektirdiği düşünüldüğünden bu nedenle yeni bir dizi düzenlemeye karar verilmiştir.”

Bu iki nizamnamede de Osmanlı kanun hükümlerinin kavramlarını ve dilini görmekle birlikte, kanunların egemenlik için iyi olanı hedeflediğini belirtildiğini ve egemenlik yetkisinin yegane kaynağı olan Allah’ın adıyla bu yetkiyi hükmettiği

⁷¹ Akarlı, **a.g.e.**, s. 34

⁷² Akarlı, **a.e.**, s. 34

toplulukların esenliği için sorumlu olan padişah ile tebaası arasındaki ilişkinin düzlemi gözlemlenmektedir. Burada iki nizamnamenin girişindeki bu iki metni incelerken aslında İslam medeniyetinin bir temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin yöneticilerinin fikri altyapılarında yatan dünyayı da net bir şekilde gözlemlemekteyiz. Kendisini ve ötekisini tanımlarken egemenliğin yegane kaynağının ve medeniyetlerin varlık sebebinin tek ve bir yaratan olduğu gerçeğinin farkında olan bir anlayış daha rasyonel, daha barışçıl ve zenginleştirici bir nitelik kazandığı için kapalı bir medeniyete göre daha barışçıl ve bütünleşik bir düzen ortaya koyabiliyor.⁷³

İşte bu yeni düzen ile birlikte 1861-1915 yılları arasında sekiz mutasarrıfın görev yaptığı Lübnan, tarihinin en sakin dönemlerinden birini yaşamıştır.⁷⁴ Osmanlı Devleti'nin ilk Gayrimüslim temsilciliğini yapan Ermeni Katolik Garabed Artin Davud Paşa devlet kademesinden bir çok önemli görevi yerine getirdikten sonra, Lübnan gibi hükmedildiği günden beri diğer bölgelere göre nispeten yönetimi daha zor olan bir bölgenin valisi mahiyetinde olan mutasarrıflık görevi ile görevlendirilmiştir. Kendisinin İslam medeniyetinin bir temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin önemli kademelerinde yer alması dahi, klasik bir açık medeniyet örneği olarak Osmanlı'nın sosyal politikalarının çok katmanlılığını temsil etmesi açısından incelenmesi gereken bir örnektir. Garabed Artin Davud Paşa'nın, mutasarrıf olarak görev yaptığı 1861 ile 1868 yılları arasındaki, bir anlamda yeni sistemin test edilme dönemi diyebileceğimiz dönemde, barışın yeniden tesis edilmesi ve Lübnan Dağı'nda yeni bir düzen kurulması yönündeki çabalarına Osmanlı hükümeti tarafından özenle destek verilmiştir. 1860 yılında çıkan iç savaşın mağdurlarına merkezi hazineden tazminatların ödenmesi temin edildiği gibi, 1861 Nizamname'sinin 12. maddesince Lübnanlılardan seçilerek oluşturulması gereken düzenli bir kolluk kuvveti kurmak için ek kaynaklar tahsis edilmiştir. Hükümet ayrıca Lübnanlılara vergi muafiyetleri, özel kredi fırsatları ve iç savaşın Lübnan Dağı ekonomisine verdiği zararın onarılması için benzeri teşviklerle yardımcı olmuştur. Şam ilinin sınırları içerisinde kalan batıdaki Beka vadisindeki hayvancılık ve

⁷³Kalın, "Akılda Kalan Programı", 2017

⁷⁴Akarlı, **a.g.e.**, s. 1

hububat için alınan vergiler, Lübnan'daki gıda sıkıntısını hafifletmek için Garabed Artin Davud Paşa'nın mutasarrıflığına devredilmiştir.⁷⁵

Bu dönemde Lübnan Dağında Artin Davud Paşa'nın mutasarrıflığına Maruni Hıristiyan Yusuf Bey Karam tarafından muhalefette bulunulmuşsa da kısa sürede kontrol altına alınmıştır.⁷⁶ Davud Paşa'nın başarılı idaresi, Osmanlı merkezi hükümeti tarafından olumlu karşılanması ile birlikte kendisi 1863'te Osmanlı'nın üst derece nişanlarından olan, Mecidiye Nişanı ile verildi. 1865'te de memuriyet süresi 1870'e kadar uzatılarak kendisine padişah tarafından bir kılıç hediye edildi. Garabed Artin Davud Paşa daha sonra Sultan Abdülaziz'in huzuruna çıkarak padişah tarafından başarılı hizmetlerinden dolayı kendisini birinci derecede Nişân-ı Osmani ile onurlandırdı.⁷⁷

Garabed Artin Davud Paşa'nın 1868'de istifa etmesinden sonra sonra aslen Halep'li bir Katolik olan Franko Nasri Kusa namı diğer Nasri Paşa hariciye nezareti müşavirliğinde, posta müdürlüğünde ve Galata gümrüğü müdürlüklerinde bulunduktan sonra Cebel-i Lübnan'ın ikinci mutasarrıfı olmuştur.⁷⁸ Nasri Paşa Osmanlı Dış İşleri Bakanlığı müşavirliğinden, PTT müdürlüğüne geçmiş, oradan da Galata Gümrüğü müdürlüğü görevini yaptıktan sonra 1868'de Osmanlı'nın Lübnan vilayetinin mutasarrıfı olmuştu. Nasri Paşa Osmanlıya bağlılığıyla bilinirken, görevli olduğu dönemde Davud Paşa'nın aksine Beyruttaki Avrupalı güçlerin temsilcileri ile direk irtibattan ve istişarelerden kaçınmış, aksi teşebbüslerde bu temsilcilere kendisinin Bab-ı Âli'ye bağlı olduğunu bildirmiş ve hükümeti ile elçilikler vasıtasıyla iletişim kurulmasını önermiştir.^{79,80} Şam vilayet valisi ile de iyi ilişkiler kuran Franko Nasri Paşa onların da desteğini almış, Cebel-i Lübnan vilayetini

⁷⁵ Akarlı, **a.g.e.**, s. 34

⁷⁶ Akarlı, **a.e.**, s. 34

⁷⁷ Saro Dadyan, "1861 Cebel-i Lübnan Nizamnâmesi ve Özerk Cebel-i Lübnan'ın İlk Mutasarrıfı Garabed Artin Davud Paşa", **Toplumsal Tarih**, 2013, s. 67 (Çevrimiçi: <http://turksandarmanians.marmara.edu.tr/nafia-nezaretinin-ilk-gayrimuslim-naziri-garabed-artin-davud-pasa-1816-1873/> 28 Mayıs 2017)

⁷⁸ Said Naum Duhani, "Beyoğlu Pera İken: 5", **Diğer Simalar**, s. 38 (Çevrimiçi: <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/18952/001583899010.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 1 Haziran 2017)

⁷⁹ Akarlı, **a.g.e.**, s. 40

⁸⁰ Duhani, "Beyoğlu Pera İken: 5", **Diğer Simalar**, s. 38

finansal açıdan da desteklemiştir.⁸¹ İstisnasız bütün Lübnanlılar'ı Osmanlı hükümleraltında toplayacağına söz vermiş, gerçekten sözünü tutmuştu. Bütün resmî binalara Türk bayrağı çekirtmiş, yerli kolluk kuvvetleri teşkilâtında Osmanlı jandarmasının kıyafetini taklit ettirmişti.⁸² Onun döneminde Lübnan'da Osmanlı egemenliği hissedilir derecede belirginleşmişti. Bu dönemde Fransa'nın Avrupa ile ilgili konularla meşgul olması, Lübnan içişlerine müdahalesini engellemiş, Lübnan'ın huzuruna katkı sağlamıştır.

1873 yılında Franko Nasri Paşa'nın ölümü dolayısıyla boşalan Lübnan mutasarrıflığı görevine, aslen İtalya'lı olan Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı Rüstem Mariani Paşa getirilmişti. Rüstem Paşa'da selefleri gibi Osmanlı hariciye nezareti yani dış işleri bakanlığından gelen bir bürokrattı. Nasri Paşa sonrası göreve atanırken, Fransız büyükelçisi Rüstem Paşa'nın Fransız menfaatlerini gözeteme konusunda isteksiz olacağı düşüncesiyle engellemeyi düşündüyse de daha iyi bir alternatif olmadığı için bunu yapamadı. Rüstem Paşa dönemi, Lübnan'da 1877 tarihinde meydana gelen Osmanlı Rus savaşına rağmen nispeten sakin geçmiştir. Ancak Maruni Kilisesi ve Fransız elçiliğinin kendisine karşı birlikteliğinin yönetimi sabote edecek girişimleri ile mücadele etmek zorunda kalan Rüstem Paşa, Osmanlı hükümetinin ülkenin geri kalanında yaşadığı sıkıntılar ile birlikte Fransa'nın öncülüğünü yaptığı Batılı güçlerin baskılarına daha fazla dayanamayıp, 1883 yılında görevini Arnavut bir Katolik olan Vasa Şkodrani Paşa'ya devretmiştir.⁸³

Vasa Paşa 1883'de göreve geldiğinde, Fransız entrikaları ile görevinden alınan Rüstem Paşa ile aynı akıbeti yaşamamak için, onun döneminde Fransız elçiliğini ve Maruni kilisesinin faaliyetlerini inceledi. Maruni toplumunun manipüle edildiğini farkedince, kilise ve Maruni topluluk önderleri ile birebir ilişki kurarak, Fransız elçiliğini manipülasyonlarının önüne geçmeyi başardı. Vasa Paşa Bab-ı Ali'ye gönderdiği çeşitli mektuplarında Lübnan'daki politik durumla ilgili pozisyonunu ayrıntılarıyla anlattı: Halkın tüm kesimlerinin mahkemelere ve devlet dairelerine

⁸¹ Akarlı, **a.g.e.**, s. 40

⁸² Duhani, "Beyoğlu Pera İken: 5", s. 38

⁸³ Akarlı, **a.e.**, s. 45

kolay erişebildiği bir Lübnan Dağı'nı amaçladığını, halkın sorunları oldukça veya anlaşmazlıklarını çözmek için bu kurumların yeterliliğine olan inancı olduğunu belirtti. İnsanların yaşamları, mülkleri ve hakları ile ilgili gönül rahatlığı içinde yaşayacaklarını ve güvenli bir şekilde Lübnan'da seyahat edeceklerini amaçladığını; hükümetin, halkın daha yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmasına yardımcı olacak okullar, yollar ve diğer fırsatlar sağlayacağı gibi Lübnan'ın refahı için bir dizi hedefi vardı. Bunlar Vasa'nın uğrunda çalıştığı amaçlardı. Vasa, bu yöndeki başarıların Lübnan'daki Osmanlı idaresine olan saygıyı pekiştireceğine inanıyor ve sonuç olarak belirli grupların bencil çıkarları için dış destek alma eğilimini ortadan kaldırıyor. Mutasarrıf Vasa Paşa'ya göre ayrıştırıcı yabancı müdahaleleri besleyen şartlar ortadan kalktığında, Lübnan Dağı doğal olarak Osmanlı Devletinin bugünkü durumundan daha ayrılmaz bir parçası haline gelecekti. Görev süresince Vasa Paşa'nın idealleri çok az değişse de, kendisinin ve İstanbul'un yetkilerinin sınırlarını fark etmesi ve bu ideallerin gerçekleştirilmesinin zorluğunu fark etmesi çok uzun sürmedi. Bununla birlikte Vasa Paşa zamanla, Fransızların kastlı olarak mutasarrıflık rejiminin başarısız olmasını ve Osmanlıların bölgeyi yönetme kabiliyetinin olmadığını kanıtlamak için çalıştığına ikna olmuştu. Hemen hem tüm görevini Maruni Kilisesi'nin ve Fransızların Lübnan Dağı'na müdahalelerini engellemek ile geçiren Vasa Paşa, Rüstem Paşa ve Nasri Paşa gibi Osmanlı'ya bağlı, Lübnan topluluklarının umumi menfaatlerini gözeterek geçirmiştir. Fakat sağlığı bu mücadeleyi ilerletmesine engel olmuş 1892'de görevi sürerken vefat etmiştir.⁸⁴

Vasa Paşa'nın ölümüyle siyasi bir boşluğa düşen Lübnan, Vasa Paşa'nın Lübnan için gerekli olduğunu düşündüğü güçlü yönetici ihtiyacını haklı çıkarır durumdaydı. Her ne kadar Maruni Kilisesi'nin başını çektiği muhalefet mutasarrıflığın yetkilerinin azaltılması, yargıçlara ve memurlara daha çok yetki verilmesi ve meclis üyeleri seçiminde daha çok özgürlük talebiyle gelmişse de, merkezi hükümet tarafından görüşü alınan Beyrut valisi mutasarrıflık sisteminin anayasal yapısında temel değişiklikler yapılmasından kaçınılması gerektiğini belirtmiştir. Bu arada, henüz mutasarrıfsız kalmış Lübnan'ın idaresini yürüten İdari Meclis'te Maruniler ve bir

⁸⁴ Akarlı, a.e., s. 57

Dürzinin bir tarafta, Rum Katolik, Rum Ortodoks, Mütevali (Şii), Sunni ve iki Dürzinin diğer bir tarafta olduğu meclis üyeleri arasında bir kamplaşma ortaya çıkmıştı. Ancak 1892’de Batılı güçler ile Osmanlı arasında Lübnan Dağı yönetimi ile ilgili ufak değişikliklerin yer aldığı bir anlaşmanın imzalanması ile siyasi boşluk döneminin üstesinden gelindi. Bu dönemde beş yıllığına göreve gelen Franko Nasri Kusa Paşa’nın damadı olan ve yine onun gibi Osmanlı hariciyesinde başarılı görevlerde bulunan Naum Paşa’nın görevi bir dönem daha uzatılmış 1902’ye kadar görevde kalmış. Döneminde, Lübnan siyasetinin en büyük değişkeni olan dış güçlerin ilgisi uzak doğudaki meselelere yoğunlaştığından Lübnan Dağı mutasarrıflığın geneline göre nispeten daha huzurlu bir dönem geçirmiştir. Naum Paşa’dan sonra yerine gelen asıl ismi Ladislas Czaykowski olan ve aslen Polonyalı olan Muzaffer Paşa yönetimi Naum Paşa dönemine göre daha zorlu geçmiş, kendisi yönetimi döneminde Fransız elçiliğini müdahaleleri ile meşgul olmuştu. Bu dönemde Dürzi lider Mustafa Arslan’ın desteğini almışsa da Lübnan’ın çok değişkenli siyasi düzenine sağlığı daha fazla dayanamış ve 1907’de vefat etmiştir.⁸⁵ Bu tarihte göreve gelen Franko Nasri Paşa’nın oğlu Yusuf Franko Paşa göreve gelmiş, Balkan savaşları ile Osmanlı’nın büyük kayıp yaşadığı 1912’ye kadar görevde kalmıştır. 1908’de yaşanan askeri darbe sonrası yaşanan değişim, kuşkusuz Lübnan’ı da etkilemiş. Gelişen liberal düşünce akımlarının da etkisiyle, mevcut Osmanlı otoritesine muhalif bir kesim Birlik ve İlerleme Partisini kurmuş, 1912’de Osmanlı’nın Balkan Savaşlarını kaybetmesiyle bu zafiyetten faydalanan Fransa yeni bir mutasarrıfın atanması için baskı yapmış ve Ohannes Kuyumcuyan Paşa göreve gelmiştir. 1913’de yapılan darbe ile Birlikçi Parti kabinesi iktidarı ele almışsa da, 1915’de Osmanlı’nın Birinci Dünya Savaşına girmesiyle, yönetimi askeri otorite eline almıştır. Bu tarihte Ohannes Paşa istifa etmiş, bunun ardından merkezi hükümet mutasarrıflık sistemini ilga etmiştir.⁸⁶

Osmanlı Devleti’nin askeri anlamda güçsüz olduğu ve Batılı devletlerin tek katmanlı ve ben merkezci düşünce dünyalarından beslenen fikirlerini ellerindeki güç ile uygulamaya çalıştığı bir dönemde, devlet geleneğinin tümüne sirayet etmiş İslam

⁸⁵ Akarlı, **a.e.**, s. 59

⁸⁶ Akarlı, **a.e.**, s. 80

medeniyetinin çok katmanlı fikri temellerini gösteren, açık medeniyet anlayışının sosyal içselleştirme aracı olarak, modern bir devletin hukuk düzeninin işlerliğini temsil eden Lübnan'ın mutasarrıflık sistemini başından sonunda kadar idari anlamdaki süreçleri detaylı bir şekilde özetlemeye çalıştık. Hakim medeniyetin İslam ve dolayısıyla yönetimin hakim unsurunun Müslümanlar olduğu bir devlette, Hıristiyan valiler ve Lübnan'ı oluşturan eksiksiz tüm kesimlerin dahlinin de olduğu bir sistem kurarak modern Lübnan tarihinin 150 yıllık geçmişinde 60 yıllık huzur döneminin bu dönem olması tesadüfi değildir. Gerek bu idare yoluyla Lübnan toplumunun tüm unsurlarını barış içinde yönetmeye çalışırken, uluslararası ilişkiler açısından rakiplerinin varlık tehditlerine karşı bir direnç olmayı başarmış, devlet yıkılına kadar Lübnan'ı egemenlik alanında tutmayı başarmıştır. Bu dönemde iç çatışma ve sorunlar diğer dönemlere göre nispeten daha az olduğu için Lübnan, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak ilerleme kaydetmiştir.

İlk defa bu dönemde deniz aşırı ülkeler ile temas kurulmuş ve buralara göçmen gönderilmiştir. Öte yandan ziraat alanından teknolojik yenilikler uygulamaya çalışılarak üretim arttırılmış, vasıflı devlet görevlileri yetiştirilmiştir. Bu dönemin genelinde Dürziler, gerek Bab-ı Âli gerekse mutasarrıflar ile iyi münasebetler kurmuşlardır. Ancak idare kendilerinde olduğu halde bu durumdan memnun olmayan Maruniler, kavmiyetçi fikirler geliştirmiş, Fransa'nın da desteği ve manipülasyonu ile düzeni bozmaya dönük hareket etmişlerdir. Bu sayede en sonunda gelecekte kurulacak bir Fransız manda idaresinin temelleri atılmıştır.⁸⁷

III. Kapalı Medeniyete Geçiş

A. Zihniyet Değişiminin Nüveleri

18. yüzyılın sonunda yaşanan Fransız İhtilali ile birlikte bu tarihten önceki iki yüzyıl boyunca Avrupa'da yaşanan teknolojik, ekonomik ve coğrafi alanlardaki değişim, 19'ncü yüzyıl itibariyle siyaseten de yeni bir durum ortaya çıkarmıştı. Bu dönemde

⁸⁷ Ekinci, a.g.e., s. 22

ortaya çıkan eşitlik, hürriyet ve adalet ilkeleri temelinde dünya siyasi hayatına giren milliyetçilik, liberalizm ve sosyalizm gibi siyasi akımlar hem Avrupa'nın büyük bir kısmını hem de dünyanın geri kalanını önemli bir ölçüde etkilemişti. Ancak Batı medeniyeti teknolojik, ekonomik ve coğrafi değişimlerin de merkezi olması dolayısıyla kendi içinden çıkan bu siyasi değişimi okuyabilmiş ve bu değişimin ortaya çıkardığı yeni duruma kendi lehinde müdahalede bulunabilmişti.⁸⁸ Yani İlber Ortaylı'nın değişmekte olan değişime ayak uydurma olarak tanımladığı modernleşme sürecini çağdaşlarına göre daha erken halleden Batı, 18'nci yüzyıl itibariyle gücün temerküz ettiği bir coğrafya olmaya başlamıştı. Batı medeniyet temsilcileri ellerinde tuttıkları bu güç ile modernleşmeyi sömürgeci hedeflerine araç haline getirerek Avrupa dışında kalan coğrafyalarda geleneksel inanç ve kurumların terk edilmesini ve Avrupa merkezli bir küresel düzenin kurumlaşmasını işaret etmişlerdi.⁸⁹

Diğer yandan 19'ncü yüzyıl siyasetine ve bu dönemde yaşanan değişime etkisi olan, tarih sürecinde var olan değişimi okuma olarak tanımladığımız modernleşme meselesi Osmanlı için Batı'ya kıyasla geç kalınmış bir konu olmuştur.⁹⁰ Batının Avrupa merkezli küresel düzen hedefinin en büyük muhattabı olan Osmanlı Devleti, her alanda varlık tehdidi olarak ortaya çıkan bu girişimlere karşı siyasi reformlar yoluyla mücadele etmeye çalışıyordu. Bu mücadelenin Osmanlı topraklarındaki en dikkat çekici örneklerinden biri Lübnan'dı. Lübnan dağının yönetimi için 1860 yılında getirilen yapısal düzenlemeler 1915 yılına kadar her ne kadar nispeten sükut içinde bir dönem ortaya çıkardıysa da, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan büyük dünya savaşı ve bu savaşın doğurduğu büyük siyasi değişimler Lübnan'ı da etkisi altına almıştı.

Diğer bir çok topluluk gibi yerel Lübnan halkının, "Hıristiyan" Batı medeniyetinin din kavramını sömürgeci hedeflerinin aracı haline getiren girişimlerine kendisini açmasına karşılık, mevcut otorite olarak Osmanlı Devleti bu girişimlere yanıt vermek adına yine din kavramı üzerinden reform söylemlerine başvuruyordu. Bu mücadele

⁸⁸ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 2011

⁸⁹ İbrahim Kalın, **Ben, Öteki ve Ötesi, İslam ve Batı İlişkileri Tarihine Giriş**, İstanbul, İnsan Yayınları 2016, s. 287

⁹⁰ Çakır, **a.g.e.**, s. 1

çok dinli bir toplum yapısına sahip Lübnan dağında din kavramının anlamını kökünden değiştirmişti. Çünkü Osmanlı ve Avrupa arasındaki bu çatışma, dini ve mezhepsel aidiyetleri siyasi reformların uygulanabileceği tek alan ve siyasetin tek temel dayanak noktası olarak öne çıkarıyordu.⁹¹ Buna rağmen 1861 Nizamnamesinin açık medeniyetin modern hukuk metinlerindeki bir izdüşümü olarak toplum düzenine getirdiği çok katmanlı yaklaşım konunun 50 seneden fazla bir süre mezhebi topluluklar arası bir çatışmaya dönüşmesini engelledi.

Öte yandan 19'ncü yüzyıl boyunca Avrupa merkezli ortaya çıkan ve dünyanın geri kalanını etkisi altında bırakan milliyetçilik, eşitlik ve seküler düşünce akımları, 20. yüzyıl itibariyle Avrupa coğrafyasını etnik merkezli siyasi sınırlara ayırıp uzun vadede tüm Avrupa kıtasını içine alacak ekonomik, politik ve kültürel olarak entegre bir Avrupa toplumu ortaya çıkarırken, Lübnan örneğinde görüldüğü gibi Osmanlı'nın Orta Doğu ve Kuzey Afrika topraklarında yaşayan çoğunluğu Arap ırkına mensup topluluklar için benzer siyasi sınırlar ve benzer bir toplum ortaya çıkarmamıştı.⁹² Avrupa'da Almanya, Avusturya, Macaristan, Rusya, Polonya gibi etnik altyapı üzerine kurulmuş devletler bir bir ortaya çıkarken, Orta Doğudaki potansiyel ortak Arap milliyeti bilinci, din, mezhep, aşiret, aile, siyasi, ekonomik ve sosyal çıkar gruplarının karşılıklı çatışmaları tetiklenerek su yüzüne çıkması engellenmiş veya bu toplulukları oluşturan kitlelerce gözardı edilmesi sağlanmıştır.^{93, 94} Dolayısıyla Ortadoğu ve Arap coğrafyasında suni olarak çizilmiş siyasi sınırları ortaya çıkaran düşünce, gelecek dönemlerde aynı coğrafyada devletler arası krizler ve süregelen iç çatışmalara sebep olmuştur.

İşte bu iki farklı coğrafyada aynı temel ilkelere referansla, iki farklı siyasi ve toplumsal yapı üreten düşünce dünyasının altında yatan şey temelde iki coğrafyaya da hükmeden medeniyetin kendisini ve diğer medeniyetleri nasıl tanımladığı ile ilgilidir. Marshall Hodgson'ın tabiriyle modern teknik dönemin en güçlüsü olan Batı

⁹¹ Makdisi, **a.g.e.**, s. 1

⁹² Kemal Salibi, **A House of Many Mansions - The History of Lebanon Reconsidered** "A Concise History of Lebanon", 1993, s. 20

⁹³ Salibi, **a.e.**, s. 20

⁹⁴ Yasin Athloğlu, "Lübnan'da Seçimler ve Siyasal Bölünmüşlük", 2005, s. 1 (Çevrimiçi: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/261/lubnanda_secimler_ve_siyasal_bolunmusluk 1 Haziran 2017)

medeniyetini kendi içinde rasyonel, özgür, demokrat ve eşitlikçi bir dünya oluştururken, kendisi dışında kalan Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika ve Güneydoğu Asya gibi coğrafyalarda sömürgecilik üreten bir dünya ortaya koyması onun kapalı medeniyetlerin en belirgin özelliklerinden biri olan kendisini en üstün olarak gören veya tek medeniyetin kendisi olduğu ve bütün insanlık tarafından benimsenmesi gerektiği düşüncesini yansıtmaktadır.^{95,96} Bu düşüncenin sosyal ve politik düzlemde uygulamaya geçirilmesi ancak toplumsal farklılıkları fikri düzeyden sosyal çatışma düzeyine geçirecek bir yönetim anlayışının tahsis edilmesi ile mümkün olmuştur.⁹⁷

Bu yönetim anlayışı ise 19. yüzyıl itibariyle Lübnan'ın toplumsal yapısı içerisinde yer alan çeşitli grupların eşitlik, hürriyet ve adalet taleplerinin savunucu olması iddiasıyla bölgeye müdahil olan Fransa'nın, 1920 yılı itibariyle Lübnan'da Fransız Manda İdaresini kurması ve bu vesileyle Lübnan'ı Fransız valiler aracılığıyla yönetmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır.⁹⁸ Manda idaresinin varlığı Lübnan'ın mezhepsel ve etnik olarak bölünmüş toplum yapısı içerisinde yer alan grupların birleşik bir toplum düzeni ortaya çıkarabilmesi adına ortak bir ulus bilinci yaratabilmesini engellerken, Fransa'nın belirli bir topluluğun menfaatini gözeterek ve o grup üzerinden hakimiyet kurma girişimleri, topluluklar arasında var olan ayrılığı çatışma düzeyine çekmiştir. Siyaset bilimciler, toplumu oluşturan, farklı ilgi alanlarına ve görünümlere sahip toplulukların ait oldukları grupları aşan veya bu aidiyetleri “enine kesen” başka ortak bir aidiyete sahip olmalarının, bu toplulukları birbirlerine karşı daha ılımlı bir tutum sergilemeye sevkettiği düşüncesinde birleşmişlerdir. Arend Lijphart ise siyasi istikrarın topluluklar arasındaki bu ılımlı tavra ve dolayısıyla alt kimlikleri aşan bir “üst kimlik”^{*} aidiyetine bağlı olduğunu

⁹⁵ İbrahim Kalın, “Üç İslam Algısı: Teolojik, Siyasi ve Kültürel Meydan Okuma, İslam ve Batı”, **İsam Yayınları**, s. 45-56

⁹⁶ Şentürk, **Açık Medeniyet**, s.185

⁹⁷ Şentürk, **a.e.**, s. 197

*overlapping membership: doğrudan tercümesi “kaplayıcı” ya da “aşıcı” üyelik olsa da ifade edilmek istenen anlam itibariyle “üst kimlik” tanımlaması uygun bulunmuştur.

⁹⁸ Süleyman Elik, “Lübnan Konsosiyonel Demokratik Siyasal Sistemin Açmazları ve Başarısızlığı”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 10, Sayı 2, 2016, s. 37

(Çevrimiçi: http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu20makale/suleyman_celik.pdf 30 Mayıs 2017)

ifade etmektedir.⁹⁹ 1920-1943 arasında Fransız Manda İdaresi altında kalan Lübnan'da ortaya konan siyasi idarede ise modernist batıcı söylemin bir üst kimlik olarak dayatıldığı gözlenmekte, Fransızca'nın resmi dil ilan edilmesi gibi adımlarla bu durum pekiştirilmeye çalışılmıştır. Fransa'nın Lübnan'daki Maruni Hristiyanlara yönelik hissettiği dini ve mezhebi ortaklık duygusu vesilesiyle, Marunilerin siyasi gücü elinde tuttuğu yeni bir Lübnan idaresi ortaya çıkararak Ortadoğu'da Fransız menfaatlerine sadık bir ülke tesis etmeye girişmesi, Müslümanlar başta olmak üzere, gelişen Arap milliyetçiliğine de paralel olarak Lübnanlı çeşitli topluluklar tarafından gerek Fransa'ya karşı gerek Marunilere karşı tepkiye yola açmıştır. Bu durum suni olarak ortaya çıkmış yeni Lübnan devletine mensup bölünmüş topluluklar arasında bir üst kimliğin oluşmasını engellemek bir yana, bu topluluklar arasında siyasi çekişmelere, silahlı çatışmalara ve nihayetinde iç savaşa giden bir sürecin başlangıcı olmuştur. Çünkü bir üst kimliğin yani doğal olarak var olan ayrımları aşacak bir kimliğin ya da ayrımları enine kesecek bir sistemin varlığından söz edilemiyorsa, hali hazırda var olan siyasi kültür de oldukça parçalanmış ise çok unsurlu toplumların siyasi istikrarının temel dayanağı olan ılımlı yaklaşımların da varlığından söz etmek oldukça güçtür.¹⁰⁰ Lübnan'da 1920 itibariyle kurulan idari sistemin egemen unsuru olarak Fransa'nın bir Hristiyan yönetimi kurma hedefi göz önüne alındığında, çok unsurlu bir toplum olan Lübnan için ortaya konan düzenin çatışma üretme ihtimali yüksek bir idari sistem olduğu görülmektedir.¹⁰¹ Bu yönetim sisteminin Modern dönemle birlikte siyasi ve ekonomik gücü elinde tutan Batı medeniyeti temsilcilerinin, kendilerini dünyanın, tarihin hatta varlığın merkezi gören ve kendi dışında kalan coğrafyaları ikincil gören, dışlayan ve sömürülmesini meşru gören düşünce yapısı kapalı medeniyetin en bariz örneklerindedir.^{102,103} Dolayısıyla 19'ncü yüzyıl Osmanlı modernleşmesi olarak adlandırılan dönemde de gördüğümüz

⁹⁹ Arend Lijphart, "Consociational Democracy", **World Politics**, Vol.21, No.2, 1969, s. 208-209 (Çevrimiçi: <https://is.muni.cz/el/1423/jaro2005/EUP405/lijphart69.pdf> 20 Temmuz 2017)

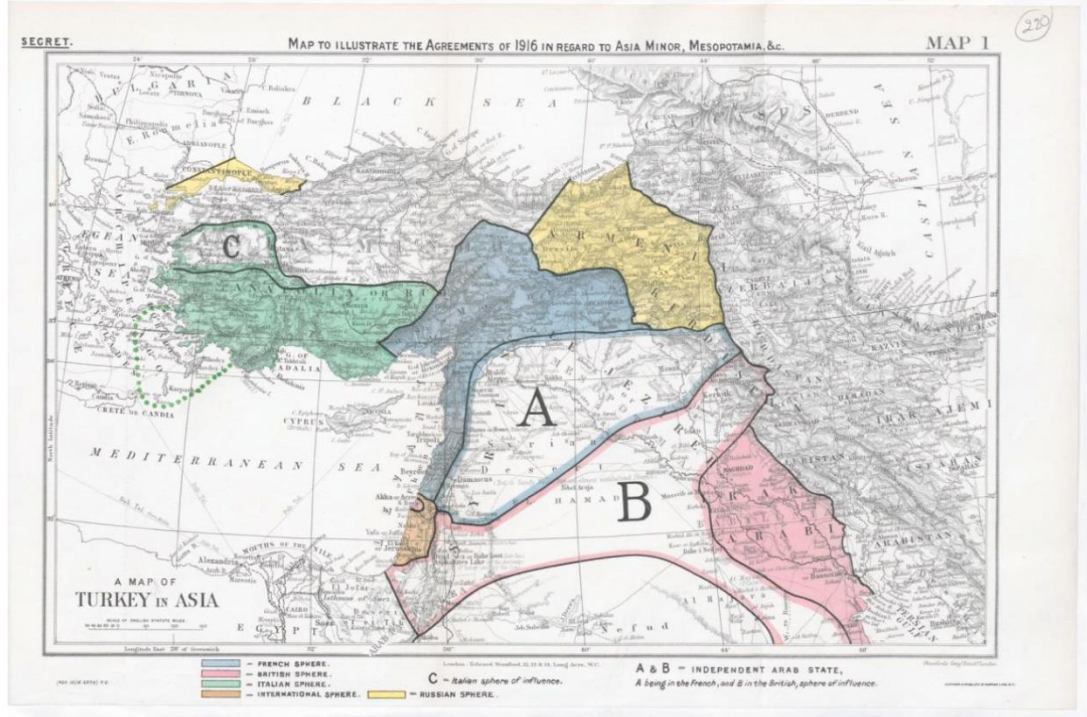
¹⁰⁰ Lijphart, **a.e.**, s. 208-209

¹⁰¹ Sally Nelson, "Is Lebanon's confessional system sustainable?", **Journal of Politics & International Studies**, Vol. 9, 2013, s. 358 (Çevrimiçi:

<http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/students/student-journal/sum-13/130930-sum13-nelson.pdf> 3 Ağustos 2017)

¹⁰² Kalın, "Akılda Kalan Programı", 2017

¹⁰³ Şentürk, **Açık Medeniyet**, s. 26

Harita 2

ve 20'nci yüzyıl itibariye artık tartışmasız bir şekilde Batı medeniyeti temsilcilerinin kendileri dışında kalan coğrafyalara olduğu gibi Ortadoğu'ya bakış açılarını belirleyen tek şey, Batının ortak menfaati olmuştur.

B. Fransız Mandası 1918-43

20'nci yüzyıl itibariyle siyasi ve askeri yaptırım gücünü elinde bulunduran Batı Medeniyeti temsilcileri Fransa ve İngiltere'nin Arapların yaşadığı coğrafyada ortaklaşa çizdikleri sınırlar Avrupa'daki yeni siyasi düzenin temel referansları olan eşitlik, hürriyet ve adalet temelinde değil, bu devletlerin siyasive ekonomik menfaatleri doğrultusunda çizilmiştir. Bu sınırlar içerisinde kurulan devletlerin Araptoplumlarını kendi içinde farklılaştıran dini, mezhebi, siyasi, ailevi, ve aşiret yapıları gibi sebeplerin, toplum tarafından bir bütünün parçaları olarak algılanmasını sağlayacak şekilde değil (*çok katmanlı göreceli düşünce yapısının*) olası sosyal çatışma alanlarının dayanakları olacak (*tek katmanlı düşünce kalıplarının sonuçları*) şekilde düzenlenmiştir.¹⁰⁴ Birinci Dünya Savaşı sırasında Batılı devletler arasında İngiltere ve Fransa öncülüğünde hazırlıkları süren, Osmanlı topraklarının paylaşımı

¹⁰⁴ Şentürk, a.g.e., s. 57

konusundaki anlaşmalar ile başlayan bu süreç ve bu süreç sonunda ortaya çıkan Ortadoğu siyasi haritası konuya nasıl bir fikri altyapı ile yaklaşıldığını göstermesi açısından çarpıcıdır. Birinci Dünya Savaşı sürerken ortaya çıkan, Ortadoğu'daki Osmanlı toprakları üzerinde bugünkü Suriye, Irak, Filistin, Ürdün ve Arabistan'ı içine alan coğrafyanın daha sonra Rusya'nın da katılacağı Fransa ve İngiltere arasında yapılan Sykes-Picot anlaşmasına giden süreçte, İngiliz ve Fransız temsilcileri arasındaki görüşmeler Batı medeniyetinin bu temsilcilerinin kolonyalist hedeflerini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Antlaşma sürecindeki heyet başkanlarının adı ile anılan bu antlaşmada İngiliz tarafını temsil eden Mark Sykes savaştan önceki şu sözü, Ortadoğu toprakları ile ilgili İngiltere'nin bakış açısını temsil etmesi açısından önemlidir;¹⁰⁵

*“Londra'dan Kalküta'ya kadar uzanan alanda İngilizlerin sonsuz çıkarı vardır. Barışta ya da savaşta karadan, denizden veya kanaldan olan iletişimimiz asla kopmamalıdır.”*¹⁰⁶

Bununla birlikte yine Mark Sykes'in İngiliz parlamentosundaki Türk yanlısı arkadaşı Aubrey Herbert'e yazdığı mektuptaki şu ifadeleri özelde kendisinin genelde ise Sykes-Picot anlaşmasının yüzyıllık sonuçlarından da anlaşıldığı üzere Batı medeniyeti genelinde nasıl bir fikri altyapıya sahip olduğunu göstermektedir;

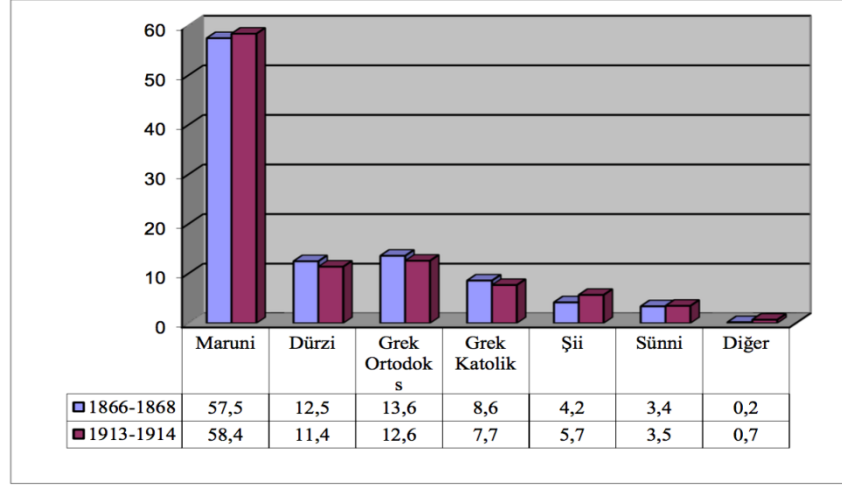
“Mektubundan hala Türk yanlısı olduğunu anladım. Politikan tümüyle yanlıştır. Türkiye diye bir şey artık var olmamalı. İzmir Yunanlıların olacaktır. Adana İtalyan, Güney Toroslar ve Kuzey Suriye Fransız, Filistin ve Mezopotamya İngiliz ve geri kalan, İstanbul dâhil Rusya (...) Ayasofya'da Te Deum ve Ömer Camii'nde bir Nunch Dimittis

¹⁰⁵ İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, “Ortadoğuda Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes Picot Antlaşması”, **The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science**, Sayı: 38 , Autumn II 2015, s. 244 (Çevrimiçi: mobile.jasstudies.com/ndergipdfdetay.aspx?ID=3017 20 Mayıs 2017)

¹⁰⁶ Shane Leslie, **Mark Sykes His Life And Letters**, Cassell And Company, LTD, London, 1923, s. 234 (Çevrimiçi: <https://archive.org/details/marksykeshislife00lesluoft> 30 Mayıs 2017)

Tarbluşam'dan, Güneyde Sur'a, Doğuda Beka vadisiyle birlikte Lübnan Dağı ve çevresini de içine alan topraklarda "Büyük" Lübnan Devleti ilan edilmiş, 23 Aralık 1920'de Milletler Cemiyetinin kararıyla resmi bir durum halini almıştır.¹¹⁰ Osmanlı'nın Lübnan mutasarrıflığının sınırları böylece çevre bölgelerini de içine alacak şekilde genişletilmiş ve ortaya bugünkü Lübnan Devleti çıkmıştır. Lübnan, Hristiyanların yanında içerisinde pek çok dini-mezhepsel grup barındırırken Ortadoğu'daki diğer yeni kurulan devletlerin arasında suni bir devletin en bariz

Grafik: Lübnan Dağı'nda 1866-1868 ile 1913-1914 Yılları Arasındaki Etnik-Dinsel/Mezhepsel Dağılım

Grafik 1

örneği olarak ortaya çıkmıştır. Bununla ilgili William Cleveland'ın Modern Ortadoğu Tarihi isimli kitabının Lübnan ile ilgili kısmında söylediği üzere Fransa'nın Suriye ve Lübnan yüksek komiseri General Henri Gouraud'ın Lübnan Devleti'ni ilan ettiğindeki amacı Lübnan'daki Marunî toplumunun Müslüman Suriye tarafından sindirilmesine karşı korumaktı. Bu sayede Fransa Marunîlere, Lübnan'ın tek ve en büyük dini topluluğu olarak siyasi bir varlık temin etmişlerdir.¹¹¹ Ancak bugün Lübnan'ın başkenti olan Beyrut'un nüfusu o dönemde Hristiyanlar lehine olmasına rağmen civar şehirlerin çoğunluğu Müslümanların lehineydi.^{112, 113} Dolayısıyla bu

¹¹⁰ Elik, **a.g.e.**, s. 37

¹¹¹ William L. Cleveland, Martin Bunton, **A History of the Modern Middle East**, Philadelphia, Westview Press, 2009, s.218 (Çevrimiçi: <http://islamicblessings.com/upload/A-History-of-the-Modern-Middle-East.pdf> 1 Ağustos 2017)

¹¹² Reyhan, **a.g.e.**, s. 219

durum Müslümanların, Maruni-Hristiyan hâkimiyetini öngören bir devlet yönetimi altında kalmalarına sebep oluyor ve yüzyılın geri kalan sürecinde ortaya çıkacak krizlerin ve iç çatışmaların alt zemini oluşturuyordu. Bununla birlikte o dönemde, bugün Ürdün topraklarının sınır olduğu Suriye topraklarının küçük bir bölümünde kalan Cebel-i Dürüz devletinin kurulmasıyla bölünen Dürzi toplumunun Lübnan Dağı'nın tarihsel olarak yönetici aşiretlerinden olan temsilcileri, yeni Lübnan Devletinin sınırları içinde kalmıştı. Dolayısıyla bu durum Dürzilerin Lübnan da siyaseten zayıflamasına yol açmıştı.¹¹⁴ Fransız Yüksek Komiserliği bütün mezheplerin temsilcilerini yer aldığı bir İstişare Konseyi ve 1922'de başkanlığını bir Maruni Hristiyanın yapacağı Temsilciler Meclisini kurdurdu. Bu meclis içlerinde 6 Marunî, 3 Grek Ortodoks, 1 Dürzî, 4 Sünni ve 2 Şii'nin olduğu 17 kişilik bir topluluktu. Ancak 1925 yılına gelindiğinde meclis feshedilmiş, ardı sıra iki sene sürecek büyük bir Dürzi isyanı patlak vermişti. 1926'da Temsilciler Meclisi toplanarak, Lübnan'ın ilk Anayasasını hazırladı.¹¹⁵ Bu anayasanın 7. maddesinde;

“Tüm Lübnanlılar yasalar karşısında eşittir. Herkes eşit derecede vatandaşlık ve siyasi haklarına sahiptir. Herkes ayırım yapılmaksızın kamu yükümlülüklerine ve ödevlerine eşit şekilde bağlıdır.”

şeklinde tüm vatandaşların kanun önünde eşit olduğu belirtilmiş, bununla birlikte anayasanın 95'nci maddesi¹¹⁶;

“Müslümanlar ve Hristiyanlar arasından eşit olarak seçilen Milletvekilleri Parlemtosu, geçiş planına göre dini/mezhebi siyasi (düzenin) kaldırılmasına yönelik uygun tedbirleri alacaktır.

¹¹³ İlber Ortaylı, Editörler: Halil İncalcık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, **Osmanlı Araştırmaları 4**, “19.yy sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Notlar”, s. 103, İstanbul 1984 (Çevrimiçi: http://english.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanli_sy4/1984_4_ORTAYLII.pdf 28 Mayıs 2017)

¹¹⁴ Müttalip Tütüncü, “Lübnan Ortadoğu'nun Krizler Ülkesi”, **Ortadoğu Çatışmaları**, s. 70 (Çevrimiçi: https://www.academia.edu/10505450/L%C3%BCbnan_Krizler_%C3%9Clkesi 20 Mayıs 2017)

¹¹⁵ Lübnan Anayasası, 23 Mayıs 1926 (Çevrimiçi: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lb/lb018en.pdf> 20 Mayıs 2017)

¹¹⁶ Lübnan Anayasası, 1926

Cumhurbaşkanının başkanlığında, Milletvekilleri Parlementosu Başkanı ve Başbakana ek olarak, önde gelen politik, entelektüel ve sosyal figürleri içeren bir Ulusal Komite oluşturulacaktır. Bu Komitenin görevleri, dini/mezhebi düzenin kaldırılmasını garantilemek, onları Milletvekilleri Parlementosuna ve Bakanlar Konseyine sunmak ve geçiş planının uygulanmasını izlemek için araçları araştırmak ve önermek olacaktır.

Geçiş aşamasında:

a. Mezhep grupları, Bakanlar Kurulunun Kurulması sürecinde hakkaniyetli ve eşit bir şekilde temsil edilecektir.

b. Kamu hizmet işlerinde, yargıda, askeri ve güvenlik kurumlarında ve kamu ve karma kurumlarda dini/mezhebi temsil ilkesi, ulusal uzlaşma şartlarına uygun olarak iptal edilir; Bunların yerine uzmanlık ve yeterlilik ilkesi getirilir. Bununla birlikte, Birinci Sınıf makamlar ve bunların eşdeğerleri bu kuraldan çıkarılmış olacak ve görevler herhangi bir mezhep grubuna özel bir iş bırakmadan Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında eşit olarak dağıtılacak, daha ziyade uzmanlık ve yetkinlik ilkelerinin uygulanması sağlanacaktır.” demektedir.

Ancak maddenin başında toplumda adalet ve uyum sağlanması açısından geçici olduğu vurgulansa da bu düzen 1943’de ve 1990’da yapılan yapılan küçük değişikliklerle birlikte bu yapısını koruyarak günümüze değin sürecektir. Özellikle 95’nci maddenin birinci fıkrasında yer alan mezhep gruplarının kabinede eşit temsili konusu siyasetteki hizipleşmeleri arttırmış dönemsel çatışmalara varan ittifaklar oluşturmuştur. Bununla birlikte anayasa çerçevesinde tanımlanmış mezhepler dışındaki toplulukların tanımlanmaması anayasanın 7. maddesindeki tüm Lübnanlıların eşit derecede vatandaşlık ve siyasi haklara sahip olduğu ilkesi ile çelişmektedir. Dolayısıyla bu düzende organize edilmiş bir anayasa Fransa’nın Lübnan üzerindeki siyasi ve iktisadi hakimiyetini güçlendirmekle birlikte, Lübnan’ın suni sınırları içerisinde yer alan farklı unsurları arasında çatışma doğurmuştur.

Fransa ise bu durumu Lübnan'da her daim Marunîler lehine kullanarak çatışma ortamını arttırmıştır.¹¹⁷

Lübnan'ın 1926 tarihli anayasasının 10. maddesinde ise ¹¹⁸;

“Eğitim, kamu düzenine ve ahlakına aykırı olmadığı ve dinlerin veya mezheplerin herhangi birinin haysiyetini etkilemediği sürece özgür olacaktır. Dinsel toplulukların, devletin kamu eğitimi konusunda koyduğu genel kuralları izledikleri takdirde, kendi okullarına sahip olma haklarının ihlali söz konusu değildir.”

Her dinin ve mezhebin kendi eğitim kurumlarına sahip olması imkanı geçmişte olduğu gibi sürdürülmüştür. Ancak ilgili hukuk metninde görünürde farklı bilgi türlerini eşit olarak geçerli sayan alternatif bir bilgi kuramı gibi görünse de, her bilginin kendisini mutlaklaştırıp ötekini yok saymasına vesile olmuş, bilimsel rekabetin bir iktidar mücadelesi ve politik çatışmaya dönüşmesinin önüne geçememiştir.¹¹⁹ Çünkü bu dönemde hakim olan Batı medeniyetinin kapalı medeniyetin ortaya koyduğu bilgi kuramı farklı medeniyet temsilcilerinin ortaya koyduğu bilgileri “bilimsel” olarak ya kabul etmemekte ya da pozitivist referanslarla bir dizi ideal ve normatif kıstasa göre geçersiz saymaktadır. Bu yaklaşıma, eğitim sistemini belirleyen en önemli kurum olan Eğitim Bakanlığının ülkedeki siyasi düzenin belirleyici teamülü olan mezhebi paylaşım sonucunda bir gruba teslim edilmesi de eklenince, eğitim safhasında şekillenen görüşlerin farklılıklarının bir bütünün parçaları olmasını sağlayacak bu önemli organın işlevsizleşmesine neden olduğu gibi mezhebi topluluklar arasındaki geleneksel iktidar mücadelesini ve dış güçlerce harareti arttırılmaya çalışılan politik çatışma ortamının sürekliliğine sebep olmaktadır.

¹¹⁷ Mehmet Serkan Taflıoğlu, “Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı”, **Sosyoekonomi**, Vol. 24, 2016, s. 31-42 (Çevrimiçi:

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000183166> 20 Mayıs 2017)

¹¹⁸ Lübnan Anayasası, 1926

¹¹⁹ Şentürk, **Açık Medeniyet**, s. 81,83

Bununla birlikte Fransa'nın Lübnan üzerindeki hükümdarlığı sebebiyle görünürdeki siyasi otoritenin “modernist batıcı” elit içerisinde seçilmesi, ülke siyasetinin tepeden tabana yaymaya çalıştığı değişimin, bir medeniyet değiştirme fikri üzerine inşa edilmesine sebep olmuştur. Bu usul en çok bir medeniyetin içselleştirme alanı olarak bilimin ve bilimsel düşünce dünyasının olduğu akademinin hakikatin arandığı yer değil, Batı bilimini ticari pazarı haline gelmiş bir ortama dönüşmesine sebep olmuştur.¹²⁰ Anayasanın yapıldığı 1926'dan 1943'de Lübnan'ın bağımsızlığına giden yıllar boyunca, Fransız Yüksek Komiserliğinin ülkedeki yürütme dahil birçok kurumdaki etkisi dolayısıyla, seçimler ve senato gibi kurumlar Hıristiyan topluluklarının lehine olmasına rağmen bu grubun önceliği bile sembolik olmaktan öteye gidemiyordu. Hatta o kadar ki idare dili ağırlıklı olarak Fransızca olmaya başladığında tüm Lübnan toplumunun ortak dili olan Arapça ikinci planda kalıyor, Fransızca idari ve yargı sisteminde resmi dil olmuştur. Bu yaklaşım Osmanlı'nın Arapça dilini kendisinden önceki nesillerden bir miras olarak kabul edip sistemli hale getirmiş olmasının aksine, pek tabii kapalı medeniyetin tek katmanlı dil ve söylem anlayışının bir tezahürünü göstermekteydi.¹²¹ Birçok farklı millete ev sahipliği yapmasına rağmen yerel diller arasından bulunmayan bir dili tepeden inme bir şekilde resmi dil olarak kabul edilmesi, sadece Lübnan'da değil Fransa'nın hükmettiği çok kültürlü Afrika coğrafyasında da görmekteyiz. Bu anlamda kapalı bir medeniyet ötekinin alanındaki yaklaşımının kendi içinde tutarlılığının bulunması referans noktası olarak aldığımız açık ve kapalı medeniyet yaklaşımını doğrular niteliktedir.

Bununla birlikte “Manda Yönetimi Milletler Cemiyeti ile İlgili Hükümlerin” yer aldığı ancak 1943'te bağımsızlıkla birlikte iptal edilen anayasanın beşinci bölümü gerçek egemenliğin ve yetkinin Milletvekilleri Parlamentosunda, Kabinede ya da Cumhurbaşkanında değil Fransız Yüksek Komiserliğinde olduğunu belirtiyordu.¹²² Bu ise anayasanın giriş bölümündeki temel hükümlerin yer aldığı kısmın ilk cümlesi

¹²⁰ Şentürk, a.g.e., s. 52

¹²¹ Şentürk, a.e., s. 89

¹²² Taflıoğlu, a.g.e., s. 31-42

olan; “Lübnan egemen, özgür ve bağımsız bir ülkedir.” ile taban tabana zıt bir durum ortaya çıkarıyordu.¹²³

Esasen Lübnan Devleti tarihi denildiğinde başlangıç olarak kabul edebileceğimiz 1920-43 arası dönem Batılı güçler arasındaki rekabetin ve özellikle Fransa’nın Lübnan’ın dini, mezhebi ve ailevi unsurları üzerinden yansımalarını net bir şekilde göstermektedir. Öte yandan bu dönem, modern bir devlet oluşumunun esasları olan ekonomik, politik ve kültürel anlamda entegre bir toplum düzeninin altını dinamitleyen, bu dönemden itibaren Ortadoğu ve dünyanın genelindeki hakim kapalı medeniyet yaklaşımlarını net bir şekilde göstermektedir.¹²⁴ Bu bağlamda, Recep Şentürk bir medeniyetin kendini konumlandığı yerin ve diğer medeniyetlerle kurduğu ilişkinin temelinde o medeniyetin dünya görüşünde, toplum, tabiat ve dil anlayışında temellendiğini düşüncesi kapalı bir medeniyet düşüncesinin tahakkümü altındaki toplumların durumuna rehber oluşturması açısından önemlidir. Özelde Lübnan toplumu içerisinde yer alan herhangi bir medeniyet temsilcisinin başta kendini, sonra diğer medeniyet temsilcilerini konumlandırması arasındaki kırılma; genelde ise toplumu, tabiatı ve dil anlayışını ortaya koyarken yaşanan kırılmalar Lübnan’ın bu tarihlerden itibaren yaşayacağı yüzyıllık krizler ve iç çatışmaların temellerini göstermektedir. Mezhep çatışmaları, siyasi kavgalar, uzun dönemli iç savaşın kökeninde bu kırılmalar yatmaktadır.

Ortadoğu’da 20. yüzyılın başı itibariyle görünen değişim, açık medeniyetin temel dayanakları olarak ele aldığımız tek bir toplumda çok medeniyetli bir toplum düzeni kurulmasına olanak sağlayan bir örneğini Lübnan’ın tarihinin 1861 ile 1915 arasında gözlemlediğimize benzer bir değişim değildir.¹²⁵ Diğer bir ifadeyle bu dönemde ortaya çıkarılan yeni devletlerin kuruluş referansı, açık medeniyetin belirli değişkenleri olarak bilinen kültürel, dini, etnik ve dil açısından farklılıklara sahip topluluklara karşı sosyal içerme yaklaşımını benimseyen bir yaklaşım

¹²³ Lübnan Anayasası, 1926

¹²⁴ Akarlı, a.g.e., s. 3

¹²⁵ Şentürk, Açık Medeniyet, s. 171 Dipnot

olmamıştır.¹²⁶ 19. ve 20. yüzyıl itibariyle Ortadoğu’da tüm sosyal, siyasi ve ekonomik alanların değişimi sonucunda Batı merkezli tek katmanlı düşünce akımlarının etkisinde kurulan yeni “modern” devlet yapısı, Lübnan’ın çok medeniyetli yapısı içerisinde farklı medeniyet temsilcileri arasında çatışma ortamını hazırlayan en önemli etkenlerden biri olmuştur. Geleneksel olarak var olan farklılıkların entegre bir sistemin eşdeğer kıymetteki unsurları olarak çalışmasındansa birbirlerine tehdit unsuru olarak referans alındığı ve küresel güç çatışmalarının değişkeni haline getirilmesi, devam eden yıllardaki çatışma ve iç savaş ortamının zeminini hazırlamış bugüne değin süren toplumsal olarak bölünmüş bir Lübnan ortaya çıkarmıştır.

Bu sistem altında 1920’den 1943’e kadar yönetilen Lübnan topraklarındaki topluluklar, gerek İkinci Dünya Savaşı’nın Fransa aleyhine olan sonuçlarının da etkisiyle gerekse Hristiyan topluluklar arasında yaygınlaşan Arap kavmiyetçiliğini yumuşatmak için Müslüman topluluklara yaklaşma eğilimi ve bunun devlet idaresindeki temsile yansıyan sonuçları, ortak bir Lübnan içerisinde yaşama düşüncesini olgunlaştırmıştır.¹²⁷ 1930’lardan bağımsızlığa giden süreçte Fransa müdahaleleri ve 1941’de İngiltere ile müşterek olarak Lübnan’ı tekrar işgaline rağmen Lübnan halkının ayaklanmaları sonucunda 1943 yılında Sünni ve Marunî gruplar arasındaki sözlü anlaşma olan Ulusal Pakt’ın ilanı ile birlikte bağımsızlığını ilan etmiştir.

IV. Kapalı Medeniyet Tecrübesi Olarak “Bağımsız” Lübnan Devleti

19. yüzyıl itibariyle başlayan iki köklü medeniyetin temsilcilerinin güç mücadeleleri hakimiyet ve egemenlik kaygısı bir tarafa temelde medeniyet ve insan eksenine getirilen bakış açılarındaki farklılıkları yansıtmaktaydı. Önceki bölümlerde kronolojik olarak verilen, bu güç çatışmasını temsil eden olaylar, krizler ve sonucunda ortaya çıkan yeni yönetim sistemleri ve bunların uygulamaları ile ilgili gözlemlemeye çalıştığımız şey, bu durumların tarafları olan devletlerin,

¹²⁶ Şentürk, a.e., s. 171

¹²⁷ Ekinci, a.g.e., s. 23,24

toplulukların, kültürlerin, dinlerin, mezheplerin veya ulus altı benliklerin hepsinin getirdikleri yaklaşımlara kaynaklık eden ve bu yapıların hepsinin üzerinde bulunan, bunların tümünün dünya görüşünü yansıtan bir form olarak medeniyet düşüncelerinin kıyaslanması olmuştur. 1920'lere kadar açık bir şekilde gözlemlenen bu mücadele, 20. yüzyılın ilk büyük savaşı olan Birinci Cihan Harbi'nin ortaya çıkardığı sonuçlar ile birlikte değişen Ortadoğu'nun, kapalı medeniyetin temsilcileri olarak Fransa ve İngiltere arasında ekonomik menfaatleri doğrultusunda bölüşülmesi ile sonuçlanmıştı. Bu paylaşımın payını alan Lübnan, Fransa'nın 100 yıla yakın bir süredir altyapısını hazırladığı şekilde belirli bir mezhebi grubun diğerlerine baskı unsuru olarak kullanacağı şekilde düzenlenen bir sisteme geçiş yapmıştı. Yani Osmanlı'nın açık medeniyetin çok medeniyetli toplumu sosyal içselleştirme anlayışı doğrultusunda 60 yıllık hassas dengeler üzerine kurduğu hukuk düzeni olan mutasarrıflık sistemi ortadan kaldırılmıştı. 1915-20 arasındaki dönemde bu dengeleri bozarak, tek bir mezhebi grubun domine ettiği bir hale dönüştürünce tahterevalli metaforundan hareketle, dengeyi sağlayan karşılıklı unsurların birbirlerine hücum etmelerine ve sürekli canlı kalan bir kriz ortamının ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Hatta öyle ki, 200 yıllık tarihi içerisinde Batılı güçlerin müdahale etmediği ya da engellendiği her dönemde, Lübnan kendi içinde bu dengeyi kurmaya çalışmış ve karşılıklı grupların bir arada tek bir toplumu oluşturması için adımlar atmaya çalışmıştır.

A. Kapalı Medeniyet Yaklaşımının Bir Sonucu: Dinsel Paylaşımlı Siyasi Sistem

1920-43 arasındaki Fransız mandası olarak idare edilen Lübnan'da, Fransız idaresinin genel stratejisi Lübnan'da bulunan mevcut medeniyet anlayışını değiştirerek Lübnan'luların yaşam alanlarını etkileyen tüm konularda Batı medeniyetinin kavramlarının yer almasını sağlamaktı. Bunun için devlet kademesindeki en üst mevkileri Fransa'nın Hıristiyan Batı medeniyetinin geleneksel bir ortağı olarak gördüğü Hıristiyanlara verilmiş, bu durum diğer gruplar arasında

huzursuzluklara sebep olmuştur.¹²⁸ Fransız manda idaresi bu yıllarda var olan gerginliği yumuşatmak adına Ortodoks Rumlardan bir cumhurbaşkanı seçtirdiyse de bu süre içerisinde başbakanlık yine Hıristiyan Maruniler arasında el değiştirmiştir.¹²⁹ 1920'den 1943'e kadar siyasi belirsizlikler ve istikrarsızlıklarla devam eden, yoğunlukla Hıristiyan Marunilerin domine ettiği bu dönemde çoğunluğu Müslüman kesimler olmak üzere Hıristiyan Protestanlar, Hıristiyan Ortodoksların ve zaman zaman belirli politik Hıristiyan Maruni kesimlerin de bu grubun içinde olduğu dezavantajlı toplulukların Fransız manda idaresini yürüten Fransız Yüksek Komiserliğine yönelik tepkilerinin artmasına neden oldu.¹³⁰ Dini ve mezhebi olarak hali hazırda çeşitli kamplara ayrılmış bulunan, başka bir ifadeyle zaten ayrı iken suni bir şekilde bir araya getirilen Lübnan toplumu bu süre içinde mezheplerin içindeki politik grupların öncülüğünü yaptığı kesimlerin de bölünmesine tanıklık edecekti. 1920-43 arası dönemde Fransız Manda Yönetimine destek olan Maruni kesimin önde gelen isimleri arasında çıkan politik ayrılık ve Fransız manda idaresinin kurumsal kimliğinde biriken öfke, zamanla toplumun tüm kesimlerini birbirine yakınlaştıracak bağımsız bir Lübnan'ın taşlarının dizilmesine vesile olacaktır.¹³¹ Ancak bağımsızlık ile birlikte ortaya çıkan toplumsal uzlaşma bile Fransız manda yönetiminin geçen çeyrek asırda yerleştiği tek katmanlı hukuk yaklaşımını aşamamış, kapalı bir medeniyetin kurumsallaştığını gözlemlediğimiz mezhebi aidiyetlerin hukukun temel konusu olması yaklaşımını derinleştirmiştir. Dolayısıyla bu dönem itibariyle çıkan her fikri ihtilafta taraflar siyasi olarak daha güçlü desteğe sahip olup karşının alanını sınırlayana dek politik bir çekişme içerisinde olmuş, bu durum 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle iç savaşlarla dolu bir Lübnan tarihi ortaya çıkarmıştır.¹³²

Arend Lijphart tarafından *konsosiyonel* ya da *ortaklaşmacı demokrasi* olarak tanımlanan, Lübnan'da 1943'de bağımsızlığın kazanılması ile ortaya çıkan bu yönetim sistemi özellikle çok unsurlu ve derin bölünmelerin olduğu toplumlar için

¹²⁸ Meir Zamir, **Lebanon's Quest: The Search for a National Identity**, 1926-39. I.B.Tauris Publishers, London-New York 1997, s. 3

¹²⁹ Ekinci, **a.g.e.**, s. 25

¹³⁰ Eyal Zisser, **Lebanon: The Challenge of Independence**, I.B.Tauris London-New York 2000

¹³¹ Zisser, **a.e.**, s. 197

¹³² Şentürk, **Açık Medeniyet**, s. 67

uygun bir idare sistemi olarak değerlendirilmiştir. Ortaklaşmacı demokrasi olarak adlandırılan bu sistem bölünmüş toplumlarda gruplar arasındaki temel faktöre dayanmaktadır. Bunlardan birincisi siyasi güç paylaşımı ikincisi ise toplulukların iç özerklikleridir. Güç paylaşımı karar verme mekanizmalarında tüm önemli toplumsal grupların temsiliyetini hedeflerken, toplulukları iç özerkliği ise kültür ve eğitim gibi iç meselelerinde özerkliği manasına gelmektedir.¹³³ Bu sebeple ortaklaşmacı demokrasi olarak tanımlanan bu sistem “güç paylaşım” sistemi olarak da adlandırılmaktadır. Ancak hem bu idare sisteminin sağlıklı çalışabilmesi hem de toplumu oluşturan grupların siyasi ve sosyal haklar bağlamındaki taleplerinin karşılanabilmesi için sistemin özü itibarıyla öngördüğü paylaşım, işbirliği ve ortaklaşma gibi hedeflerin gerçekleşebilmesi, mevcut farklılıkları dikine kesen, idari ve sosyal anlamda adaleti öngören söyleme dayanmaktadır. Bu söylemin oluşabilmesi ise en temelde toplumu oluşturan grupların aynı siyasi sınırlar içerisinde yer alan diğer cemaatler ile ait oldukları cemaat kimliklerinin üstünde yer alan ortak bir üst kimliğin varlığından geçmektedir. Bu üst kimlik, fikri anlamda ayrılmış toplulukların birbiriyle ilişki kurmaları ve birlikte bir toplum ortaya çıkarabilmelerinin en önemli kanallarından biridir. Katı siyasi tutumları hafifleten, bu tutumları ortak bir amaca sevk ederek ayrışmaları aşacak tanımlamalar olmadığında çatışma ihtimali artmaktadır.¹³⁴

Ortaklaşmacı siyasi sistemin sürdürülebilir olmasını sağlayan en önemli etkenlerden biri de topluluklar arasında ortak bir dış tehdit algısının varlığıdır. Fransa'nın İkinci Dünya Savaşına giden süreçte kolonilerinden asker talep etmesi ve imtiyazlı Maruni gruplarca da git gide güvenilir bir dayanak olmaktan çıkması, bağımsızlığa giden yolda Lübnan toplumunu birbirine yakınlaştırmış ve siyasi elitlerin de işbirliğine vesile olmuştur. Öte yandan Lipset bu konuda siyasi açıdan birbiri ile uygun ilişkilere sahip kişilerin ve toplulukların arttığı ölçüde çok unsurlu bir toplumun istikrarlı bir şekilde yürütülmesinin mümkün olacağını dile getirmiştir.¹³⁵

¹³³ Arend Lijphart, **Constitutional Design For Divided Societies** *Journal of Democracy*, Cilt 15, s. 2, 2004 (Çevrimiçi: https://sites.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/stm103%20articles/lijphart%20Constitutional_Design.pdf 1 Ağustos 2017)

¹³⁴ Lijphart, **a.e.**, s. 208-209

¹³⁵ Lijphart, **a.g.e.**, s. 217

1936-1943 yılları arasında gerçekleşen bu gelişmelere detaylı olarak bakacak olursak Lübnan toplumunda Fransa'nın Lübnan'daki varlığının bir dış tehdit olarak ortaya çıkması siyasi belirsizliklerin yükselişe geçtiği 1930'lar itibariyle başlamaktaydı. Bu dönemde Lübnan siyasi hayatının baskın unsuru olan Hıristiyan Maruni kesiminden olan Bişara Huri ve Emile Edde bağımsızlık dönemi ve sonrası da dahil Lübnan'ın en önemli iki politik figürüydü. 1930 yılındabaşbakanlığı sürdüren Emile Edde bu görevden istifası sonrasında, Nisan 1932'de planlanan cumhurbaşkanlığı "seçimi" için aday olmuştu. Cumhurbaşkanlığı seçiminde bir diğer aday Emile Edde'nin başbakanlıktan istifasına sebep olan Bişara Huri'ydi.¹³⁶ Bişara Huri'nin Edde aleyhine yaptığı propagandalar Edde'ninbaşbakanlık sürecinin sonlanmasına vesile olmuş, sonrasında cumhurbaşkanlığı için de adaylıktan çekilmesine sebep olmuştu. Siyaseten Huri vesilesi ile egale edildiğini düşünen Edde seçime giden süreçte Huri karşıtı söylemleri ve aynı dönemde Maruni kilisesin de Huri aleyhine tavır alması, en nihayeti Huri'nin de seçilmesini tehlikeye atmış ve adaylıktan çekilmesine sebep olmuştu.¹³⁷ Bununla birlikte 1932 Lübnan cumhurbaşkanlığı seçimine giderken sonradan aday olan, Müslümanlar arasında ünü yayılan ve Bişara Huri'ye karşı Edde'nin desteğini alan Sünni lider Muhammed Cısr cumhurbaşkanlığı için en kuvvetli aday olarak kalmıştı. Ancak sabık başbakan Emile Edde, Maruni olmasına rağmen rakibi olarak gördüğü Huri'ye karşı Cısr'ı destekleyerek aslında Fransa'nın Lübnan'da Müslüman bir cumhurbaşkanına müsaade etmeyeceği ve seçimi iptal edeceği bilgisiyle hareket etmekteydi.¹³⁸ Dolayısıyla Lübnan siyasi düzlemindeki belirsizlik Mayıs 1932 yılında Lübnan'ın Fransız Yüksek Komiseri Henri Ponsot'un anayasayı ve parlamentoyu feshetmesiyle iyice derinleşecekti.

Bu durum Lübnan'da aynı mezhep içerisinde dahi siyasi çıkarlar ile bölünmelerin ortaya çıkabileceğini gösterirken, aslen fikri ayrılıkların çatışma ortamına dönüşmesinin sebebinin mezhebi farklılıklar değil, Fransız manda yönetiminin ikili bir denge ya da bir kişi veya grubun diğerlerini hegemonyasına temel alan güç

¹³⁶Zamir, **a.g.e.**, s. 73

¹³⁷ Zamir, **a.e.**, s. 74

¹³⁸ Eyal Zisser, **a.g.e.**, s.19

dengesi ile ilgili olduğunu göstermektedir. Lübnan'da mezhebi, siyasi ve ailevi kaynaklı doğal ayrışmaların çatışmalara dönüşmesinin sebebi temelde bu rekabet düşüncesine dayanmaktaydı. Lübnan'daki iç karışıklıkları dini ve mezhebi farklılıklarabağlayan görüşlerin dikkatinden kaçan bir tarihi olgu olan mutasarrıflık dönemi bir tarafa, Fransız manda idaresi altında ortaya konan idari sistemin altında yatan medeniyet düşüncesinin tek katmanlı bakış açısı, temelde kişiler arasında genelde Lübnanı oluşturan topluluklar arasında sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki anlamdaki farklı yaklaşımların çatışmaya dönüşmesinin kaynaklarından olduğu görülmektedir.^{139,140} Bu noktada açık medeniyetin sosyalleştirme aracı olarak fikhın Osmanlı Devletindeki pratik örnekleri Lübnan'ın kendi tarihini de kapsamı dolayısıyla olumsuz anlamda Lübnan'daki kronikleşmiş çatışmaların kaynağını gösterirken olumlu manada çözüme dönük rehber olması açısından önemli örneklerdir. Lübnan'da uzun süre Hıristiyan valileri aracılığı ile huzurlu bir yönetim idame ettiren halefi Osmanlı'nın aksine Fransa, tek katmanlı bakış açısının da bir sonucu olarak toplumu oluşturan gruplardan salt birinin diğerlerine hakimiyetini öngördüğü için, çatışmaya varan rekabet halinin sürekliliğine sebep olmuştur.¹⁴¹

Bunun örneklerini daha net gördüğümüz 1930'lu yıllarda anayasanın ve parlamentonun feshi sonrası 1932'de cumhurbaşkanı Charles Dabbas'ın da istifa etmesi ile iyice gerilen Lübnan siyaseti ve anayasanın tekrar yürürlüğe konmasına dönük artan tepkiler, Fransız Yüksek Komiserliğinin en nihayeti 1934'de anayasayı tekrar yürürlüğe koymasını ve seçimlerin tekrar yapılmasını sağladı. Bu geçiş döneminde Fransız manda yönetimi geçici isimler ile cumhurbaşkanlığını yönettiyse de 1936 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Emile Edde kazanmış, Fransız manda rejiminin son bulmasını ve Lübnan'ın tam bağımsızlığı taleplerini dile getiren bir siyaset izleyen Bişara Huri'nin 1932 seçimlerinde olduğu gibi 1936 seçimlerini de kaybetmesiyle sonuçlanmıştı. Bağımsızlık yanlısı Bişara Huri'nin egale edilmesinin etkisiyle, Fransa Lübnan'ın Fransız askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlarını öncelemesi koşuluyla ve 1932'deki nüfus sayımına atıfla, yönetimin

¹³⁹ Şentürk, **Açık Medeniyet**, s. 143

¹⁴⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2005, s. 729

¹⁴¹ Zamir, **a.g.e.**, s. 3

mezheplerin nüfus oranlarına göre paylaştırıldığı bir sistemi ihtiva eden bir anlaşmayla 1936'da Lübnan'ın "bağımsızlığını" kabul etti.^{142,143} Her ne kadar Fransa Parlamentosu 1939'a kadar bu anlaşmayı imzalamamış olsa da 1937'den itibaren yürürlüğe girmiştir. 1939 yılında ise Fransa'nın Lübnan topraklarını ve karasularını askeri amaçlar ile kullanması, Lübnan ordusunun tüm ihtiyaçlarının Fransa tarafından temin edilmesi garantisine karşılık Lübnan "tam bağımsız" bir şekilde Milletler Cemiyetine üye olmuştu. Lübnan'lı Müslümanların bu anlaşmaya sert tepki koymaları ve yıllardır biriken tepkileri, 1936 yılında cumhurbaşkanı Emile Edde'nin başbakan olarak Sünni bir Müslüman olan Hayreddin Ahdab'ı atayarak toplumun Müslüman kesimlerinde artan tepkileri yumuşatmaya çalışılmıştır. 1936 anlaşmasındaki yaklaşım itibarıyla de aslen toplumsal huzursuzlukların giderilmesinden önce kendi şahsi menfaatlerini önceleyen bir politika izleyen Fransa simgesel değişiklikler ile artan tepkileri yumuşatmaya çalışarak bu pragmatizmini sürdürmeye çalışmaktaydı. Ancak ikinci dünya savaşıyla Fransa aleyhine gelişen durumlar Fransa'nın kendi topraklarındaki egemenliğini tehdit eder hale gelmesi, Fransa'nın Lübnan'daki çıkarlarını ikinci plana atmasına sebep olacaktı. Bu durum dolayısıyla Fransız manda yönetiminin etkisiyle seçilen Lübnan'ın yeni cumhurbaşkanı Emile Edde ve Sunni Başbakanın yönettiği hükümet için de olumsuz sonuçlar doğuracaktı.¹⁴⁴

1936 yılı itibarıyla, Fransız manda yönetimi, Lübnan idaresinde gözettiği Maruni mezhebi önceliğini, yürütmenin en önemli pozisyonu olan cumhurbaşkanlığında Emile Edde ile sürdürmeye devam ettirdiyse de siyaseten fırsat tanımadığı bir diğer Maruni lider Bişara Huri'yi bir anlamda kenara itmişti. Bişara Huri kendi siyasi kariyeri aleyhinde gelişen olaylar dolayısıyla Emile Edde'ye göre nispeten daha ılımlı bir politika izleyerek bağımsız Lübnan ideali ve Müslümanlar arasında Arap milliyetçiliğini engellemek için onlarla uzlaşmak gerektiği düşüncesindeydi.¹⁴⁵ Bu düşüncelerin etkisi ve Huri'nin son iki seçimde Fransızların desteğini alamaması ve

¹⁴² Zisser, **a.g.e.**, s. 25

¹⁴³ Ekinci, **a.g.e.**, s. 25

¹⁴⁴ Ekinci, **a.e.**, s. 24,25

¹⁴⁵ Ekinci, **a.e.**, s. 24,25

de Maruni toplumu içerisinde Emile Edde'ye karşı etkili olamaması, Müslüman Sünni gruplarla yakınlaşarak bağımsız bir Lübnan için birlik oluşturmaya vesile oldu.¹⁴⁶ Zamanla bu düşüncenin kabul görmesi, 1936 ile 1943 arasındaki dönemde muhalefetin bu düşünce etrafında toplanmasına ve bağımsızlık yolunda yine mutasarrıflık dönemindekine benzer bir şekilde Fransız sömürge idaresine karşı doğal olarak ortaya çıkan Hıristiyan-Müslüman birlikteliğine vesile olmuştur. İşte Arend Lijphart tarafından ortaklaşmacı idari sistemin sürdürülebilirliğini arttıran en önemli etkenlerden biri olarak sıraladığı bir dış tehditin varlığının bir örneği de Lübnan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıktığı bu dönemde karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁷

Bu dönemin mutasarrıflık dönemi ile belkide nadir ortak noktalarından biri de Lübnan'da Fransız müdahalesi karşılığında bir arayagelen siyasi elitlerin bu karşıtlık vesilesiyle toplumsal uzlaşma zemini bulmuş olmasıdır. Siyasi elitlerin karar verme mekanizmalarındaki sorumluluğun yükünü işbirliği ile paylaşılması ortaklaşmacı ya da diğer adıyla güç paylaşımli hükümet modeline fayda sağlayacak en önemli etkenlerden biridir.¹⁴⁸ Lübnan'da siyasi elitlerin bu iş birliği çatışma ortamının kaynağının toplumun çok unsurlu yapısının değil adaletsiz bir güç dengesinin oluşturulmaya çalışılması ile ilgili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla siyasi düzlemde görülen bu birliktelikler mezhebi ayrımların çatışma sebebi olduğu iddiasını da çürütmektedir. Bağımsızlığa giden süreçte ortak bir motivasyon altında Müslüman Sünni ve Hıristiyan Maruni kesimler bir araya gelebilirken, ilerleyen yıllarda diğer mezhebi gruplar da benzer siyasi ittifaklar ile bir araya gelebilecekti. Aslen bu, Lübnan Dağı ve çevresindeki topluluklar için yabancı oldukları bir durum değildi. Mutasarrıflık dönemi içerisinde ele aldığımız dönem bu tarihten 50 yıl önce sürmekteydi ve görüldüğü üzere Lübnan'ı oluşturan aynı farklı dini ve mezhebi kesimler ile barış içinde tek bir toplum düzeni oluşturabilmişlerdi. Bu noktada Lübnan'da gerek mikro düzeyde kişiler arasında gerek makro düzeyde toplumlar ve farklı medeniyetlerin temsilcileri arasında hiyerarşik bir ilişkiyi temel alan

¹⁴⁶ Zisser, a.g.e., s. 118

¹⁴⁷ Lijphart, a.g.e., s. 217

¹⁴⁸ Lijphart, a.e., s. 218

katmanların birbirini kilitleyebildiği bir yaklaşım, uzlaşmanın aksine çatışma ortamını sürekli hale getirmiştir. Her ne kadar Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki bu uzlaşma, Fransa'nın anavatanındaki iç meselelerin Lübnan'a olan olumsuz yansımaları ile birlikte Lübnan içerisinde Fransa'nın hükümdarlığına karşı biriken ayaklanmaları ve Lübnan'ın bağımsızlığa giden süreci hızlandıracaktı.

Lübnan'da 1930'lu yılların karışık politik ortamı devam ederken, aynı yıllarda Avrupa'da İtalya'nın Etiyopya (Habeşistan'ı) işgali ile Akdeniz'de Fransa için bir tehdit haline gelmesi, Almanya'nın İngiltere ve Fransa aleyhine başlattığı çalışmalar Fransa için tehdidin boyutu arttırıyor ve ilgisinin Ortadoğu'dan kendi coğrafyasına kaymasına sebep oluyordu.¹⁴⁹ Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı bu durum, Fransa'nın Lübnan üzerindeki hükümdarlığını zayıflatmış, Maruni toplumunun da bağımsızlık yolunda Müslüman Sünni topluluklarla işbirliğine gitmesine ve bu yönde siyaset yapan Hıristiyan Maruni Bişara Huri ve Müslüman Sünni Riyad Sulh'ün popülerliğinin artmasına vesile olmuştu. İkinci Dünya Savaşı sadece Avrupayı değil Avrupayla doğrudan veya dolaylı ilişki halinde olan Ortadoğu gibi coğrafyaları da negatif olarak etkilemekte, savaş koşulları altında geçen yıllarda Lübnan'da da artan gıda temini sorununa ve siyasi belirsizliğin derinleşmesine sebep olmuş, bu da halkın ayaklanmasına neden olmuştu. Gelişen olaylar sonucu ülkede düzeni sağlayamayan Fransa 1941 yılında anayasayı feshetmiş ve meclisi askıya almış, bunun üzerine cumhurbaşkanı Emile Edde de istifa etmiştir.

Bu durum Fransa ve Lübnan arasından 1936 yılında Lübnan'ın bağımsızlığına giden yolu açan anlaşmanın da geçerliliğini kaybetmesine vesile olmuştu. Ancak asıl kırılma aynı yıl yani anayasanın feshedildiği 1941 yılı yazında Fransız-İngiliz müşterek kuvvetlerinin Lübnan'ı tekrar işgal etmesiyle gerçekleşecekti. Bu durum Lübnanlıların tümünün bağımsızlık konusundaki tutumlarının daha da kuvvetlenmesine neden olmuştu. Devam eden yıllarda Fransa ve İngiltere'nin Lübnan üzerinde çekişmeye başlamaları, Lübnan iç siyasetine da yansımış, Müslümanlar ve Hıristiyanların olduğu bir kesim İngiltere tarafında yer almış, ülke

¹⁴⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 199

yine dış kaynaklı etkilerin sonucunda yeni bir kamplaşma yaşamasına sebep olmuştur.¹⁵⁰

Ancak bu durum bir yandan da Lübnan'ın bağımsızlığına giden sürecini hızlandırmıştır. Kendi lehine yükselen muhalafeti gören İngiltere'nin seçimlerin yapılması yönündeki baskısıyla 1943 yılında Fransa'nın Lübnan anayasasını tekrar yürürlüğe koyması ve seçimleri tekrar etmesi Bişara Huri'nin cumhurbaşkanı olarak seçilmesiyle ve Riyad Sulh'ün başbakan olarak atanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum Hıristiyan-Müslüman ittifakının daha da gelişmesini sağlayarak bağımsızlık yolundaki en önemli adım olan Misak-ı Vatan bir diğer deyişle Ulusal Pakt olarak adlandırılan sözlü bir anlaşma ile devam etmişti. Bu noktada İbn Haldun'un medeniyetler arası çatışmayı değer farklılığın değil öteki medeniyetler üzerinde hegemonya kurma çabası ile sebeplendirme tezinin bir örneğini de gözlemlemektedir. Farklı değer yargılarına sahip olsalar da Müslüman ve Hıristiyan kesimlerin belirli gruplarının bir araya gelmesinin sebebi mülk üzerinde tek başlarına bir güç tesis ettiremeyecekleri için bir ittifak oluşturarak bunu gerçekleştirmektir. Bu değişim aynı zamanda medeniyet içi çatışmaların ve değişen yönetici sınıfın kabilesel asabiyetlerini kavmi asabiyete taşıma niyetinin ortaya konduğunu göstermesi açısından da önemli bir örnektir. Lübnanlılık düşüncesinin temel taşlarını oluşturması niyetiyle ortaya konan bu anlaşma devam eden yıllarda anayasa nispetinde değer görecektir, Lübnan'ın mevcut hukuki düzeninin temel dayanaklarından biri olacaktır. Ancak mevcut anayasal sistemin paradigmaları ile hareket edilmesi dolayısıyla sadece kısa süreli sükunet ortamı sağlayabilen bu uzlaşma, Misak-ı Vatan olarak şu iki temel prensip üzerine inşa edilmiştir.¹⁵¹

1. Lübnan'daki topluluklar arasındaki güç ve nüfuz ilişkilerinin, 1932'deki nüfus sayımı ve anlaşmaya göre belirlenmiş olan mezheplerin nüfustaki yüzdeleri gücüne oranla tahsis edilmesi; ve buna göre cumhurbaşkanlığı pozisyonunun bir Maruni'ye, başbakanlığın bir Sünni'ye, meclis başkanlığının bir Şii'ye verilmesi; meclisteki dağılımın 6 Hıristiyan'a 5 Müslüman olacak

¹⁵⁰ Zisser, a.g.e., s. 31

¹⁵¹ Zisser, a.e., s. 58

- şekilde dağıtılması; hükümet ve idari kurumlardaki mevki paylaşımlarının da aynı orana göre yapılması üzerinde anlaşma sağlanmıştır. Örneğin; savunma bakanı genellikle Dürzi bir kişi olduğunda, ordu komutanının Maruni bir kişi olması kararlaştırılmıştır. Lübnan'ın beş eyalet bölgesinin valileri beş büyük mezhebe göre bir Maruni, bir Sünni, bir Şii'ye, bir Ortodoks Rum'a, bir Dürzi'ye veya bir Katolik Rum'a paylaşılacaktır.*
2. *Lübnan Arabi bir veçhede sahip olsa da bir Arap devleti değildir. Lübnan bağımsız, egemen ve özgün bir devlet olarak Arap ülkeleri ile işbirliği yapma çerçevesinde Arap dünyasının bir parçasıdır. Ve Lübnan Batı ile geleneksel bağlarını sürdürürken, Batı'nın Ortadoğuya sızmasını sağlayacak bir köprübaşı olarak kullanılmasına müsaade etmez.¹⁵²*

Lübnan'ın günümüzdeki siyasi yapısının ve anayasanın bir parçası olarak görülen bu ilkelere ek olarak önemli kararların tek bir dini, siyasal, etnik grup tarafından alınamayacağı; ve verilecek bir kararda, bütün gruplar arasında uzlaşma ve anlaşma sağlanması gerektiği ilkesi de mevcuttur. Ulusal Pakt ile birlikte yükselen Lübnan toplumunun temsilcilerinin bağımsızlık yolundaki ittifakı meclisin Fransız Yüksek Komiserliğinden manda idaresinin kaldırılması talebi ile genişlemişti. Ancak Fransız Komiserliğinin bu talebi reddetmesi sonrası, Riyad Sulh ve Bişara Huri önderliğindeki meclis 1926 anayasasının "Manda Yönetimi Milletler Cemiyeti ile İlgili Hükümlerin" başlıklı beşinci bölümünün tüm maddelerini kaldırmasıyla bağımsızlık yolunda önemli bir adım daha atılmıştır. Fransa'dan tam bağımsız olabilmek için bir kaç yıl daha beklemek zorunda kalan Lübnan, buna rağmen 1944 yılında sırasıyla Sovyet Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından tam bağımsız olarak tanınmıştı. Devam eden yıllarda gerek iç baskılar gerek Amerika'nın başını çektiği devletlerin Lübnan'ın bağımsızlığı konusundaki baskıları Fransa'nın durumu kabul etmek zorunda kalmasına ve İngiliz askerleri ile birlikte 1946 yılı itibariyle

¹⁵² Zisser, a.g.e., s. 59

Lübnan'daki tüm yabancı güçlerin çekilerek Lübnan'ın bağımsızlığını tanınmasıyla sonuçlandı.^{153,154}

1920 ile 1943 yılı arasında Lübnan'da süren Fransız manda idaresi artık sona ermişti. Bunun üzerine Lübnan meclisi 1926 yılında yapılan Anayasa'nın manda idaresini meşru kılan 10 maddesi iptal etmiş, bağımsızlığını ve egemenliğini belirten yeni 10 madde eklemiştir. Bir anlamda, Fransız mandası altında geçen 26 senelik siyasi belirsizlikler ve toplumsal kutuplaşmaların yoğun olduğu bir dönem sonrası, Osmanlı idaresindeki özerk Lübnan Dağı mutasarrıflık idaresinin geleneksel bazı yaklaşımları uygulanmaya çalışıldığı düşünülse de sonucu itibarıyla yönetimin dinsel ve mezhebi cemaatlere paylaştırılması tek bir toplum ortaya çıkartmaktan ziyade toplum içerisindeki ayırım noktalarını derinleştirmiştir. Örneğin; 1943 yılında Anayasa'nın 95. maddesinin ilgili kısmında;

a. Mezhep grupları, Bakanlar Kurulunun Kurulması sürecinde hakkaniyetli ve eşit bir şekilde temsil edilecektir.

b. Kamu hizmet işlerinde, yargıda, askeri ve güvenlik kurumlarında ve kamu ve karma kurumlarda dini/mezhebi temsil ilkesi, ulusal uzlaşma şartlarına uygun olarak iptal edilir; Bunların yerine uzmanlık ve yeterlilik ilkesi getirilir. Bununla birlikte, Birinci Sınıf makamlar ve bunların eşdeğerleri bu kuraldan çıkarılmış olacak ve görevler herhangi bir mezhep grubuna özel bir iş bırakmadan Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında eşit olarak dağıtılacak, daha ziyade uzmanlık ve yetkinlik ilkelerinin uygulanması sağlanacaktır. ibaresi belirtilmektedir.

Bu çerçevede mezhebi grupların devlet idaresinde adil temsiline yönelik madde ve yazılı olmayan Misak-ı Vatani (Ulusal Pakt) çerçevesince yeni bir düzenlemeye gidilmişti. Cumhurbaşkanı'nın Maruni, başbakanın Sunni, meclis başkanının Şii ve başbakan yardımcısının Ortodoks Rum olacağı ve meclisteki 30 Maruni, 11

¹⁵³ Ekinci, a.g.e., s. 24,25

¹⁵⁴ Zisser, a.g.e., s. 93

Ortodoks Rum, 6 Katolik Rum, 4 Ortodoks Ermeni, 1 Katolik Ermeni, 1 diğerk gruplardan, 20 Sunni, 19 Şii ve 6 Dürzi üyenin olacağı bir düzen tesis edilecekti.

Lübnan her ne kadar güç paylaşımli kalıcı karma hükümet sistemi ile ortaklaşmacı bir demokratik sistem ortaya koymaya çalışmışsa da özellikle Ulusal Paktın kurucuları olan siyasi elitler arasında sistemin işlerliğı adına Lübnanlılık adı altın bir üst ulus kimliğı inşa etme konusunda bir girişim olmamıştır. Bununla birlikte Lübnan'ı oluşturan toplulukların küreselleşmenin ve dolayısıyla ulus devletin ötesine ulaşan etnik ya da dini temelli siyasi bağlantıları Lübnan'ın uluslaşma sürecini sekteye uğratmış, hemen hemen tüm etnik ve mezhebi topluluk devlet dışı gruplar ile çeşitli etkileşimler içerisinde olmuşlardır. Dolayısıyla Lübnanlı gruplar ve dış unsurların içsel, bölgesel ve hatta küresel etkileşimlerinin hesaba katılmadan hazırlanan devletin güç paylaşımli düzeni ister istemez devlet merkezli bir sistemin kilitlenme ihtimalini arttırmıştır. Gerçekten de, Lijphart'ın ortaya koyduğu mezhebi ayrıma dayalı kalıcı karma hükümet sistemi olarak nitelendirebileceğimizi ortaklaşmacı demokratik yapı etnik ya da dini anlamda zayıf ilişkilere sahip, suni bir devlet olarak ortaya çıkmış devletlerde tatmin edici bir uygulama sağlamamıştır.

155

Ulusal Pakt'ın özünde yatan ilke her konuda mezhepler arasında uzlaşma olması gerektiğı şeklinde olmasına rağmen hükümet ve yönetimdeki diğerk görevlerin, farklı dinsel cemaatler arasında paylaştırılmış olması Lübnan coğrafyası üzerinde ayrışık bir nüfus dağılımına sahip Lübnan toplumunun idaresini zorlaştırmıştır. Nüfus değişimlerinin doğrudan etkisi altında olması Lübnan'da Ulusal Pakt ile ortaya çıkan ortaklaşmacı demokratik sistemin uygulanabilirliğini gerek ulusal gerek uluslararası çapta zorlaştıran bir konu olmuştur. Özellikle bölgesel çapta yaşanan gelişmeler ile birlikte göç sorununun eklenmesi sistemin daha da zor işler hale gelmesine, toplumun mevcut ayrımlarının derinleşmesine ve yeni ayrımların eklenmesine neden olmuştur. Farklı unsurların siyasi gücü nüfuslarına oranla paylaşması sebebiyle

¹⁵⁵ Imad Salamey ,Paul Tabar, "Consociational Democracy and Urban Sustainability: Transforming the Confessional Divides in Beirut", **Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics**, 7:2-3, s. 239-263

ortaya konan ortaklaşmacı hükümet sistemi değişen nüfus yapısıyla birlikte tekrar eden çatışma ortamlarına zemin oluşturmuştur. Bu durum ilerleyen yıllarda dışlayıcı ve hasmane bir politik ortama sebep olmuş, sonuç olarak var olan mezhebi ve etnik alanlar tehlikeli bir şekilde birbirinde uzaklaşırken, kendi içine kapanan daha otoriter yapıya dönüşmeye başlamıştır.¹⁵⁶ Bu sebeple Michael C. Hudson bu noktada, Lübnan siyasi sisteminin politika planlama veya yürütme üzerine değil geleneksel grupların bir birleri ile ilişkilerini sürekli olarak ayarlamak olduğunu iddia etmektedir.¹⁵⁷

Burada sistemin ortaklaşmacı idare sisteminin gereklerini tamamlayamamış olması bir yana asıl temel yanlış, mezhepsel ayrımların ve etkin farklılıkların ya da genel manada Lübnan kimliğine sahip vatandaşların vatandaşlık haklarını, buna bağlı olarak siyasi ve sosyal hak ve ödevlerini belirleyen parametrelerin en temelde insan olma ve Lübnan ortak kültürüne bağlı olma durumlarına dayanmamasıdır. Lübnan toplumunun ekseriyeti kendisini önce mezhebine ve etnisitesine göre tanımlaması somut bir veri olarak kabul edildiğinde dahi ortaya koyulması gereken hukuki ve idari sistemin bireylerin mezhebi aidiyetlerini zorunluluk gibi varoluşsal değil tercihsel bir durum olarak tanımlaması gerekmektedir. Lübnan'ın çok unsurlu yapısının bir ögesi olarak her unsur kültürel manada özerkliğini korurken siyasi temsil konusundaki güç dengesi, nüfus değişimleri de dikkate alınarak her seçim döneminde güncel tutulmalıdır.

Bu yeni düzen mutasarrıflık döneminin toplum içerisindeki farklılıkların tümünü bir denge içerisinde sisteme katmasının aksine farklılık noktalarının derinleştirmekteydi. Devlet idaresini oluşturan her mekanizmada eşit ve adil temsilin görüldüğü mutasarrıflık sisteminin aksine burada güç paylaşımını ve alt kimliklerin iç özerklikleri arasında bağlantıların olduğu kurumsal mekanizmaların mezheplere ve dinlere paylaştırıldığı, farklılıkların sosyal çatışmaya dönüşme ihtimali barındıran krizlere sebep olabilecek her erkin bir diğerini kilitleme potansiyeli olduğu bir sistem

¹⁵⁶ Salamey , Tabar, **a.g.e.**, s. 240

¹⁵⁷ Lijphart, **a.g.e.**, s. 218

yerleştirilmişti. Siyasal sistemin Lübnan toplumunu oluşturan kesimlere belirlisınırlar dahilinde paylaştırılması, bu kesimlerin arasındaki geleneksel çekişmenin yoğunluğunu artırdığı gibi kesimlerin kendi içindeki ailevi mücadelelerinin de sertleşmesine neden olmuş ve devletin her kademesinde açık bir güç savaşı başlamıştır. Her grup kendi ekseninde yer alan kişilere devlet kadrolarında önemli görevler verme yarışına girmiştir.¹⁵⁸

Lübnan 1920’da Fransız manda yönetimi altında olduğu dönemden itibaren hukuki anlamda tutarsız yaklaşımların bir örneğini, Evrensel İnsan Hakları beyannamesine imza atmasına karşın bu alandaki özgürlükleri kısıtlayan yeni yönetim sistemi dolayısıyla da yaşamıştı. Osmanlı’nın 1860-1915 yılları arasında ortaya koyduğu idari düzenin Hanefi fikhının insanın insan olması dolayısıyla sahip olduğu dokunulmaz hakları olduğu fikrine dayanan ya da Birleşmiş Milletler Deklarasyonu’nun 6. Maddesinde de belirtildiği üzere: “Herkesin, her yerde, hukuktan önce, şahıs olarak tanınma hakkı vardır.” fikri yerine, insanları dini, mezhebi, kültürel farklılıklar gibi sivil hakları ilgilendiren konular temelinde tanımlayan bu düzen ister istemez kendi asli unsurlarını bile ikinci sınıf gören bir anlayışı ve dolayısıyla çatışma ortamını doğurmuştur. Bireysel özgürlükler ile ilgili gerekli haklar, mezhebi aidiyete göre paylaştırılan siyasi sistem dolayısıyla kısıtlanmıştır. Bununla birlikte siyasi sistemde meclis seçimlerine sadece Hıristiyanların ve Müslüman adayların katılmasına izinverilmesi dolayısıyla, farklı sebeplerle ülkede bulunan ve vatandaşlık hakkı kazanmış diğer dinleremensup kişilerin eşit siyasi katılım ilkesi Anayasa ve Ulusal Pakt gereği uygulanamamıştır. Siyasi iktidara katılımı güvence altına alan siyasi vatandaşlık dini grupların elitlerini son 200 yıllık iktidarlarının tekeli sebebiyle çığnınmeye devam etmişti.¹⁵⁹ Hal böyle olunca, en temel insan haklarından bile mahrum kalmış bireyler ve toplumlar için bitmek bilmeyen toplumsal düşmanlıkların ve kan davalarının ortaya çıktığı uzun bir döneme girilmekteydi.

¹⁵⁸ Tütüncü, **a.g.e.**, s. 70

¹⁵⁹ Reyhan, **a.g.e.**, s. 8

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Fransa'nın Lübnan üzerindeki gücünün zayıflamasıyla Fransa'yı hamisi olarak gören belirli Hıristiyan Maruni kesimler silahlı milis güçleri oluşturması Müslümanların da silahlanmasına sebep olmuştu. Ancak bağımsızlık ile kısa süreli sükunete eren Lübnan ekonomik olarak gelişme kaydetmiş, bu süre içerisinde nüfusunda da ciddi bir artış ve değişim olmuştu. Hızla artan Şii nüfusuna, 1948 yılında Lübnan'ın güneyindeki Filistin topraklarında İsrail devletinin kurulması ve Arap-İsrail savaşı sonrası Lübnan'a göç öden Filistinlilerin de etkisiyle Lübnan nüfusu ve demografik yapısı Hıristiyanların aleyhine hızla değişmişti.¹⁶⁰ Bu dönemde özellikle İsrail'in kurulması ile başlayan bölgesel gerginlik ve Ortadoğu'da yaşanan değişimler Lübnan'ı da direkt etkilemekteydi. Fransa'nın Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünü yaptığı Batı medeniyeti temsilcilerince bölgeden bir şekilde tasfiye edilmesiyle doğan güç boşluğunu doldurmak için Sovyet Rusya ve Amerika rekabet içindeydi. Ortadoğu coğrafyasında yükselen Arap milliyetçiliğinin etkisiyle bölgede devletler arası artan gerilim iyice tırmanmaktaydı.

Bölgedeki bu gelişmelerle birlikte Lübnan'da 1952 yılında Bişara Huri ile Kemal Şemun arasında geçen çekişmeli cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sokak çatışmalarına dönüşmesi ile artan gerginlik bir sonraki genel seçimde de sürecekti. 1957 Haziran'ındaki genel seçimlerde, 1952 cumhurbaşkanlığı seçiminin galibi Kamil Şemun seçimlere hile karıştırarak, cumhurbaşkanlığı görev süresi Anayasa'ya göre bir dört yıl daha uzatılmayacağı halde, bunu sağlayacak bir parlamentonun seçilmesini sağladı.¹⁶¹ Aynı yıl Fransa'nın Ortadoğudan çıkarılmasından sonra ortaya çıkan boşluğu doldurmak isteyen Amerika'nın bölgeye müdahalesine hukuki zemin oluşturması için ortaya attığı Eisenhower Doktrin'ini destekleyen ve Lübnan adına kabul eden Kamil Şemun'un bu kararı, Arap milliyetçiliği duyguları kabaran Müslüman kesimler tarafından büyük reaksiyonla karşılandı. Sonrasında Kamil Şemun'un bu tavırları kendisine karşı şiddetli bir tepkiye dönüşerek Lübnan halkının

¹⁶⁰ Tütüncü, **a.g.e.**, s. 70

¹⁶¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 510

ikiye bölünmesine sebep oldu.¹⁶² 1958 yılında Lübnan’da bir gazetecinin öldürülmesi ile başlayan gösteriler, Batı karşıtı ciddi bir ayaklanmaya dönüştü. Gösteriler sırasında Beyrut’taki Amerikan Haberler Merkezi’nin yakılması sonrası cumhurbaşkanı Kamil Şemun, Suriye’yi hedef göstererek Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine şikayette bulunduysa da, gözlemciler bu olaya Suriyenin iştirakine dair bir şey bulamadı. Bu durum her ne kadar Amerika’yı Lübnan’a müdahale konusunda tereddütte bıraktıysa da, Temmuz 1958’de Irak’ın Batı yanlısı monarkının ve hükümetinin askeri bir darbe ile devrilmesi, Batı’nın Ortadoğudan tasfiye olacağı korkusuna sebep olacak ve 15 Temmuz 1958 itibariyle Lübnan’a Amerikanaskerlerinin çıkmasıyla sonuçlanacaktı.

Batı medeniyetinin kendisi dışında kalan coğrafyalara müdahaleci ve sömürgeci yaklaşımı temsilcisi değişse de ilkesel olarak tutarlılık arz etmekteydi. 20. yüzyılın ilk yarısını Fransız ve İngiliz müdahalesi içerisinde geçiren Ortadoğu’da, Fransa yerine Amerika Birleşik Devletleri gelmiş, karşıt pozisyonda da olsa kolonyalist düşünce açısından benzer bir tavır içerisinde olanSovyet Rusya da eklenmişti. Bu girişimlerin arttığı 1957 yılında Amerikan Başkanı EisenhowerOrtadoğu’ya müdahale için temel oluşturacak bir mesaj yayınlarken, bu öneriyi Amerikantemsilciler meclisine iletti;

1. *Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak.*
2. *Bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım yapmak.*
3. *Bu ülkelerin istemeleri şartıyla “milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında” Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması.¹⁶³*

Burada kabul edilen bu ilkeler Amerika Birleşik Devletleri’nin amaçlarını ortaya koymakla birlikte daha sonra Eisenhower doktrini olarak dünyaya duyurulmuştu. Bu doktrin ile Amerika, Fransa ve İngiltere’nin Ortadoğuda bıraktıkları boşluğu

¹⁶² Armaoğlu, a.e., s. 510

¹⁶³ Armaoğlu, a.e., s. 199

doldurmak için adım atmakta ve aynı zamanda Sovyet Rusya'nın bölgedeki hamlelerine karşılık vermekteydi. Bu rekabet her ne kadar uluslar arası ekonomik ve siyasi bir güç mücadelesi gibi görünse de özünde aynı medeniyet algısının sonuçlarını yansıtmaktaydı. 20. ve 21. yüzyılın dünyasında engellenemez bir şekilde içinde bulunduğumuz çok medeniyetlilik olgusu karşısında çözüm olarak gücü elinde bulunduran medeniyet temsilcilerinin ötekine kurmaya çalıştığı hakimiyetin, ötekini yok etmek veya en hafif ifadeyle ikincil görerekmetalaştırılması Lübnan örneğinde görüldüğü üzere çatışma ve savaş ortamı oluşturmaktan başka bir sonuç vermemektedir.

1958 itibariyle Lübnan'ın yönetim sistemi, 1920 sonrası kurulan düzenin günün şartlarına uygun şekilde düzenlenmiş hali olmasına rağmen, Fransız mandası döneminde kurulan idareye hakim olan düşünce yapısının özünü korumaktaydı. Çok medeniyetli Lübnan toplumunun çatışma üreten sistemi sürerken bu tarihlerden itibaren bu kriz ortamına yeni bir değişken olarak İsrail sorunu da eklenmişti. 60'lı yıllar nispeten Lübnan toplumunun tüm kesimlerince desteklenen ordu komutanı Fuad Şihab'ın cumhurbaşkanı olması ve çoğulcu politikalar gütmesiyle sakin geçse de, İsrail'in 1967 yılında Arap Devletleri Koalisyonu ile yaptığı Altı Gün Savaşı ya da diğer ismiyle Üçüncü Arap-İsrail Savaşı'nın sonuçları Lübnan'ın zaten mevcut olan kriz ortamını iyice derinleştirmiştir. Filistinli grupların Lübnan'a göçü ve Lübnan'ı merkez alarak kurdukları silahlı direniş hareketi Filistin Kurtuluş Örgütü, çatışmalar ülkesi Lübnanı uluslar arası bir savaş ortamına sürüklenmesine sebep olacak, 1975'den 1991'e kadar süren bir iç savaşa, 1976'da Suriye'nin, 1978 ve 1982 yıllarında ise bu iç savaşa bağlı olarak İsrail'in işgaline uğrayacaktı. Bu süreçte uluslar arası aktörlerin katılımı ile toplum daha da fazla parçalanmış, Lübnan'ın devlet yapısı neredeyse işlevsiz hale gelmişti. Lübnan'ı oluşturan neredeyse tüm unsurların birbiri ile savaş içinde olduğu ve sürekli değişen karmaşık ittifaklar arasında geçen iç savaş, 1989 yılında Taif Antlaşması son bulmuştur. Bu anlaşma gereği mecliste Müslüman ve Hıristiyan vekillerin oranı eşitlenmiş, Lübnan'a kısa süreli istikrar ve barışı getirmişse de, aslında daha önce varolan temel sorunları çözmemiştir. Sonuçta Lübnan'daki siyasi düzen dini kimliklere dayalı, özellikle Müslümanları dışlayan ve büyük sosyo-ekonomik eşitsizliklere dayanan yapısını

sürdürmüş; dış aktörlerin Lübnan içindeki etkileri farklı araçlarla sürmeye devam etmiştir.¹⁶⁴

Lübnan özelinde süreklilik arz eden iç çatışma ortamı sadece hakim olunmaya çalışılan coğrafyada kalmamakla birlikte savaşın kaynağında duran devletleri de içine alan bir sürece evrilerek tüm insanlığın ortak zararı olmaya devam etmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru Ortadoğu bölgesinde çatışma alanları Irak, Suriye gibi ülkelere doğru genişleyecek, tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrikabölgelerini etkisi altına alacaktır. Bu sebeple, özelde Lübnan gibi devletlerin kendi toplumlarını oluşturan farklı medeniyet temsilcilerinin, kendilerini ve ötekisini tanımlarken daha adil bir zeminde yaklaşımda bulunmaları toplumu oluşturan unsurların karşılıklı ilişkisini sağlıklı bir zemine taşır ise ancak bütünleşik bir toplum yapısı ortaya koyabilecektir.^{165, 166} Genelde ise aynı yaklaşımın uluslar arası ölçekte Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörlerce sergilenmesi bölgesel ve küresel çatışma alanlarını azaltacaktır.¹⁶⁷

B. Uluslararası Kuruluşların Kapalı Medeniyet Pratikleri

Bu bölüme kadar küresel aktörler olarak Batı medeniyetinin devletler düzlemindeki temsilcilerin Lübnan üzerindeki siyasetleri ve uygulamaları üzerinden medeniyet yaklaşımlarını ortaya koymaya çalıştık. Bu noktadan sonra yine Batı medeniyetinin uluslararası organizasyonlar düzlemindeki temsilcileri olan Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi örgütler vasıtası ile Lübnan üzerinde ortaya koyduğu pratikler ile ilgili genel çerçevede bahsedilecektir. Lübnan'ın Fransız mandası altına girdiği dönemde bunun Milletler Cemiyeti'nce tanınması, Filistin Devleti topraklarında 1948 yılında bir İsrail Devletinin kurulması ve bunun Lübnan'ın son 50 yıllık siyasetindeki yıkıcı etkileri, 2000'li yıllarda İsrail'in üçüncü kez Lübnan'ı işgal etmesi sonrasında bölgeye barış gücü olarak sevk edilen Birleşmiş Milletlere bağlı

¹⁶⁴ Meliha Benli Altunışık, **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2007 s. 6

¹⁶⁵ Şentürk, **Açık Medeniyet**, s. 49

¹⁶⁶ Kalın, "Akılda Kalan Programı", 2017

¹⁶⁷ Şentürk, **a.g.e.**, s. 49

Lübnan Barış Gücü'nün Lübnana yerleştirilmesi gibi kararlar bu örgütlerin kuruluş niyetleri gibi görünen açık medeniyet yaklaşımları ile taban tabana zıtlık arz etmektedir. Lübnan'da bağımsızlıktan bugüne yaşanan hiç bir kriz ortamında, ne Birleşmiş Milletler ne daha küçük ölçekli uluslararası organizasyonlar köklü bir çözüm sunamamış, çatışma tarafları ile ilgili yaptırımlarda bulunamamıştır. Dolayısıyla bu örgütler, açık medeniyetin çok katmanlı yaklaşımını uygulayabilme potansiyeline sahip olsalar da Batı medeniyeti temsilcileri olan devletlerin tek katmanlı ve ben merkezci siyasetlerinin tesiri altında kalmışlardır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin daimi üyesi olan Çin, Fransa, Rusya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinin kontrolü altında olan bu gibi uluslararası örgütler, 20.yüzyıl boyunca gerek Lübnan'da gerek Bosna'da yaşanan büyük insani krizler karşısında proaktif tavırlar sergileyememişlerdir. Bu dönemde ABD, BM ve AB gibi güçler medeniyetleri var oldukları hal ile kabul eden açık medeniyet anlayışları yerine, klasik kapalı medeniyet düşüncelerini küreselleşme vesilesiyle uygulamaya çalıştıkları gözlenmektedir. 20. yüzyılın ilk yarısından bu güne bu uygulamalar kendi dışındaki medeniyeti tehdit algılayan bir düşüncenin ürünleri olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. ABD, Fransa ve İran'ın Lübnan'daki uygulamaları bunun örneklerini sunmaktadır. Mesela hususi bir vakadaki insan hakları ihlali var ise buna yönelik uluslararası tavrın faili ihlalin hangi unsurun aleyhine olduğuna göre değişmektedir.

Bunun altında yatan sebep yine Birleşmiş Milletlerin'de örgütlenme yapısındaki kapalı medeniyet paradigmalarına sahip gücü elinde tutan Batı medeniyeti temsilcilerinin çoğunluğu oluşturmalarıdır. Bu sebeple gerek Birleşmiş Milletler gerek Avrupa Birliği ve daha küçük ölçekte gücü elinde tutan devletlerin ve örgütlerin en temelde kendi içlerinde yapısal dönüşüm geçirmeleri ve bu dönüşümü açık medeniyetin çok katmanlı dünya görüşünü referans alarak gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu dünya görüşü çok medeniyetli dünya düzeninde uluslar arası, topluluklar arası ve cemaatler arası ilişkiler bağlamının her birinde yatay düzlemde ve her düzlemin birbiri ile dikey düzlemde ilişkilerini adil ve saygı çerçevesinde bir sistematığe oturtmasını sağlayabilecek yegane yaklaşım olarak görünmektedir.

Bunun için karar mekanizmalarını demokratik, adil temsile göre yeniden düzenleyerek küresel konularda tüm ülkelerin, bölgesel konularda vakanın muhatabı olan tüm devlet ve toplulukların katılımını sağlamak gerekmektedir.

V. Sonuç: Lübnan’da Açık ve Kapalı Medeniyet Tecrübelerinin Kıyaslaması

Lübnan’da siyaseti, sosyal dokuyu ve ekonomik ilişkileri şekillendiren yapılar, dini, mezhebi, ailevi ve etnik gruplar arasında oluşan ittifaklar tarafından şekillendirilmesi ve her grubun ayrı bir dış güç tarafından desteklenmesi tüm bu alanlardaki en küçük bir krizin bile toplumun tüm kesimini etkileyen bir hal almasına ve dönem dönem ülkenin parçalanma eşiğine gelmesine sebep olmuştur. Ancak geleneksel olarak var olan bu ayrımlar çatışma üretme potansiyeli yüksek bir idari düzen ile bir araya geldiğinde, mevcut ayrımların hegemonya kurma adına bir rekabete dönüşmesine, bu rekabetin ise silahlı çatışmaları da içine kapsayan uluslararası krizler oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bugün Lübnan’da siyasetin doğal ve kültürel tabanını besleyen değişkenler ülkedeki farklı toplulukların birbirlerine duyduğu güvensizlik ve tarihsel düşmanlıklar olmuştur.¹⁶⁸

Lübnan'ın toplumsal yapısındaki bu heterojenliği ve söz konusu heterojenliğin sürekliliğini sağlayan dinsel toplulukların çatışmaları da toplum–devlet ilişkilerini derinden etkilemiş ve bunun sonucunda bölgede modern anlamda ulus devlet olamadan dünyanın en sorunlu bölgelerinden biri olan Ortadoğu coğrafyasında krizler ülkesi olarak varlığını sürdürebilmiştir. Sürekli olarak siyasi kriz, siyasi suikastlar ve silahlı çatışmalarla adını duyurarak uluslararası politikada gündemden hiç düşmemiştir. Bu parçalı sistemin eğitim alanına da yansımalarının bir sonucu olarak her cemaatin kendine ait okullarının olduğu Lübnan’da birbiriyle çocuklukta dahi iletişim kurma imkânı olmayan halkın farklı kesimleri, yetişkinlik dönemlerine kadar bir diğerine temas etmemiş, İbrahim Kalın’ın tabiriyle mikro ölçekte dahi benin ötekisiyle ilişkisinde ciddi kırılmalar ortaya çıkmıştır. Lübnan toplumunu

¹⁶⁸ Atlıoğlu, a.g.e., 2005, s. 1

oluşturan bu farklı unsurların temassızlığı ortak bir ulus bilincine erişmeyi engellemiş, modern şehir yapılarının kozmopolit görüntüsü altında kültürlerin ve belirli toplulukların kentin belirli mahallelerine sıkışmasına sebep olmuştur. Örneğin; Hıristiyan bir gencin, Müslüman Sünni ve Şii bir kişiyle en erken aynı ortamda bulunma olasılığı üniversiteden mezun olup işe başladığı döneme kadar gitmektedir.

Lübnan'da ulus-devlet modelinde istikrarlı bir siyasal sistemin kurulamamasının en önemli nedeni, ülkedeki toplumsal parçalanmışlık ve dış müdahalelere açık siyasi yapılanmadır.¹⁶⁹ 1958 'de yaşanan siyasi kriz ve Avrupalı güçlerin boşalttığı alanı doldurma hedefinin bir sonucu olarak Amerikan müdahalesi ve 1948'de Filistin topraklarında kurulan İsrail Devletini yarattığı göç dalgası ile Lübnan'a göçen Filistinliler ve silahlı gruplar, bu küçük ülkenin karmaşık halini iyice karmaşık hale gelmesine sebep olacaktı. 1975 yılında başlayan Lübnan İç Savaşı ancak 1990'da Taif Antlaşmasının yapılması ve antlaşma maddelerinin anayasaya eklenmesi ile son bulmuş, ancak bu döneme kadar yüzbinlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu dönemde İsrail'in de işgaline uğrayan ülke 2000 yılına kadar İsrail'in, 2005'e kadar Suriye'nin işgali altında kalacaktı.

2000'li yılların başında Lübnan'ın tarihi siyasi paradigmalarının dışında kalan Sünni bir iş adamı olan Refik Hariri, Taif anlaşması sonrası kurulan yeni düzende 1992 yılında başbakan oldu. 2005 yılına kadar iki dönem başbakanlık ve bir dönem bakanlık yapan Hariri, icraatları ile insanların değerlerine saygılı, ülkesini kalkındırma konusunda da gayretli bir isim olarak ön plana çıkmış, farklı kesimlerin desteğini uzun yıllar sonra bir arada toplayan bir lider oldu. Ancak 2005'te bir suikast sonucu hayatını kaybetti. Hariri'nin çabaları, Lübnan'da farklı unsurları bir arada bütünleşik bir yapı ortaya çıkarmaya çalışan modern Lübnan tarihindeki her düşünce gibi, kapalı fikir dünyalarının müdahaleleri ile engellenmiş oldu.

Lübnan yukarıda detayları ile anlatılmaya çalışılan siyasi krizler ve iç savaşlar arasında "bağımsız" bir devlet olarak 75 senelik süre içinde idare edilmeye

¹⁶⁹ Atlioğlu, a.g.e., s. 1

çalışılıyordu. Gerek yerel, gerek küresel hiç bir gücün tek katmanlı bakış açılarından sınırlamadığı, ötekini tehdit olarak algıladığı bu döneminbaşında Batılı güçlerin kasıtlı olarak kurduğu kilitlenmiş siyasi sistemi altında tek bir toplum düzenikuramamış ve ulussuz bir devlet olarak varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte zaman içinde uluslararası örgütlerin devletler arası ilişkileri etkilediği bu yüzyılda aslen çok katmanlı evrensel bir yaklaşımın ve Batı medeniyetini açık bir medeniyete dönüştürmek gibi bir niyetle ortaya çıkmış olsa da kuruluşlarından bugüne tüm pratikleri ile kapalı medeniyetlerin ben merkezci ve ötekileştirici yaklaşımlarını meşrulaştırmak üzere kullanılmıştır.¹⁷⁰

Lübnan'ın açık ve kapalı medeniyet yaklaşımları ışığında incelediğimiz 200 yıllık tarihinde İslam medeniyetinin temsilcisi Osmanlı Devleti'nin Lübnan bölgesi özelindeki egemenliği dönemindeki toplum idaresi ve devlet yönetimini, 1800'lerin başından 1920'lere kadar Batı medeniyeti temsilcileri olan Fransa, İngiltere, Rusya gibi güçler ile Lübnan üzerindeki güç mücadelesini ve bunun Lübnan toplumuna etkilerini, 1920 itibariyle Batılı güçlerin hâkim olduğu dönem önemli siyasi olaylar eşliğinde incelenmeye çalışılmıştır. 1860 ile 1915 yılları arasında süren mutasarrıflık dönemi içerisinde Lübnan toplumlarının yerel değerleri ile Lübnan'ın bütüne dönük bir siyasi ve idari düzen ortaya koymaya çalışılırken, 1915 sonrası dönemde Batı medeniyetinin ortaya koyduğu düşünce yapısının İslam medeniyetinin ortaya koyduğu düşünce yapısından farklı olarak Batı modernleşmesinin ve dolayısıyla Avrupa merkezizetçiliğinin ürettiği Batıyı mutlaklaştıran ve Batı dışında kalanların yok edilmesi gereken bir özne haline getirilmesi olmuştur.¹⁷¹ Bu kıyaslama vesilesiyle, Lübnan'ın güncel sorunlarının kaynağı olarak görünen geleneksel mezhebi, ailevi ve dini bölünmeleri enine kesebilecek, tüm bu unsurları aynı düzlemde bir araya getirecek açık medeniyet düşüncesinin eğitimsel anlamda çok katmanlı bilim düşüncesi, sosyal içselleştirme açısından İslam hukuk parametrelerini referansla yeni bir düzen oluşturmak için Lübnan'ın bütünleşik yapısının önündeki en büyük engel diyebileceğimiz kapalı medeniyetin ötekileştirme aracı olarak

¹⁷⁰ Şentürk, a.g.e., s. 38

¹⁷¹ Kalın, "Akılda Kalan Programı", 2017

oryantalizmin ve onun tek katmanlı düşüncelerinin kaynağı olan başta dış güçlerin sonra onların yerel ortaklarının özelde Lübnan'ın genelde Ortadoğu'nun siyasi dengelerini bozacak müdahalelerden kaçınması elzem görünmektedir. Bu anlamda Recep Şentürk'ün açık medeniyet yaklaşımı olarak medeniyetlere bakışta yeni bir yaklaşım olarak ortaya koyduğu ve bu anlayışın fikri, hukuki ve bilimsel yaklaşımlarının ideal çerçevesini referans alarak Lübnan siyasi sisteminde yapılacak düzenlemeler, Lübnan'ı mutasarrıflık dönemindeki fikri ayrılıkların bütünleşik bir yapının parçası olarak hizmet ettiği tek bir toplum ve ulus anlayışının oluştuğu, Lübnanlılığın ortak bir değer olduğu bir düzene kavuşturabilir.

KAYNAKLAR

- Adibah, Binti A. Rahim: Çev. Türe, İlknur. “The Impact of Secularism on Religious Beliefs and Practices”, **İktibas Dergisi**, 2013, (Çevrimiçi: <http://www.iktibasdergisi.com/sekulerizmin-dini-inanc-ve-yasanti-uzerine-etkisi/> 16 Haziran 2016)
- Ahmed Lûtfî Efendi: **Vak‘anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, c. XII, (yay. haz. M.Münir Aktepe), Ankara, 1980
- Akarlı, Engin Deniz: **The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920**. Berkeley: University of California Press, 1993 (Çevrimiçi: ark.cdlib.org/ark:/13030/ft6199p06t)
- Alatlı, Alev: “İnsan Hakları ve Yurttaşlık Bildirgesi (1789)” **Batı’ya Yön Veren Metinler 3**, Alfa Yayınları, (Çevrimiçi: <http://www.genelturktarihi.net/wp-content/uploads/2013/10/Bat%C4%B1ya-Y%C3%B6n-Veren-Metinler-Cilt-3-Derleyen-Alev-Alat%C4%B1.pdf> 16 Haz. 2016)
- Altunışık, Meliha Benli: **Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları**, İstanbul, TESEV Yayınları 2007 (Çevrimiçi: http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Lubnan_Krizi_Nedenleri_Ve_Sonuclari.pdf)
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul, Alkım Yayınevi 2005
- Artokça, İzettin: “Ortadoğuda Dürziler”, **Stratejik Rapor**, No: 54 (Çevrimiçi: <http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/>)

ortadoguda_durziler.pdf_17c703ba-2245-45a7-8a61-bf6798af74fd.pdf)

Atlıoğlu, Yasin: “Lübnan’da İç Savaş’ın Ayak Sesleri”, 31 Ocak 2008.
(Çevrimiçi: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/784/lubnanda_ic_savasin_ayak_sesleri)

Atlıoğlu, Yasin: “Orta Doğu’da Radikalizm ve İsrail“, **Stratejik Yorum**,(Çevrimiçi: <https://yasinatlioglu.wordpress.com/2006/08/10/orta-doguda-radikalizm-ve-israil/>, 10 Ağustos 2006)

Atlıoğlu, Yasin: “Lübnan’da Seçimler ve Siyasal Bölünmüşlük” 2005
(Çevrimiçi:http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/261/lubnanda_secimler_ve_siyasal_bolunmusluk)

Aydın, Mehmet Akif: “*Anayasa*” **TDV İslam Ansiklopedisi** Cilt: 03; Sayfa: 153

Buzpınar, Ş.Tufan: **TDV İslam Ansiklopedisi** cilt: 27; sayfa: 251 Lübnan
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=270251>

Cleveland, William L.: **A History of the Modern Middle East**, Philadelphia, Westview Press, 2009, s.218 (Çevrimiçi: <http://islamicblessings.com/upload/A-History-of-the-Modern-Middle-East.pdf> 1 Ağustos 2017)

Çakır, Kubilay: “İslahat Fermanı ve Kanun-i Esasi Bağlamında Osmanlıda İnsan Hakları”, 2016 FSMVÜ MEDİT
(Çevrimiçi: <https://www.academia.edu/26893158/>)

- Çark Y. G.: **Türk Devleti Hizmeti'nde Ermeniler (1453-1953)**, İstanbul, (Çevrimiçi: <http://turksandarmanians.marmara.edu.tr/tr/nafia-nezaretinin-ilk-gayrimuslim-naziri-garabed-artin-davud-pasa-1816-1873/>)
- Dadyan, Saro : "1861 Cebel-i Lübnan Nizamnâmesi ve Özerk Cebel-i Lübnan'ın İlk Mutasarrıfı Garabed Artin Davud Paşa", **Toplumsal Tarih**, S.236, s.66-70.
- Davutoğlu, Ahmet: Medeniyetlerin Ben İdraki, **Divan Dergisi**, 1997/1 (Çevrimiçi:<http://www.divandergisi.com/downloadPDF.aspx?filename=23.pdf>)
- Duhani, Said Naum: "Beyoğlu Pera İken: 5", **Diğer Simalar** s.38 (Çevrimiçi:<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/18952/001583899010.pdf?sequence=1>)
- Dursunoğlu, Alptekin: "Yeni Ortadoğu Tabutuna Son Çivi: Lübnan seçimleri", **Yakın Doğu Haber** (Çevrimiçi:http://www.ydh.com.tr/YD286_-yeni-ortadogu--tabutuna-son-civi--lubnan-secimleri.html)
- Düğen, Turgay:
Athloğlu, Yasin **Savaşta ve Barışta Lübnan Marunîleri: Aziz Marun'danİç Savaşta Marunî Kimliği ve Çatışma**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014. Bilge Strateji, Cilt 7, Sayı 12, Bahar 2015

- Ekinci, Ekrem Buğra: “Lübnan’ın Esas Teşkilat Tarihçesi “, **Amme İdaresi Dergisi**, C.31 , Sayı 3
- Elik, Süleyman: Lübnan Konsosiyonel Demokratik Siyasal Sistemin Açmazları ve Başarısızlığı, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 10, Sayı 2, 2016
- Erdem, Gazi: İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı’na Yeniden Bir Bakış, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 51:1(2010), ss. 327-348
- Gümüş, Musa: Anayasal Meşrûfî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı’nın Tam Metin İncelemesi. Sayı 47: 215-240, 2008
- Günay, Selçuk: “2. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan’da Arap Ayrılıkçı Hareketlerin Başlaması ve Devletin Tedbirleri”,**Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:17, Sayı:28
- Gürbüz, Ahmet: “J. J. Rousseau Ve Toplum Sözleşmesi Kuramı'nın Değeri”**Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4 (Çevrimiçi: http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/8f01b8ac0778c69_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi)
- Gürkan, Ülker: Montesquieu ve Kanunların Ruhu (Hukuk ve Sosyoloji Açısından Bir Değerlendirme),**Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 1988, Cilt 40, Sayı 1-4, ss. 9-31

- Hassel, Anke: **Wage Setting, Social Pacts and the Euro, A New Role for the State**, Amsterdam University Press, Amsterdam 2006
- Hatip, Abdülaziz: “Kur’ân Ve Sünnette Azınlık Hakları”, **Kuran ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları**, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 75, Eylül 2014, İstanbul
- Hiçgencer, Ayşen:
Öngel, Volkan: Serbest Ticaret Bölgesini Çerçevesinde Türkiye ile Suriye, Ürdün ve Lübnan Arasındaki Potansiyel Dış Ticaret Hacminin Uluslararası Çekim Modeli Yoluyla Tahmini, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Haziran 2011, Cilt 13, Sayı 1 (73-97)
- Hodgson, Marshall: **İslam’ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, İstanbul İz Yayıncılık 1993
- Işık, Ramazan: “Maruni Patriği ve Tarihçisi İstefan Edduvevhi (1629-1704)’nin Hayatı ve Eserleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** Cilt IX / 1 s. 219-229, Haziran 2005. Sivas
- Işık, Ramazan: Osmanlı’nın Son Dönemlerinde Marunilerin Lübnan’da Bağımsız Bir Hıristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Cilt: 15, Sayı: 2, Sayfa: 413-432, Elazığ, 2005
- Kalın, İbrahim: Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş, **Divan Dergisi** 2010/2

- Kalın, İbrahim “Akılda Kalan Programı”, **Habertürk TV**, 27 Nisan 2017 (Çevrimiçi: www.youtube.com/watch?v=YTfN9XfMk-g&t=4691s)
- Karabiber, N. Kemal: “Lübnan Merkezli Çağdaş İslamî Bir Cemaat: Abdullâh el-Habeşî ve Ahbâş Cemaati”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 26, Temmuz–Aralık 2011
- Karaman, Hayreddin: “Kur’an-ı Kerim’e ve Örnek Uygulamaya Göre Devlet”, **İlim ve Sanat**, Ocak, 1994, sayı: 34, s. 7.
- Keleş, Erdoğan: Cebel-i Lübnan’da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme **Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü**
- Kenar, Ceren: Ortadoğu’nun Prova Odası Olarak Lübnan. **Ortadoğu Analiz**, Cilt 6, Sayı 61 Arap Baharı. s. 82-84
- Kimyongür, Bahar. Le Hezbollah comme vous ne l’avez jamais vuÇev. Soysal, Osman. Hizbullah Direniş Örgütü.
- Kocatürk, Önder: 1913-1914 Yıllarında İngilizlerin Arabistan’ın Çeşitli Bölgelerindeki Faaliyetleri **İstanbul Üniversitesi Türkoloji Kültürü Dergisi**,C: IV - N: 7
- Kodaz, Yusuf: Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve **Türk Kamuoyu Tarih Araştırmaları Dergisi**
- Köprülü, Nur: Lübnan’da Çoklu Güç Paylaşımı ve Ortaklıkçı Ebrem,
İlker Salih: Demokrasi Zeminini Arap Ayaklanmaları Sonrası

Geleceği, **Akademik OrtaDoğu**, Cilt 8, Sayı 1,
2013

Kur'an-ı Kerim

Leslie, Shane: **Mark Sykes His Life And Letters**, Cassell And
Company, LTD, London, 1923.,(Çevrimiçi:[https://
archive.org/details/marksykeshislife00lesluoft](https://archive.org/details/marksykeshislife00lesluoft))

Lijphart, Arend: “Consociational Democracy”, **World Politics**, Vol.21,
No. 2, The Johns Hopkins University Press, 1969

Lijphart, Arend: “Constitutional design For Divided societies”,
Journal of Democracy, Cilt 15, Number 2, 2004

Lokman, I. Meho, The Kurdish Community in Lebanon. Çevrimiçi:
[http://Farah W. Kawtharani.staff.aub.edu.lb/~lmeho/
meho-kawtharani-kurdish-community-in-lebanon.pdf](http://Farah W. Kawtharani.staff.aub.edu.lb/~lmeho/meho-kawtharani-kurdish-community-in-lebanon.pdf)

Lübnan Anayasası, 23 Mayıs 1926, (Çevrimiçi: [http://www.wipo.int/edocs/
lexdocs/laws/en/lb/lb018en.pdf](http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lb/lb018en.pdf) 20 Mayıs 2017)

Makdisi, Ussama: **The Culture of Sectarianism: Community, History,
and Violence in Nineteenth-Century Ottoman
Lebanon**

Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt 3,4,5 Baha Matbaası 1960 f

Nir, Omri: “The Lebanese Shi’a as a Political Community”,
Middle East Review of International Affairs, Vol.
20, No. 3 (Winter 016) 57

Ortaylı, İlber: **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 2011

- Ortaylı, İlber: **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri**
(1840-1880), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
2000
- Oytun, Orhan: Saha Çalışmasına Dayalı Bir Araştırma: Lübnan
Türkmenler, **Ortadoğu Analiz**, Eylül'09 Cilt 1- Sayı 9
- Özcan, Lütfi:
Aksoy, Abdulkadir: “Tanzimat Dönemi Taşra Politikalarının Cebel-i
Lübnan Örneğinde Analizi” **Bilgi** (26), 2013 Yaz, s.95-
116
- Özkaya Duman, Olcay: “Bir Orta-Doğu Buhranı Cebel-i Lübnan Olayları
(1860-61)”, **Mustafa Kemal Üniversitesi**
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Çevrimiçi:
<http://sbed.mku.edu.tr/article/view/1038000566>)
- Özkoç Özge: Kronik Lübnan Savaşı Üzerine, **SBF Dergisi**, Ankara
Üniversitesi 61-3 (Çevrimiçi: [http://
dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/
5000093101](http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000093101))
- Pollak, Nadav: “The Transformation of Hezbollah by Its Involvement
in Syria”, The Washington Institute for Near East
Policy. No:35 August, 2016
- Reyhan, Cenk: Toplumsal Yapının Ulus Öncesi Ölçeklere Ayrışması:
Bölünmüş Toplum Tipi Örnekleri **Akademik**
Bakış, Cilt 5, Sayı 10, Yaz 2012
- Salamyé Imad:
Tabar, Paul: “Consociational Democracy and Urban Sustainability:
Transforming the Confessional Divides in Beirut”,
Ethnopolitics: Formerly Global Review of

Ethnopolitics, 7:2-3,(2008) (Çevrimiçi:
<http://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/17449050802243350?scroll=top&needAccess=true>)

Salibi, Kemal:

A House of Many Mansions - The History of Lebanon Reconsidered“A Concise History of Lebanon”, 1993

Sünnetçioğlu,M. Akif:

Doğu Akdeniz Hidrokarbon Potansiyesi ve Son Gelişmeler, **Stratejik Araştırmalar**, 9, Ocak 2011, 151-175, Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi

Şahin, Hasan:

Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı Fransız İlişkileri (Başlangıcından Paris Barışına 1856) **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Say 40, Erzurum 2009

Şahin, İsmail:

Ortadoğuda Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes Picot Antlaşması,**The Journal of Academic Social Science Studies**, International Journal of Social Science, Number: 38 , p. 244, Autumn II 2015
(Çevrimiçi: http://www.jasstudies.com/Makaleler/1500154802_18-Yrd.-Doç.-Dr.-İsmail-ŞAHİN.pdf)

Şahin, Cemile:

Şükür, İsmail:

Şen, Murat:

“Anayasal Belge Olarak Medine Sözleşmesi”**Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** C. VI, syf. 1-2, 1998.(Çevrimiçi: <http://dergipark.gov.tr/suhfd/issue/26617/280453>)

Şentürk, Recep:

Açık Medeniyet Çok Medeniyetli Toplum ve Dünyaya Doğru, İz Yayıncılık. İstanbul 2014

- Şentürk, Recep: “Minority Rights in Islam: From Dhimmi to Citizen.”
Editörler: Shireen T., Hunter and Huma Malik **Islam and Human Rights: Advancing a U.S.- Muslim Dialogue**, Washington D.C.:Center for International and Strategic Studies, Significant Issues Series, 2005, pp 67-99 (Çevrimiçi: http://recepturk.com/media/uploads/pdf/Minority_Rights_in_Islam_-_From_Dhimmi_to_Citizen_-_Recep_Senturk.pdf)
- Şentürk, Recep: “İsmet Âdemiyyetledir: İnsan Haklarına Fıkhi Bakışlar”, **Köprü Dergisi**, 2006 (Çevrimiçi: <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiS ayilar&Goster=Yazi&YaziNo=805>)
- Şentürk, Recep: “İnsan Hakları”, TDV **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 22
- Şentürk, Recep: “Unity in Multiplexity: Islam as an Open Civilization” **Journal of Interdisciplinary Study of Monotheistic Religions**, 7 (2012): 49-60 (Çevrimiçi: <http://www.cismor.jp/uploads-images/sites/3/2014/03/Unity-in-Multiplexity-Islam-as-an-Open-Civilization1.pdf>)
- Şöhret, Mesut: Ulus Devletsiz Devlet Sistemi: Lübnan Modeli, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Yıl 5, Sayı 1, Haziran 2012 (85-107) (Çevrimiçi: <http://www.sbedergi.hitit.edu.tr/article/view/1055000050/1055000067>)
- Taflıoğlu, M.Serkan: “Lübnan Anayasal Düzeninde Egemenlik Dağılımı”, **Sosyoekonomi**, Cilt, 24(28), 31-42.(2016) (Çevrimiçi:

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000183166>

Tan, Muzaffer: Geçmişten Günümüze Dürzilik e-makâlât Mezhep Araştırmaları, V/2 (Güz 2012), ss. 61-82.

Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu)

Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 3. Cilt

Taif Agreement:National Reconciliation Charter of Lebanon (Çevrimiçi: <http://confinder.richmond.edu/admin/docs/leb.pdf>)

Tomar, Cengiz: Lübnanlaşma ve Balkanlaşma Sarkacında Ortadoğu, 14 Kas 2016. <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/lubnanlasma-ve-balkanlasma-sarkacinda-ortadoğu>

Tural, Erkan: “Minyatür Bir Tanzimat Ülkesi: Lübnan ve 1861 Lübnan Vilayet Nizamnamesi”,(Çevrimiçi: http://www.academia.edu/3059892/Minyat%C3%BCr_Bir_Tanzimat_%C3%9Cİkesi_-_L%C3%BCbnan_ve_1861_L%C3%BCbnan_Vilayet_Nizamnamesi)

Tür, Özlem: “İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan Krizinin Analizi”, **Akademik Orta Doğu**, Cilt 3, Sayı 1, 2008

Tütüncü, Müttalip: “Lübnan Ortadoğu’nun Krizler Ülkesi”, **Ortadoğu Çatışmaları**, (Çevrimiçi: www.academia.edu/10505450/Lubnan_Krizler_Ulkesi)

- Üregen, Abdülkadir: Medeniyet Kavramı Etrafında Yeni Tartışmalar: Medeniyetler Çatışması Mı? **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**
- Üstün, Mustafa Tayfun: “Lübnan Ermeni Toplumunun Tarihi: Mülteci Kamplarından Mahallelere“, **Asia Minor Studies International Journal of Studies**. Cilt: 5 Sayı: 9, Ocak2017 / Volume: 5 Issue: 9, January 2017
- Van Veen, Erwin: “Elites, Power and Security, How the Organization of Security in Lebanon Serves Elite Interests”, **Netherlands Institute of International Relations Clingendael**, May 2015.
- Varon, Sabi: “Hizbullah`da Milliyetçiliğin Gelişimi , **Şalom Gazetesi**9 Ocak 2008. (Çevrimiçi: <http://arsiv.salom.com.tr/news/print/6675-Hizbullahda-milliyetciligin-gelisimi.aspx>)
- Wimmen,Heiko: Lebanon`'s State of Erosion Divisions over the Conflict in Syria Sustain a Dangerous Stalemate, **German Institute for International and Security Affairs**. (Çevrimiçi: https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2016C46_wmm.pdf)
- Yeşiltaş, Murat: İkinci Lübnan Savaşı: Bir Yeniden Değerlendirme, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 4, Sayı 2, 2010
- Balcı, Ali: Lübnan Siyasetinde Yenilenen Dönem ve Mişel Aun. İhtimaller ve İmkânsızlıklar **Ortadoğu Analiz**, Ocak-Şubat 2017, Cilt: 9 Sayı: 78
- Yetim, Mustafa: Lübnan Siyasetinde Yenilenen Dönem ve Mişel Aun. İhtimaller ve İmkânsızlıklar **Ortadoğu Analiz**, Ocak-Şubat 2017, Cilt: 9 Sayı: 78

- Zamir, Meir: Lebanon's Quest: **The Search for a National Identity, 1926-39**. I.B.Tauris Publishers, London-New York 1997
- Zisser, Eyal: **Lebanon: The Challenge of Independence**, I.B.Tauris London-New York 2000
- Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. İletişim Yayıncılık, İstanbul 2008

HARİTALAR VE GRAFİKLER

- Harita 1:** Engin Deniz Akarlı, The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920. Berkeley: University of California Press
- Harita 2:** (Çevrimiçi:
<https://www.bl.uk/britishlibrary/~media/bl/global/world-war-one/collection-item-images/peace-conference-memoranda-respecting-syria-arabia-palestine5.jpg>)
- Harita 3:** Sergey Kondrashov, (Çevrimiçi:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lebanon_religious_groups_distribution.jpg)
- Grafik 1:** Cenk Reyhan, “Toplumsal Yapının Ulus Öncesi Ölçeklere Ayrışması: Bölünmüş Toplum Tipi Örnekleri”,Gazi Akademik Bakış, Cilt 5, Sayı 10; Yaz 2012, s. 1 (Çevrimiçi: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/73911> 31 Mayıs 2017)